

ΚΟΜΒΟΙ

ηλεκτρονικό α-περιοδικό λακανικής ψυχανάλυσης

Οκτώβριος 2023,
Τεύχος 1ο

www.korromeios-komvos-nls.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή, Φρίξος Μαραβέλιας, 5

ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΛΑΚΑΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ – ΚΟΜΒΟΙ 2022, 7

Η επιθυμία για γνώση στη θεραπεία και στον πολιτισμό, Ντανιέλ Ρουά, 8

Ο αναλυτής ως απόβλητο και η επιθυμία γνώσης, Ντόρα Περτέση, 12

Τι αλλάζει σε μια ψυχανάλυση, Βλάσης Σκολίδης, 17

Η ψυχανάλυση εξαρτάται από την επιστήμη: Η επιστημονική γνώση ως μια συνθήκη δυνατότητας της ψυχανάλυσης, Αργύρης Τσάκος, 21

ΔΙΑΚΑΡΤΕΛΙΚΗ ΗΜΕΡΙΔΑ 2023, 25

Τι είδους γνώση κυκλοφορεί μέσα σε ένα καρτέλ; Νατάσα Κατσογιάννη, 26

Τοπολογία της μεταβίβασης και ατοπία του αναλυτή, Γιώργος Μητρόπουλος, 30

Από το δεν θέλω να ξέρω στο αδύνατο να γνωρίζω, Άννα Σωτηράκου, 33

Χέγκελ και Λακάν, περί επιθυμίας και αγάπης, Χαρά Τσάκατου, 37

Η φοβία του μικρού Χανς υπό το φως της μεταφοράς και της μετωνυμίας, Γιώργος Στεφανίδης, 41

21^ο ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΛΑΚΑΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ – ΔΥΣΦΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΓΧΟΣ ΣΤΗΝ ΚΛΙΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ – 21^η ΚΑΙ 22^η ΜΑΪΟΥ 2023 [ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΑ], 45

Το άγχος, ένα αναγκαίο συναίσθημα, Ντόσια Αβδελίδη, 46

Εκεί όπου ήταν το άγχος πρέπει να έρθει το σύμπτωμα, Γιώργος Β. Μητρόπουλος, 48

Το ακατονόμαστο αντικείμενο του άγχους, Μάρω Μπέλλου, 51

7^ο ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗΣ – ΡΙΡΟΛ 11 – ΚΛΙΝΙΚΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΑΣ – 1^η ΚΑΙ 2^η ΙΟΥΛΙΟΥ 2023 – ΒΡΥΞΕΛΛΕΣ, 53

Εισαγωγή στην Ημερίδα ΡΙΡΟΛ «Κριτική και κλινική της πατριαρχίας», Ντόρα Περτέση, 54

Πιθανοί άνδρες, ενδεχόμενες γυναίκες: ο πατέρας και το χειρότερο, Γιώργος Β. Μητρόπουλος, 57

Η απόλαυση δίχως S₁, Ντόσια Αβδελίδη, 60

Εκ-κενώνοντας τη δυαδική μονομέρεια του φύλου, *Εύη Γαβρά*, 62

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΟΡΡΟΜΕΙΟΣ ΚΟΜΒΟΣ ΤΗΣ ΝΛΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, 65

Τα νέα μέλη και η Σχολή, *Ντόρα Περτέση*, 66

Ένα ερώτημα για τη Σχολή στην υπερμοντέρνα εποχή, *Σωκράτης Γιαννόπουλος*, 68

ΠΡΟΣΕΧΕΙΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΛΑΚΑΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ (ΝΛΣ), 71

22^ο Συνέδριο της Νέας Λακανικής Σχολής - Κλινική του βλέμματος - 11-12 Μαΐου 2024 - Δουβλίνο, 71

14^ο Συνέδριο της Παγκόσμιας Εταιρείας Ψυχανάλυσης - Όλος ο κόσμος είναι τρελός - 22-25 Φεβρουαρίου 2024, 72

Εισαγωγή

Φρίξος Μαραβέλιας

Το πρώτο τεύχος του περιοδικού *Κόμβοι* βλέπει το φως της ημέρας! Βλέπει το φως της ημέρας και θέλει να είναι το *α*-περιοδικό της Εταιρείας Βορρόμειος Κόμβος. Φιλοδοξεί να φιλοξενεί στις σελίδες του κείμενα που παράγουν τα μέλη της ΕΒΚ ή φίλες και φίλοι της ΕΒΚ, κείμενα που συνδέονται με τη ζωή της Σχολής, μεταφρασμένα κείμενα ή άρθρα του Φρόιντ, του Λακάν, του Ζακ-Αλέν Μιλέρ και έγκριτων ψυχαναλυτών της Σχολής.

Η χρονιά που μας πέρασε ήταν ιδιαίτερα δημιουργική για την Εταιρεία Βορρόμειος Κόμβος.¹ Η αρχή έγινε με το Σεμινάριο ΚΟΜΒΟΙ που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα στις 26 Νοεμβρίου 2022. Πρόκειται για ένα σεμινάριο-θεσμό της Νέας Λακανικής Σχολής στο οποίο συμμετέχουν όλες οι επιχώριες ομάδες που υπάγονται σε αυτήν. Το περυσινό σεμινάριο είχε ιδιαίτερη σημασία, αφενός γιατί συμμετείχε ο πρόεδρος της ΝΛΣ, Ντανιέλ Ρουά, αφετέρου γιατί πραγματοποιήθηκε εκτεταμένη συζήτηση γύρω από τα θέματα που θέτει το άρθρο του Ζακ-Αλέν Μιλέρ «*Το πέρασμα (passe) της ψυχανάλυσης ως προς την επιστήμη – Η επιθυμία για γνώση*».² Το θεωρητικό μέρος αφορούσε μια γενική κατεύθυνση που ο πρόεδρος της ΝΛΣ ονομάζει *Faire École* – στα ελληνικά θα το αποδίδαμε *Τι συνιστά Σχολή;* – ενώ υλοποιήθηκε υπό τον τίτλο «*Η επιθυμία για γνώση στη θεραπεία και στον πολιτισμό*».

Ο Ντανιέλ Ρουά, στην καίρια παρέμβασή του, αναδεικνύει μια ιδιαίτερη επιθυμία για γνώση που έχει να κάνει με ό,τι το προσκομματικό εμφανίζεται σε μια ψυχαναλυτική θεραπεία, μια επιθυμία που συγκροτείται γύρω από τη φρίκη της γνώσης για κάθε αναλυόμενο/αναλυόμενη. Από τη Ντόρα Περτέση μαθαίνουμε για το τίποτα της γνώσης και τον αναλυτή ως διπλό απόβλητο που με υπομονή γαϊδάρου «βιάζει» τις λέξεις μέσω της ερμηνείας. Ο Βλάσης Σκολίδης στην εισήγησή του, μιλώντας για το τέλος της ανάλυσης, αναδεικνύει μια ασυνέχεια, στη λακανική επεξεργασία του τέλους, ως προς το πώς περνάει ένας αναλυόμενος από την υποκειμενική καθαίρεση στο να ενσαρκώνει το αντικείμενο *α* για κάποιον άλλον. Στην παρέμβαση του Αργύρη Τσάκου θα βρούμε το καρτεσιανό *cogito* ως προϋπόθεση για την επινόηση της ψυχανάλυσης καθώς και ένα πανόραμα των σχέσεων ψυχανάλυσης και επιστήμης.

Στις 4 Μαρτίου 2023 πραγματοποιήθηκε, στους κόλπους της ΕΒΚ, η ετήσια Διακαρτελική Ημερίδα. Το καρτέλ, θα έλεγε κανείς, αποτελεί για τη Σχολή του Λακάν μια μονάδα μέτρησης της γνώσης. Οι παλαιότεροι έχουν να θυμούνται, από την ψυχαναλυτική τους μαθητεία, τη συμμετοχή τους στο τάδε ή το δείνα καρτέλ, πώς κατέκτησαν μια έννοια ή πώς αναθεώρησαν κάποια άλλη, δουλεύοντας μαζί με άλλους. Και οι πιο νέοι συχνά επιδεικνύουν ενθουσιασμό για τη διεκδίκηση μιας θέσης σε ένα καρτέλ που μπορεί κάτι να

---

¹ Η σχετικά νεοσύστατη Εταιρεία Βορρόμειος Κόμβος ιδρύθηκε τον Νοέμβριο του 2019 ως συνδεδεμένη ομάδα (*groupe affilié*) στη Νέα Λακανική Σχολή Ψυχανάλυσης (ΝΛΣ).

² *Κείμενα για τη Σχολή του Λακάν*, Εκκρεμές, 2013.

«λέει» στην επιθυμία τους. Η Διακαρτελική Ημερίδα έχει τον χαρακτήρα συνάντησης για τη ζωή της Εταιρείας.

Η Νατάσα Κατσογιάννη, υπεύθυνη των καρτέλ, μας μιλά στην εισαγωγή της για τη θεμελίωση της ψυχαναλυτικής γνωσιολογίας στην ενικότητα και για τον λόγο της υστερικής ως τον καταλληλότερο για την παραγωγή νέας γνώσης σε ένα καρτέλ. Ο Γιώργος Μητρόπουλος επιχειρεί να προσεγγίσει τη μεταβίβαση και την επιθυμία του αναλυτή μέσω της τοπολογίας. Η εργασία της Άννας Σωτηράκου περιστρέφεται γύρω από το *δεν-θέλω-να-ξέρω-τίποτα-γι' αυτό* του ίδιου του Φρόιντ και του Λακάν ενώ η Χαρά Τσάκατου επεξεργάζεται την έννοια *αντικείμενο της επιθυμίας*. Ο Γιώργος Στεφανίδης εξετάζει τη φοβία του μικρού Χανς αξιοποιώντας τα σχήματα της μεταφοράς και της μετωνυμίας.

Στις 20 και 21 Μαΐου 2023 πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά το 21^ο Συνέδριο της ΝΛΣ, με τίτλο *Δυσφορία και άγχος στην κλινική και στον πολιτισμό*. Πρόκειται για την εκδήλωση *princeps* της ΝΛΣ και είναι ετήσιο. Δημοσιεύουμε τρία άρθρα που φιλοξενήθηκαν στο Blog του εν λόγω συνεδρίου. Η Ντόσια Αβδελίδη στο κείμενό της πραγματεύεται τη σημασία του άγχους στη συγκρότηση του υποκειμένου ως επιθυμούντος. Ο Γιώργος Μητρόπουλος εκθέτει, δια της οδού της ενόρμησης, την ανάγκη συμπτωματοποίησης του άγχους. Η Μάρω Μπέλλου προσεγγίζει το άγχος μέσω Χέγκελ και Κίρκεγκωρ.

Την 1^η και 2^η Ιουλίου 2023 έλαβε χώρα στις Βρυξέλλες το 11^ο Συνέδριο RIPOL με θέμα *Κλινική και κριτική της πατριαρχίας*. Ωστόσο, στις 10 Μαΐου 2023, δηλαδή νωρίτερα, διοργανώθηκε στους κόλπους της EBK βραδιά εργασίας προς το Συνέδριο και παρουσιάστηκαν ορισμένες εργασίες, κάποιες από αυτές φιλοξενήθηκαν και στο Blog του συνεδρίου. Στο άνοιγμα της βραδιάς η Ντόρα Περτέση μας δίνει εκδοχές του πατέρα ως πληγή – του πραγματικού, του φαντασιακού, του συμβολικού πατέρα. Για τον πατέρα ή το χειρότερο μας μιλάει ο Γιώργος Μητρόπουλος και μάλιστα για τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει για κάποια υποκείμενα ο εξαναγκασμός της ύπαρξης της διάφυλης σχέσης. Η Ντόσια Αβδελίδη διανύει τα σεμινάρια της ύστατης διδασκαλίας του Λακάν αναδεικνύοντας διαφορετικές όψεις του πατέρα σε σχέση με την απόλαυση. Η Εύη Γαβρά επεξεργάζεται μια λογική της εμφυλοποίησης.

Last but not least! Στις 22 Ιουνίου 2023 πραγματοποιήθηκε *Συζήτηση των μελών της EBK* με τίτλο *Τα νέα μέλη και η Σχολή και σαφή προσανατολισμό προς τους νέους, τη νέα γενιά κλινικών που είτε είναι ήδη μέλη της εταιρείας, είτε σκοπεύουν να αιτηθούν την εισδοχή τους*. Ο Σωκράτης Γιαννόπουλος παρεμβαίνει θέτοντας το ερώτημα «*Τι είναι η ψυχανάλυση για τους νέους σήμερα;*». Η πρόεδρος της EBK, Ντόρα Περτέση, στο καλωσόρισμά της, δανείζεται μια μεταφορά από τον Απολλιναίρ για να μας πει ότι η Σχολή δεν είναι ένας *Τειρεσίας με πολλά μαστάρια*, ότι δηλαδή δεν έχει *ατελείωτο γάλα που ρέει από τους μαστούς της αλλά χρειάζεται τα νέα μέλη να την τροφοδοτήσουν με την επιθυμία τους*.

Καλή Ανάγνωση!

Σεμινάριο της Νέας Λακανικής Σχολής – ΚΟΜΒΟΙ 2022

ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ
ΤΗΣ ΝΛΣ

ΚΟΜΒΟΙ

Αθήνα
Σάββατο 26 Νοεμβρίου 2022
Κινηματογράφος Τριανόν, ώρα 10.30 - 16.30
Παράλληλη μετάφραση
Είσοδος ελεύθερη

ΝΕΑ ΛΑΚΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΟΡΡΟΜΕΙΟΣ ΚΟΜΒΟΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Η επιθυμία
για γνώση
στην θεραπεία
και στον πολιτισμό

Παρεμβαίνουν:
Ντόρα Περγέση
Βλάσης Σκολίδης
Αργύρης Τσάκος

Διευθύνει
ο Ντανιέλ Ρουά
πρόεδρος της ΝΛΣ

ΚΛΙΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Παρουσίαση
κλινικών
περιπτώσεων

από την
Σάντρα Σιστέρνας
(ASREEP, Ελβετία)

και τον
Σωκράτη Γιαννόπουλο
(EBK-ΝΛΣ, Ελλάδα)

Η επιθυμία για γνώση στη θεραπεία και στον πολιτισμό

Ντανιέλ Ρουά

Ταυτόχρονη διερμηνεία: Βλάσης Σκολίδης

Καλημέρα σας! Έχετε έρθει εδώ, από διάφορα μέρη της Ελλάδας, από τη Θεσσαλονίκη, την Κρήτη και αλλού, για να ακούσετε μια διάλεξη. Δυστυχώς, αυτή η διάλεξη θα σας λείψει! Στη θέση της διάλεξης σας προτείνουμε μια συνομιλία γύρω από ένα κείμενο που αντλείται από το τελευταίο βιβλίο του Ζακ-Αλέν Μιλέρ, με τίτλο «*Πώς τελειώνουν οι αναλύσεις*» και υπότιτλο «*Τα παράδοξα του περάσματος [rassage]*».³ Το πρόβλημα είναι ότι αυτός ο τίτλος «*Πώς τελειώνουν οι αναλύσεις*» δεν περιλαμβάνει ερωτηματικό. Συνιστά περισσότερο μια απάντηση παρά μια ερώτηση.

Πράγματι, οι αναλύσεις τελειώνουν αλλά όταν πρόκειται να αντλήσει κανείς μια γνώση που να έχει κάποια αξία για την ψυχαναλυτική κοινότητα, μέχρι την εποχή του Λακάν, δεν υπάρχει μια λογική επιχειρηματολογία. Σε αυτό το βιβλίο, στο προοίμιο που έχει γράψει ο Μιλέρ ενόψει αυτής της έκδοσης, πρόκειται για ένα απάνθισμα κειμένων, υπάρχει μια θέση για το *πώς τελειώνουν οι αναλύσεις*. Ο Μιλέρ αναδεικνύει εκεί αυτό που προσωρινά θα ονομάσω «*μια μηχανή αναζήτησης*» που υπάρχει και στον Φρόιντ και στον Λακάν. Αναφέρεται σε ένα από τα τελευταία κείμενα του Φρόιντ, κείμενο του 1937, που στα γερμανικά έχει τον τίτλο «*Die endliche und die unendliche psychoanalyse*».⁴ Ο Μιλέρ δίνει μια σύνοψη του κειμένου του Φρόιντ με πολύ διαφωτιστικό τρόπο ως εξής: «*Μια περατωμένη ανάλυση είναι μια ανάλυση που παύει, που σταματά*». Δεν πολυμιλάμε γι' αυτό, για τις αναλύσεις που σταματάνε, γιατί είναι πολύ ικανοποιημένοι όλοι και τα πράγματα λειτουργούν. Το *endliche*, υπό την πένα του Φρόιντ, σημαίνει αυτό. Το *unendliche*, δηλαδή η μη περατωμένη [ανάλυση], παραπέμπει για τον Φρόιντ σε ένα διαπιστωμένο αδιέξοδο στις θεραπείες που καθοδηγεί και αφορά τον διαχωρισμό μεταξύ των φύλων, την ανδρική και τη γυναικεία θέση. Αυτό πρέπει να το κατανοήσουμε. Ακριβώς τη στιγμή που ο αναλυόμενος σκοντάφτει στο ζήτημα της θηλυκότητας, είτε είναι άνδρας, είτε είναι γυναίκα, εκείνη τη στιγμή αυτό που ονομάζουμε η διαφορά των φύλων επικυρώνεται μέσα στην ανάλυση. Ο διαχωρισμός των φύλων, για την ψυχανάλυση και τον ψυχαναλυτή, είναι μια λογική επαγωγή από αυτό το πρόσκομμα που συνάντησε ο Φρόιντ. Η εμφυλοποίηση, όπως θα πει αργότερα ο Λακάν, είναι η απάντηση που επιχειρήσε να δώσει σε αυτό το φροϊδικό αδιέξοδο. Το αδιέξοδο που διαπιστώνει ο Φρόιντ είναι ότι ακριβώς σε αυτή την

³ Το βιβλίο αυτό παραμένει αμετάφραστο στα ελληνικά.

⁴ Στα ελληνικά επικρατεί η μετάφραση «*Η περατωμένη και η μη περατωμένη ανάλυση*».

περίπτωση η ανάλυση είναι *unendliche*. Για τον Φρόιντ είναι ένα δεδομένο, που το διαπιστώνει εμπράκτως στις θεραπείες του, ότι για μια γυναίκα το *penisneid* [φθόνος του πέους] είναι ένα εμπόδιο που δεν αίρεται. Δεν γιατρεύεται κανείς από αυτό. Και για έναν άνδρα η άρνηση της θηλυκότητας, δηλαδή η άρνηση να εξαρτάται, να θηλυκοποιείται, έναντι ενός άλλου άνδρα, για την ύπαρξή του, αυτό είναι ένα εμπόδιο επίσης ανυπέρβλητο. Ο Λακάν, προς το τέλος της διδασκαλίας του, δηλαδή στα σεμινάρια 18, 19 και 20, ξαναπιάνει το ζήτημα στο σημείο που ο Φρόιντ είχε διαπιστώσει το αδιέξοδο. Τότε είναι που επεξεργάζεται, διαμορφώνει αυτή τη θέση, που θα αναδείξει αργότερα ο Μιλέρ, ότι εκεί όπου υπάρχει αδιέξοδο [impasse], πρέπει κανείς να αναζητήσει ένα *πέρασμα* [μια *passe*]. Το ζήτημα που τίθεται είναι να κατασκευαστεί μια γνώση περί του αδιεξόδου, για την ψυχανάλυση, εν γένει, αλλά και σε κάθε επιμέρους θεραπεία. Σε κάθε επιμέρους ανάλυση ο αναλυόμενος ή η αναλυόμενη θα βρεθεί αντιμέτωπος/αντιμέτωπη με αυτό το πρόσκομμα που διαπίστωσε ο Φρόιντ. Θα συναντήσει μια αξεπέραστη αντίσταση που μπορεί να τον καταθλίψει, να του έχει πάρει είκοσι χρόνια ανάλυσης γι' αυτό. Είτε μπορεί πάλι να πει εντάξει, είμαι ικανοποιημένος, έτσι είναι τα πράγματα και να σταματήσει. Άλλη επιλογή είναι να συνεχίσει, να επιχειρήσει να μάθει ποια είναι η υποκειμενική του θέση σε σχέση με αυτό το αδιέξοδο και να έρθει αντιμέτωπος/αντιμέτωπη με το χάσμα μέσα στη γνώση που συνιστά η απουσία του σημαίνοντος γυναίκα. Αυτή η απουσία καθιστά διάτρητο το πλέγμα, τον ιστό, των παραστάσεων. Ο αναλυόμενος ή η αναλυόμενη μπορεί επίσης να επιχειρήσει να αντλήσει μια γνώση από το πρόσκομμα που συνιστά, τόσο για τους άντρες όσο και για τις γυναίκες, η θέση του φαλλού στα φύλα, στην έμφυλη διάσταση, και έτσι να επεξεργαστεί, να διαμορφώσει, μια έξοδο, μια έκβαση. Αυτή την έκβαση τη βρίσκουμε στα γραπτά του Λακάν και αφορά το πραγματικό της απόλαυσης πέραν των φαλλικών ταυτίσεων.

Το κείμενο που συζητάμε σήμερα επεξεργάζεται το ζήτημα *τι αφορά αυτή η γνώση*. Πρόκειται για μια γνώση επιστημονικού τύπου που η αναλυόμενη/ο αναλυόμενος την εφαρμόζει στον εαυτό της/του, εκλαμβάνοντας τον εαυτό της/του ως ένα νοητικό αντικείμενο; Κάτι τέτοιο θα ήταν θεμιτό. Ο Μιλέρ επεξεργάζεται αυτό το ζήτημα, θα δούμε πώς στη διάρκεια της συζήτησης. Κυρίως, όμως, θα αναδείξει μέσα από κείμενα του Λακάν γύρω στο 1970, ειδικά μέσα από ένα κείμενο της ίδιας περίπου εποχής που έχει τον τίτλο «*Σημείωμα προς τους Ιταλούς*»,⁵ θα αναδείξει ότι αυτή η γνώση, που προκύπτει, που αναδύεται, μέσα από την επεξεργασία του αδιεξόδου, του προσκόμματος που σας περιέγραψα προηγουμένως, μέσα στη θεραπεία, συνιστά μια ριζική αμφισβήτηση όλης της γνώσης που έχει αποκτήσει κανείς μέσα στην ανάλυσή του, την αμφισβήτηση της ίδιας της δομής αυτής της γνώσης, της λειτουργίας

---

⁵ Ζακ Λακάν, «Σημείωμα προς τους Ιταλούς», στο *Κείμενα για τη Σχολή του Λακάν*, Εκκρεμές, 2013.

αυτής της γνώσης, όλων όσα ειπώθηκαν σε μια ανάλυση. Εκείνη ακριβώς τη στιγμή, η γνώση που έχει αποκτηθεί σε μια ανάλυση εμφανίζεται ως μυθοπλασία, ως πλασματικότητα. Ότι περίμενα να βρω ως την αλήθεια του είναι μου, διαφεύγει. Το υποκείμενο παραμένει θιγμένο, πληγωμένο, δεν είναι καλά. Ο αναλυόμενος/η αναλυόμενη δεν είναι καλά, δε νιώθει καλά διότι αυτή η δομική στιγμή καταγράφεται υποκειμενικά ως μια προσβολή του υποκειμένου, σαν να πλήττεται το υποκείμενο. Ο Μιλέρ θα αναδείξει ότι αυτή η στιγμή είναι διαφορετική από τον διχασμό του υποκειμένου που αναδύεται στη διάρκεια μιας θεραπείας. Θα δείξει ότι σε αυτό το αίτημα για γνώση, που έχει καταγραφεί ως αναζήτηση της ιστορίας, ως αναζήτηση των ταυτίσεων, ως αναζήτηση των βασικών σημαινόντων και ανταποκρίνεται στη φροϊδική εμπειρία, θα δείξει, λοιπόν, ότι σε αυτό το αίτημα για γνώση κρύβεται, ενυπάρχει, ένα αίτημα για μη γνώση. Υπάρχει μια φρίκη της γνώσης ως προς την αξία της γνώσης για την απόλαυση που έχει συγκροτηθεί. Αν θέλει ένας αναλυόμενος/μια αναλυόμενη μπορεί να κατασκευάσει μια γνώση γύρω από αυτή την επιθυμία της μη γνώσης. Σε αυτό το σημείο η επιθυμία για γνώση ψυχαναλυτική απομακρύνεται από την επιστημονική εμπειρία για γνώση. Μέσα από αυτήν τη δοκιμασία της μη-γνώσης το υποκείμενο δεν μπορεί να βασιστεί στην κεκτημένη γνώση, διότι η δομική στιγμή για την οποία μιλάμε αμφισβητεί ακριβώς την κεκτημένη γνώση. Αυτή η επιθυμία της μη γνώσης περνάει από ένα στοιχείο που το ξεχνούν οι επιστήμονες, που το διακλείουν, πρόκειται για την παρουσία του φορέα, του υποκινητή αυτής της ιστορίας, δηλαδή του ψυχαναλυτή. Είναι η παρουσία του ψυχαναλυτή, η επιθυμία του ψυχαναλυτή, η επιθυμία του ψυχαναλυτή για γνώση. Ο Μιλέρ δείχνει ότι αυτή την επιθυμία για γνώση ο ψυχαναλυτής την έχει συγκροτήσει ο ίδιος ενάντια στην επιθυμία για μη-γνώση. Αυτό το σημείο αγγίζει έναν συγκεκριμένο πυρήνα εντελώς ενικό, ιδιόμορφο, της απόλαυσης του εκάστοτε υποκειμένου.

Αυτό ακριβώς ακούμε όταν ακούμε μια μαρτυρία περάσματος [passe] και προκαλεί για τον ακροατή/την ακροάτρια μια ιδιόμορφη ικανοποίηση. Διότι στην ανάλυση, ήδη από πολύ νωρίς, ο αναλυόμενος/η αναλυόμενη γνωρίζει ότι υπάρχει μια γνώση που δεν θέλει να την ξέρει. Δεν ξέρει περί τίνος πρόκειται, χρειάζεται χρόνος, όπως λέει ο Λακάν σε διάφορες περιπτώσεις, ιδίως στο γραπτό *Ραδιοφωνία*.⁶ Χρειάζεται να προστεθεί χρόνος στη διαδικασία της διερεύνησης του ασυνειδήτου. Όταν στην ψυχαναλυτική εμπειρία προσθέσουμε τον χρόνο, τον λογικό χρόνο, στον οποίο αναφέρομαι σήμερα, είναι δυνατόν να παραχθεί αυτό το σημείο φρίκης της γνώσης που καθήλωσε την απόλαυση. Ο Μιλέρ μας εξηγεί σε αυτό το κείμενο ότι μέσα από αυτήν τη συνάντηση προκύπτει ο ψυχαναλυτής και με βάση αυτό δρα στον αναλυόμενο/στην αναλυομένη του, δηλαδή από μια θέση που ο Λακάν ονόμασε προσποίηση, επίφαση αντικειμένου *a*. Δεν είναι κάτι τόσο εύκολο να

---

⁶ Jacques Lacan, « Radiophonie », *Autres Écrits*, Seuil, 2001.

το προσδιορίσουμε, χρειάζεται ένα ολόκληρο απόθεμα από γνώση και από διάτρηση γνώσης για να μπορέσουμε να το προσεγγίσουμε.

Γεγονός πάντως είναι ότι ο Μιλέρ εφάρμοσε στο ζήτημα της επιθυμίας για γνώση την ίδια μέθοδο που είχε εφαρμόσει ο Λακάν αναφορικά με την εμφυλοποίηση. Η μέθοδος είναι η εξής: η ασυνείδητη γνώση κατασκευάζεται στην ανάλυση, έτσι, μπορείτε να μάθετε ότι το ασυνείδητο υπάρχει, εξ-ίσταται [ex-iste], αλλά αυτό οδηγεί σε αδιέξοδο. Υπάρχει ένα αδιέξοδο του φροϊδικού ασυνείδητου που δομικά δεν συλλαμβάνει το τμήμα απόλαυσης, της οποίας ακριβώς συνιστά προϊόν. Όλες αυτές οι οικογενειακές ιστορίες, τα κυρίαρχα σημαίνοντα, οι ταυτίσεις, είναι το σύνθετο ντύμα, το περίπλοκο επένδυμα αυτού του σημείου απολαυσιακής καθήλωσης. Σε αυτό το αδιέξοδο του φροϊδικού ασυνείδητου ο Λακάν αναζήτησε να βρει μια διέξοδο και οδηγήθηκε στο να επεξεργαστεί αυτή την πολύ ιδιόμορφη διαδικασία που λέγεται πέρασμα [passe]. Ο Λακάν δείχνει, δηλώνει, από πού μπορεί να περάσει ο κάθε αναλυόμενος αλλά δεν λέει πώς περνάει. Ο καθένας πρέπει να το επινοήσει. Δεν πρόκειται για ρητορική διατύπωση. Το αποφασιστικό σημείο ανατροπής είναι όταν γίνεται φανερό ότι όλη αυτή η γνώση που έχει κατασκευαστεί στην ανάλυση, αυτός ο Άλλος ο διογκωμένος, δεν παρέχει καμιά εγγύηση. Είστε ολομόναχοι, ολομόναχοι απέναντι στις επιλογές που έχετε κάνει, ολομόναχοι απέναντι στις ταυτίσεις σας, ολομόναχοι στις πιο μύχιες προτιμήσεις σας. Ο Λακάν, κατά κάποιο τρόπο, το θεωρητικοποιεί αλλά δεν το θεωρητικοποιεί επακριβώς. Απλώς το είπε. Εξέφρασε, είπε, την επιθυμία για γνώση που είχε ο ίδιος για να προχωρήσει επέκεινα του Φρόιντ. Τι παράτολμο! Τι φοβερή επιθυμία! Εμείς, ως αναλυόμενοι, είναι σαν να πρέπει να πάμε πιο πέρα από τη γνώση μας, από το παραλήρημά μας, από το προσωπικό μας παραλήρημα. Πρέπει να ξέρουμε ότι όταν παραθέτουμε τον Λακάν, παραθέτουμε κάποιον που παρακολούθησε ακριβώς κάτι τέτοιο. Αν θέλουμε να ξαναπούμε τα πράγματα που είπε ο Λακάν, ας αναλάβουμε το μέτρο της ευθύνης μας, είναι απλό, δεν το λέω για να φοβίσω κανέναν. Πρέπει τον δικό μας λόγο, τη δική μας ρήση να τη σταθμίσουμε ανάλογα με αυτούς που προηγήθηκαν. Ο Μιλέρ εξάλλου αυτό κάνει, προσπαθεί να άρει τη δική του επιθυμία στο ύψος της επιθυμίας του Λακάν, με τόλμη.

Όπως η επιθυμία για γνώση, που έχει στον πυρήνα της τη μη-γνώση, διαπερνά, διατρυπά, την αναλυτική γνώση, έτσι και η επιθυμία του αναλυτή για γνώση διαπερνά τον πολιτισμό. Η ψυχανάλυση λακανικού προσανατολισμού, οι ψυχαναλυτές λακανικής εμπνεύσεως, οι οποίοι διαπνέονται από αυτόν τον τύπο επιθυμίας για γνώση που δεν βασίζεται, όπως εσφαλμένα πιστεύεται, στη λειτουργικότητα ή στην πρακτική αξία του σημαίνοντος αλλά στην παρουσία της απόλαυσης ως πρωταρχικής, πρώτης, αυτός ο προσανατολισμός θέτει τον ψυχαναλυτή στο επίπεδο των διακυβευμάτων του σημερινού πολιτισμού, όπου το ζήτημα του αντικειμένου τίθεται στην πρώτη γραμμή.

Ο αναλυτής ως απόβλητο και η επιθυμία γνώσης

Ντόρα Περτέση

Τι είναι το απόβλητο; Το απόβλητο, εκ του ρήματος αποβάλλω, στο ουδέτερο γένος, είναι το σκουπίδι, κάτι που το πετάμε, χωρίς αξία, το δυνάμενο λοιπόν να απολεσθεί. Να σημειώσουμε ότι στον Όμηρο η λέξη «απόβλητο» χρησιμοποιείται τόσο για πράγματα όσο και για λέξεις – *απόβλητο έπος...* Ένα απόβλητο μπορεί να είναι επίσης εύφλεκτο και τοξικό... Συναφή με τα παραπάνω, ο απόβλητος, στο αρσενικό γένος, είναι ο παρίας, ο αποκλεισμένος, αυτός που έχει εκδιωχθεί από την κοινωνία, αυτός που δεν έχει θέση στην κοινωνία.

Θα σας μιλήσω, λοιπόν, για τον ψυχαναλυτή ως απόβλητο. Η αναφορά μου είναι ο Μιλέρ που σχολιάζει το λακανικό γραπτό *Σημείωμα προς τους Ιταλούς*.⁷ Στο εν λόγω γραπτό ο Λακάν συνδέει την επιθυμία γνώσης με το γεγονός ότι ο αναλυτής «έχει εντοπίσει το αίτιο της δικής του φρίκης της γνώσης δηλαδή, αυτός, ξέρει ότι είναι ένα απόβλητο».

Μια πρώτη επισήμανση είναι προφανής: ενώ σε έναν πρώτο χρόνο ο αναλυτής κατείχε μια αγαλματική θέση ως εκείνος που ενσαρκώνει το καθ' υπόθεση υποκείμενο της γνώσης, τώρα, στο εν λόγω γραπτό, περνάει σε μια θέση απόβλητου. Με άλλα λόγια έχει μια διττή θέση όπως και το αντικείμενο μικρό α: άγαλμα και απόρριμμα συγχρόνως. Η προβληματική του αγάλματος είναι γνωστή από τη *Μεταβίβαση*⁸ ενώ η προβληματική του απορρίμματος από το Σεμινάριο *Το Άγχος*.⁹

Τι το νεότερο προσφέρει άραγε το σχόλιο του Μιλέρ αναφορικά με τη θέση του αναλυτή ως απόβλητου, θέση η οποία συγχρόνως παράγει— μέσω της φρίκης αυτής της γνώσης — μια νέα γνώση, την επιθυμία γνώσης, βασικό παράγοντα για το μέλλον και τη συνέχεια ύπαρξης της ίδιας της ψυχανάλυσης; Θα προσπαθήσω να αναδείξω κάποιες συντεταγμένες.

---

⁷Ζακ Λακάν, «Σημείωμα προς τους Ιταλούς», στο *Κείμενα για τη Σχολή του Λακάν*, Εκκρεμές, 2013.

⁸Ζακ Λακάν, *Το Σεμινάριο. 8^ο Βιβλίο. Η μεταβίβαση*, μτφρ. Α. Πίγκου, Δ. Ανδροπούλου, Ρ. Χριστοπούλου, Ε. Μόλαρη, Εκκρεμές, 2020.

⁹Jacques Lacan, *Le Séminaire. Livre X. L'angoisse*, Seuil, 2004, δεν έχει μεταφραστεί στα ελληνικά.

Το απόβλητο και η αυτογνωσία

Ο Μιλέρ θα υπογραμμίσει ότι ο αναλυτής στην πορεία της ανάλυσής του έχει να υποκειμενικοποιήσει το αντικείμενο μικρό *a* της φαντασίωσης, δηλαδή το είναι του ως υποκειμένου, και πιο ειδικά το γεγονός ότι ο αναλυτής «έχει αυτογνωσία [*il se sait*], είναι ένα απόβλητο και έτσι μόνο μπορεί να πάρει αυτή τη θέση για ένα άλλο υποκείμενο».

Στο παραπάνω μιλερικό παράθεμα παρατηρούμε την ονομαστική χρήση του ρήματος γνωρίζω στα γαλλικά, «έχει αυτογνωσία» [*il se sait*], χρήση η οποία δεν αφήνει κανένα περιθώριο ως προς τη θέση του.

Το απόβλητο και η γνώση: τίποτα της γνώσης και φρίκη της γνώσης

Περί ποιας φρίκης πρόκειται; Τι είναι αυτό το «τίποτα»;

Ας εκκινήσουμε από τη φρίκη.

Στο 5^ο Σεμινάριο, *Τα μορφώματα του ασυνειδήτου*¹⁰ ο Λακάν αναρωτιέται σχετικά με το σημαίνον της επιθυμίας το οποίο δεν είναι ένα σημαίνον όπως όλα τα άλλα διότι από τη μια συνδέεται με τη ζωτική ροή από την άλλη εκλαμβάνεται στη σημαίνουσα διαλεκτική και στην απονέκρωση που έπεται. Αυτή η αμφίσημη απονέκρωση παρουσιάζεται, για παράδειγμα, στην υστερική, υπό τη μορφή πέπλου. Το λεγόμενο σημαίνον της επιθυμίας δεν είναι παρά το τίποτα «στο βαθμό που εκείνο το οποίο βρίσκεται πίσω, εκείνο που καλύπτεται από το πέπλο, είναι το σημαίνον του φαλλού. Η αποκάλυψη δεν δείχνει παρά το τίποτα, δηλαδή την απουσία εκείνου που κρυβόταν από το πέπλο. Αυτό το “τίποτα” αυτή η απουσία συνδέεται με τη φρίκη, με το κεφάλι της Μέδουσας, όπως λέει ο Φρόντ»¹¹ – συμπληρώνει ο Λακάν.

Αυτό το τίποτα και αυτή η φρίκη μας πηγαίνουν λοιπόν στη θεματική του ευνουχισμού και ο ευνουχισμός στον Λακάν σχετίζεται με τα αντικείμενα μικρά *a*.

Το «τίποτα» το βρίσκουμε εκ νέου επίσης στο υποκεφάλαιο «Τίποτα της γνώσης»¹² όπου Μιλλέρ αντιδιαστέλλει τη γνώση του αναλυτή με τη γνώση της της επιστήμης. Η μεν πρώτη στηρίζεται στο αξίωμα «Δεν υπάρχει διάφυλη σχέση», η δε δεύτερη στο αξίωμα «Υπάρχει γνώση μέσα στο πραγματικό».

Για την ψυχανάλυση υπάρχει γνώση που υποτίθεται και υποκείμενο που υποτίθεται ότι ξέρει. Πιο ειδικά, ο Μιλέρ θα εξηγήσει ότι «ο αναλυτής λειτουργεί τοποθετούμενος στο επίπεδο της αμιγούς σημασίας γνώσης, καθαρή σημαίνει ότι

¹⁰ Jacques Lacan, *Le séminaire. Livre V. Les formations de l'inconscient*, Seuil, 1998.

¹¹ Στο ίδιο, σσ. 383-384.

¹² Jacques Alain-Miller, *Comment finissent les analyses. Paradoxes de la passe*, Navarin, 2022.

αυτό που διακυβεύεται είναι ένα τίποτα γνώσης». Δεν κατέχει, λοιπόν, καμία γνώση αλλά βρίσκεται σε μια θέση να κρατάει αυτό το τίποτα της γνώσης, δηλαδή ο αναλυτής «κρατάει απλώς τη σημασία που γεννά εμπεριέχοντας αυτό το τίποτα».

Ας σταθούμε λίγο σε αυτή τη θέση του αναλυτή: κρατάει ένα τίποτα γνώσης, κάτι που δεν αφορά μια κατοχή γνώσης. Με τι άλλο συνδέεται αυτό το «τίποτα»; Αυτό το «τίποτα» μπορεί επίσης να συνδέεται με διάφορους όρους: 1) με την αγάπη, διότι ο Λακάν υποστηρίζει ότι το αίτημα είναι πάντοτε ένα αίτημα αγάπης και στην αγάπη εκείνο που δίδεται είναι το τίποτα, 2) με την επιθυμία και τη διαλεκτική της, διότι το τίποτα έρχεται και τροφοδοτεί την επιθυμία διαχωρίζοντάς την από την ανάγκη και, εξάλλου, γνωρίζουμε ότι η μετωνυμία της επιθυμίας οδηγεί στο τίποτα, 3) με τη θανατηφόρα απόλαυση, διότι γνωρίζουμε για παράδειγμα ότι η ανορεξική τρώει αυτό το «τίποτα» που μπορεί να την οδηγήσει μέχρι τον θάνατο και, σε αυτήν την περίπτωση, το «τίποτα» ανάγεται στην ενόρμηση θανάτου, σε μια ακέφαλη ενόρμηση, 4) με μια οπή, διότι το αντικείμενο μικρό *a* θα έρθει να τοποθετηθεί σε μια οπή την οποία ο Λακάν καλεί «θεμελιακό τίποτα».¹³

Το εν λόγω «τίποτα» της γνώσης, ως αμιγής σημασία γνώσης, μπορεί να συνδέεται λοιπόν με μια ακρούλα αγάπης – προσοχή δεν πρόκειται για την αγάπη της γνώσης του επιστήμονα–, με τη διαλεκτική της επιθυμίας, με την ακέφαλη ενόρμηση και με την οπή. Κατά συνέπεια μπορούμε να υποθέσουμε ότι τοποθετείται στο όριο αυτών των όρων.

Τέλος, θα δώσω και μια τελευταία αναφορά για το τίποτα από το Σεμινάριο *Το Σύνθωμα*, όπου ο Λακάν θα διασαφηνίσει: «*Το πραγματικό, ως μια άκρη...γύρω από την οποία η σκέψη κεντάει, αλλά το στίγμα της ως προς αυτό το πραγματικό ως τέτοιο, είναι να μη συνδέεται με τίποτα*».¹⁴

Το ανθρωπιστικό ερώτημα ως απόβλητο της επιστήμης και ο γάιδαρος

Η επιστήμη απορρίπτει εκτός του πεδίου της το ανθρωπιστικό ερώτημα, το υποκείμενο και τα ερωτήματά του πάνω στην επιθυμία και την απόλαυση. Εντούτοις, αυτό το ερώτημα «*Τι είναι ο άνθρωπος*» σε μια στιγμή επαναστατεί και διαμαρτύρεται για τα δικαιώματά του.

Σε αυτό ακριβώς λοιπόν το σημείο ο Μιλέρ αναφέρεται σ' ένα ποίημα του Ουγκώ, με τον τίτλο «*Ο γάιδαρος*». Στο εν λόγω ποίημα ο γάιδαρος που εκπροσωπεί την ανθρωπότητα, ως απόβλητο της επιστήμης, έρχεται επί σκηνής και μιλάει ενάντια στην επιστήμη και την επιστημονική γνώση. Το όνομα, δε, που δίνει για τον εαυτό του είναι «*Υπομονή*».

¹³ Jacques Lacan, *Le séminaire. Livre IX. L'Identification*, μάθημα της 30^{ης} Μαΐου 1962, ανέκδοτο.

¹⁴ Jacques Lacan, *Le séminaire. Livre XXIII. Le Sinthome*, Seuil, 2005, σ. 123.

Ιδού οι πρώτες στροφές του ποιήματος:

Ένας γάιδαρος κατέβαινε καλπάζοντας την επιστήμη.

Ποιο είναι το όνομά σου; ρωτάει ο Καντ.

Το όνομά μου είναι Υπομονή.

Έτσι, είπε ο γάιδαρος. Ναι, αυτό είναι το όνομά μου και μου άξιζε. Γιατί κατάγομαι από αυτή την κορυφή όπου ο άνθρωπος έχει ανέβει μονάχος του...

1. Ετυμολογικές ρίζες του γαϊδάρου

Προέρχεται από το αραβικό *gadar* / *gaidar* που σημαίνει «σκληρότητα καταπίεση». Σύμφωνα με τον Σκαρλάτο,¹⁵ «τον έγραψαν γαείδαρον (από το αείδαρον) και τον ετυμολόγησαν από το αεί δέρεσθαι, εκείνος που για πάντα δέρνεται. Από την άλλη πλευρά η αρχαία λέξη για τον γάιδαρο είναι ὄνος και προέρχεται από το ρήμα ὀνίνημι που σημαίνει εκείνον που είναι χρήσιμος και ωφέλιμος.

2. Η υπομονή συνιστά το βασικό χαρακτηριστικό του γαϊδάρου

Τι είναι αυτή η τόσο χαρακτηριστική υπομονή του γαϊδάρου; Στον Όμηρο δεν συναντούμε την λέξη υπομονή παρά μόνον το ρήμα «υπομένω» και αυτό επί πολεμικής ενεργείας με την έννοια μένω στη θέση μου, δεν τρέπομαι σε φυγή. Στους προσωκρατικούς, στο απόσπασμα 240 του Δημόκριτου, η υπομονή σχετίζεται εκ νέου με μια σταθερή θέση αναφορικά με την αντοχή σ' έναν ξαφνικό πόνο, ενώ στον Πλάτωνα το θεμέλιο της σοφίας είναι η υπομονή. Ο εν λόγω όρος σχετίζεται επίσης με την δύναμη, την καρτερία. Τέλος, στον Αριστοτέλη, η ευδαιμονία ως αρετή έρχεται ως αποτέλεσμα κάποιας εκμάθησης και υπομονής, ώστε το άτομο να εθιστεί σε αυτήν.

Εν κατακλείδι, όποιος έχει ή βρίσκεται σε μια κατάσταση υπομονής υφίσταται ένα πάθημα, το υποκείμενο πάσχει και αυτό το πάθημα διαρκεί στον χρόνο, δηλαδή κάποιος πρέπει να το αντέξει για να δει αποτελέσματα. Τι κάνει ο αναλυτής; Έχει υπομονή γαϊδάρου και περιμένει την κατάλληλη στιγμή για να ερμηνεύσει ή να δηλώσει την παρουσία του. Είναι λοιπόν χρήσιμος.

---

¹⁵ Η αναφορά είναι στο Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης του Δημήτριου Σκαρλάτου, επονομαζόμενου Βυζαντίου, 1884.

Αφήνοντας ασχολίαστο το ότι ο γάιδaros, κατάγεται, σύμφωνα με το ποίημα, από μια κορυφή όπου ο άνθρωπος έχει ανεβεί μοναχός του, κάτι που μας πάει στη μοναξιά του αναλυτή...συνεχίζω...

Η επιθυμία γνώσης: ο αναλυτής ως διπλό απόβλητο

Η ψυχανάλυση επιτρέπει στο υποκείμενο να μιλήσει για τα ζητήματα της αλήθειας και αυτό το κάνει με τα μέσα της επιστήμης. Πιο ειδικά, θα σχολιάσει ο Μιλέρ, ο αναλυτής τοποθετείται «στην περιοχή εκείνου που η συγκροτημένη γνώση αφήνει εκτός. Έτσι, αποτελεί όπως ο γάιδaros το απόβλητο του πεδίου της γνώσης».

Ο αναλυτής λοιπόν ασχολείται με τα απόβλητα του λόγου μας και περιμένει, όπως ο γάιδaros έχει υπομονή, και μόλις κάτι της τάξεως του αποβλήτου μέσα από τον λόγο του αναλυόμενου κάνει την εμφάνισή του, το πιάνει, διότι το αναγνωρίζει ως απόβλητο που είναι και αυτός ο ίδιος.

Πώς το κάνει; Ασφαλώς μέσω της ερμηνείας αλλά πώς ακριβώς;

Ο αναλυτής, λέει ο Μιλέρ, βρίσκεται λοιπόν στη θέση διπλού απόβλητου: α) όπως ο γάιδaros συνιστά το απόβλητο της επιστήμης, γιατί ασχολείται με ερωτήματα που η επιστήμη αφήνει εκτός και β) είναι επίσης το απόβλητο της λόγιας αμάθειας. Γιατί; Διότι στη δεύτερη περίπτωση «*εκείνο που τον απασχολεί δεν είναι η λόγια αμάθεια, αλλά η γνώση του αδαούς την οποία θέλει να βιάσει από τη θέση απόσυρσης όπου βρίσκεται*».

Πώς μπορούμε να κατανοήσουμε αυτόν τον βιασμό; Διότι το μέσον του αναλυτή είναι η ερμηνεία, και, για να δώσει μια ερμηνεία χρησιμοποιεί τις λέξεις.

Μπορούμε, άραγε, να σκεφτούμε ότι αυτός ως απόβλητο έχει σαν έργο να περιχαρακώσει τα απόβλητα του λόγου του αναλυόμενου και, τούτου δεδομένου, δεν μπορεί να το κάνει παρά βιάζοντας τις λέξεις; Πράγμα που σημαίνει ότι αυτός κάνει μια ιδιαίτερη χρήση, μια ποιητική χρήση της γλώσσας – διότι ως απόβλητο κάνει μια «τοξική», δηλαδή ποιητική χρήση των λέξεων, εκτός της κοινής τους σημασίας, έναν χειρισμό της ερμηνείας, δηλαδή τον βιασμό «*μέσω του οποίου ένα νόημα, πάντοτε κοινό, μπορεί να αντηχήσει ως μια σημασία που δεν είναι παρά κενή... υπό την προϋπόθεση ότι εκεί αφιερωνόμαστε*».¹⁶ Αυτή η τελευταία αναφορά του Μιλέρ αφορά τη θεώρησή του για το διφορούμενο ως ερμηνεία και στο προαναφερθέν άρθρο αυτός χρησιμοποιεί την έκφραση «*βιασμός των λέξεων*», – κάτι που χρησιμοποιεί επίσης και στο εν λόγω σχόλιό του – και αυτό έχει να κάνει με το γράμμα και όχι με το σημαίνον και το νόημα.

---

¹⁶ Jacques-Alain Miller, « En deçà de l'inconscient », *La Cause du Désir*, 2015/3 (N° 91), σσ. 97-126.

Τι αλλάζει σε μια ψυχανάλυση;

Βλάσης Σκολίδης

Μια ψυχανάλυση¹ όταν οδηγηθεί στο τέρμα της παράγει, δημιουργεί, έναν ψυχαναλυτή, λέει ο Λακάν.² Ποια αλλαγή οδηγεί σ' αυτό το προϊόν που λέγεται ψυχαναλυτής; Ποια αλλαγή υποκειμενικού καθεστώτος; Ποια είναι η «τελική κατάσταση [l'état terminal] του υποκειμένου»;

Δεν αναφερόμαστε, βέβαια, στα θεραπευτικά αποτελέσματα μιας ψυχανάλυσης. Ας πούμε ότι αυτά θεωρούνται δεδομένα. Θα δούμε όμως ότι το τελικό προϊόν, ο ψυχαναλυτής, δεν είναι μόνο ένας «αποθεραπευμένος»· είναι κάποιος που άγγιξε τον ανίατο πυρήνα της ύπαρξής του.

Το κείμενο του Ζακ-Αλέν Μιλέρ που μελετούμε σήμερα, είναι ο συγκερασμός δύο παραδόσεων (6 και 13 Ιουνίου 1990) από το Μάθημά του, στις οποίες επεξεργάζεται το θέμα του τέλους της ανάλυσης με βάση δύο μείζονα γραπτά του Λακάν: (α) την «Πρόταση του 1967 για τον ψυχαναλυτή της Σχολής», με την οποία ο Λακάν πρότεινε και ύστερα από ψηφοφορία καθιέρωσε τη διαδικασία της *rasse*, του «περάσματος» όπως λέμε, ως διαδικασία επαλήθευσης του τέλους μιας ανάλυσης, και (β) έξι χρόνια αργότερα το «Σημείωμα προς τους Ιταλούς». Ο Μιλέρ προσπαθεί να αναδείξει πτυχές της επιχειρηματολογίας του Λακάν που δεν είναι προφανείς στις ελλειπτικές και αινιγματικές διατυπώσεις των γραπτών.

Ως αφετηρία μας πρέπει να έχουμε μια κομβική θέση του Μιλέρ, την οποία έχει τεκμηριώσει στις αμέσως προηγούμενες παραδόσεις της ίδιας χρονιάς: ότι στον θεωρητικό προσανατολισμό του Λακάν, προς το τέλος της δεκαετίας του '60, το καθεστώς του ασυνείδητου αλλάζει. Περνάμε από το ασυνείδητο ως αλήθεια στο ασυνείδητο ως γνώση. Είναι κάτι σαν αλλαγή υποδείγματος, η οποία συνεπάγεται καθοριστικές αλλαγές στη θεωρητικοποίηση της ίδιας της ψυχαναλυτικής εμπειρίας καθώς και στη νέα σύλληψη του τέλους της ανάλυσης.

Πολύ επιγραμματικά: Η ψυχανάλυση, ως ομιλιακή εμπειρία, είναι μια διαδικασία που στοχεύει στην ανάδυση της απωθημένης αλήθειας του υποκειμένου. «Εγώ, η αλήθεια, μιλώ» – είναι η εμβληματική φράση που

---

¹ Παρέμβαση στο Σεμινάριο Κόμβοι της ΝΛΣ που έγινε στην Αθήνα στις 26 Νοεμβρίου 2022. Το αντικείμενο μελέτης και σχολιασμού που είχε προτείνει ο Ντανιέλ Ρουά, πρόεδρος της ΝΛΣ (2022-24), ήταν το κείμενο του Jacques-Alain Miller, «La passe de la psychanalyse et le désir de savoir», από το βιβλίο *Comment finissent les analyses. Paradoxes de la passe*, Navarin, Παρίσι 2022, σσ. 103-118 (πρώτη δημοσίευση: *Quarto*, 56, 1994). Ο υπογραφόμενος είχε αναλάβει τον σχολιασμό των σελίδων 106-109, δηλαδή την ενότητα με τίτλο Transformations (Μετασχηματισμοί).

² Jacques Lacan, *Autres écrits*, Seuil, Παρίσι 2001, σ. 251.

συνοψίζει αυτό που διαδραματίζεται σε μια ανάλυση, αυτό που αναδεικνύουν τα μορφώματα του ασυνειδήτου, αυτό που αρθρώνεται ως διαλεκτική της επιθυμίας. Από το 1967, σημειώνει ο Μιλέρ, παράλληλα με την αληθειακή διάσταση του ασυνειδήτου, η οποία φυσικά δεν αναιρείται, ο Λακάν αναδεικνύει τη γνωσιακή διάσταση του ασυνειδήτου. Το πιο εμφανές αποδεικτικό στοιχείο αυτής της μετάβασης είναι η εισαγωγή μιας νέας έννοιας, με την αποφθεγματική επωνυμία *sujet supposé savoir*. Το αποδίδουμε ως υποτιθέμενο υποκείμενο της γνώσης ή υποκείμενο που υποτίθεται ότι γνωρίζει. Καμία από αυτές της αποδόσεις δεν αποδίδει πλήρως την αμφισημία της γαλλικής έκφρασης, η οποία αναφέρεται στο υποτιθέμενο υποκείμενο μιας υποτιθέμενης γνώσης. Υποτιθέμενο δεν είναι μόνο το υποκείμενο της γνώσης. Υποτιθέμενη είναι και η γνώση, δηλαδή το ασυνείδητο. Όπως λέει ο Λακάν, «Ασυνείδητο σημαίνει ότι υπάρχει γνώση δίχως υποκείμενο».³ Αυτή την ειδική γνώση προσδιόρισε ο Φρόιντ ως ασυνείδητο.⁴

Μια ψυχανάλυση προχωρεί όχι με το να λέει κάποιος τον πόνο του, αλλά με το να κινητοποιείται μια ανάγκη για γνώση και μια αναμονή γνώσης που παραμένει σε εκκρεμότητα. Ο δραστικός παράγοντας της ψυχανάλυσης δεν είναι το πάσχον υποκείμενο, ο ασθενής, αλλά το υποτιθέμενο υποκείμενο της γνώσης, δηλαδή η πίστη σε μια ασυνείδητη γνώση που μέλλει να αναδυθεί, να αρθρωθεί. Η πίστη στο ασυνείδητο παίρνει τη μορφή της πίστης στην ασυνείδητη γνώση. Η ενεργοποίηση του υποτιθέμενου υποκειμένου της γνώσης είναι η λακανική ονομασία για τη μεταβίβαση.

Με άλλα λόγια, μεταβαίνει σταδιακά κανείς από υποκείμενο του συμπτώματος, υποκείμενο της απώθησης, υποκείμενο διχασμένο, \$, δηλαδή από υποκείμενο ενός «δεν θέλω να ξέρω τίποτε», σε υποκείμενο που μαθαίνει κάτι για το είναι του. Το κρίσιμο σημείο, για την κατανόηση, αφορά το γεγονός ότι το αρχικό υποκείμενο της ψυχανάλυσης είναι ένα υποκείμενο με έλλειμμα γνώσης που εκφράζεται ως έλλειμμα του είναι, ως έλλειμμα όντος [*manque-à-être*]. Είναι ένα ον που χωλαίνει, μισερό, ελλειμματικό.

Πώς τελειώνει η ανάλυση; Όταν επέλθει *destitution subjective*, λέει ο Λακάν, δηλαδή υποκειμενική αποκαθήλωση, υποκειμενική καθαίρεση.⁵ Το υποκείμενο εκπίπτει. Πολύτιμη επισήμανση του Μιλέρ: το υποκείμενο που εκπίπτει είναι το υποτιθέμενο υποκείμενο της γνώσης. Ο αναλυόμενος πλέον γνωρίζει, δεν θεωρεί ότι υπάρχει υποτιθέμενη γνώση που του διαφεύγει.

Τι γνωρίζει; Γνωρίζει φυσικά πληρέστερα τα σημαίνοντα που καθόρισαν την ιστορία του, την υστορία του. Πρωτίστως όμως γνωρίζει κάτι της τάξεως της σχέσης του με την απόλαυση. Το κέρδος της γνώσης δεν αφορά τόσο κάποια σημασιακή πληρότητα, αλλά περισσότερο μια αιτιακή πληρότητα. Το

---

³ Στο ίδιο, σ. 396 (= «L'acte analytique», 1969): «Qu'il y ait de l'inconscient veut dire qu'il y a du savoir sans sujet».

⁴ Στο ίδιο, σ. 311 (= «Note italienne», 1973): «Le savoir par Freud désigné de l'inconscient».

⁵ Στο ίδιο, σ. 252.

υποκείμενο που ήταν αρχικά αποτέλεσμα ή επιτέλεσμα του σημαίνοντος [*effet du signifiant*], και ως εκ τούτου έλλειμμα όντος, αναγνωρίζει τώρα την αιτιοδότησή του. Έχει «επαληθεύσει το αίτιο της επιθυμίας του»,⁶ γνωρίζει τι αιτιοδοτεί την απόλαυσή του. Γνωρίζει γύρω από ποιον απολαυσιακό πυρήνα, γύρω από ποιο αντικείμενο-αίτιο, έχει οικοδομηθεί η ύπαρξή του. Γνωρίζει ότι ως υποκείμενο του σημαίνοντος είναι σημαδεμένο από μια αμετάκλητη μη συνεκτικότητα – αυτό είναι η υποκειμενική καθαίρεση – και γνωρίζει να μετατρέπει αυτή τη μη συνεκτικότητα σε οντική παρουσία – οντική, δηλαδή παρουσία ως είναι, και όχι παρουσία νοηματική. Ξέρει, λέει ο Μιέρ, να λειτουργεί ως απόβλητο για ένα άλλο υποκείμενο μέσα στην ψυχαναλυτική εμπειρία.

Ακριβώς αυτό αποτυπώνει ο λόγος του αναλυτή, μία από τις τέσσερις δομές λόγων που επεξεργάστηκε ο Λακάν. Η ιδιομορφία του λόγου του αναλυτή είναι ότι στη θέση του φορέα ή του υποκινητή, επάνω αριστερά, υπάρχει ένα μη σημαίνον στοιχείο, το αντικείμενο *a*. Μέσα στην ψυχανάλυση, ο αναλυτής δεν τοποθετείται ως υποκείμενο αλλά ως αντικείμενο.⁷ Δεν επιχειρεί με βάση τη νοηματική σύλληψη του εαυτού του, δηλαδή με βάση το εγώ του, ούτε με βάση την πνευματική του καλλιέργεια ή τις θεωρητικές του γνώσεις, αλλά με βάση την οντική διάσταση που έχει καρπωθεί μέσα από τη δική του ανάλυση. Έχει κερδίσει το να μπορεί, αλλά και να θέλει, να είναι απόβλητο.

Θα μου πει κάποιος: εντάξει, καταλάβαμε ότι ο αναλυτής δεν τοποθετείται ως κάποιος που ξέρει, ως εγώ ή ως θεωρητικός ειδήμονας, γιατί όμως να μην πούμε ότι τοποθετείται ως διαγραμμένο υποκείμενο, ως \$, ως κάποιος που δεν ξέρει; Όπως λέει ο Μιέρ, υπήρξε μια τέτοια τάση στο ψυχαναλυτικό κίνημα, υπήρξε μια υπερθεμάτιση της αλήθειας σε όλες τις εκφράσεις λόγου, της ποίησης, της λογοτεχνίας, κ.ο.κ. Εάν ο αναλυτής λειτουργούσε σε θέση \$, θα υστερικοποιούσε την ψυχαναλυτική διαδικασία προς όφελός του. Είναι λίγο-πολύ αυτό που κάνουν οι ψυχαναλυτές της Διεθνούς που δουλεύουν με βάση την αντιμεταβίβαση. Υπό μία έννοια, δεν γίνεται να δουλεύει κανείς στην ψυχανάλυση με την αντιμεταβίβαση παρά μόνο εάν δεν έχει τελειώσει την ανάλυσή του. Ο Λακάν, προάγοντας την *rasse* ως διαδικασία επαλήθευσης του τέλους της ανάλυσης, είναι σαν να λέει ότι ο αναλυμένος ψυχαναλυτής, που ξέρει και θέλει να είναι απόβλητο, δεν μπορεί να δουλέψει αντιμεταβιβαστικά. Υπάρχει μια λογική αδυνατότητα να καταλάβει αυτή τη θέση.

Πριν κλείσω αυτό το σύντομο σχόλιο των τρεισήμισι σελίδων 106-109 του κειμένου του Μιέρ που εξετάζουμε, θα επισημάνω μια θεωρητική δυσκολία που εντοπίζει ο ίδιος. Ο Λακάν προτείνει δύο μαθήματα για την ψυχαναλυτική διαδικασία, ένα διαχρονικό σχήμα κι ένα συγχρονικό σχήμα. Το

---

⁶ Στο ίδιο, σ. 375.

⁷ Στο ίδιο, σ. 377.

διαχρονικό σχήμα (ή μοντέλο) είναι το μαθήμιο της μεταβίβασης,⁸ δηλαδή ο τρόπος συγκρότησης και λειτουργίας του υποτιθέμενου υποκειμένου της γνώσης. Το συγχρονικό σχήμα είναι ο λόγος του αναλυτή. Όμως, το πώς γίνεται το πέρασμα από το ένα στο άλλο, πώς δηλαδή ο αναλυόμενος που τελειώνει την ανάλυσή του και φτάνει στην υποκειμενική καθαίρεση, στην έκπτωση του υποτιθέμενου υποκειμένου της γνώσης, περνάει κατόπιν στο να λειτουργεί σε θέση αντικειμένου α , δεν είναι σαφές. Στο μαθήμιο της μεταβίβασης όλα τα στοιχεία που εμπλέκονται είναι σημαίνοντα. Η διαδικασία, σύμφωνα με το σχήμα φαίνεται ατελεύτητη. Το σχήμα δεν εμπεριέχει το σημείο κατάληξης ή υπέρβασης. Παράλληλα όμως ο Λακάν υποδεικνύει ότι το σημείο κατάληξης είναι η πρόσβαση στο απολαυσιακό είναι, το οντικό κέρδος, η δυνατότητα να λειτουργεί κανείς σε θέση αντικειμένου, δηλαδή κάτι της τάξεως της απόλαυσης. Με το σημαίνον, με τη διαχρονική συσσώρευση γνώσης, καταλήγουμε στον απολαυσιακό πυρήνα, σε κάτι που δεν είναι σημαίνον.

Στον λόγο του αναλυτή, από την άλλη, η πρόσβαση του αναλυτή στον απολαυσιακό πυρήνα θεωρείται δεδομένη, αφού μπορεί και λειτουργεί σε θέση αντικειμένου άλφα, σε θέση απόβλητου. Όπως αναφέρει ο Μιλέρ, «σχετικά με αυτή την τελική κατάσταση του υποκειμένου, οδηγούμαστε να προσπαθούμε να διατυπώσουμε το καθεστώς του κάνοντας συνδέσεις». Στα γαλλικά λέει: *essayer par raccord*. Είναι η κρίσιμη λέξη του χωρίου. Ξέρετε τι είναι το ρακόρ στο σινεμά. Είναι το μάτισμα δύο κομματιών του φιλμ, δύο τμημάτων της αφηγηματικής αλληλουχίας, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η λογική συνέχεια της δράσης, χωρίς να υπάρχει η κινηματογράφηση όλης της διαδρομής.

Εδώ, λοιπόν, λείπει η ενδιαμέση διαδρομή και κάνουμε ρακόρ της λειτουργίας της μεταβίβασης με τη λειτουργία του πρώην αναλυόμενου ως αναλυτή σε θέση αντικειμένου άλφα μικρό. Ο Μιλέρ θέτει το πρόβλημα, αλλά δεν δίνει τη λύση, διότι περνάει αμέσως μετά στη σχέση της ψυχανάλυσης με την επιστήμη. Για να δώσω μια ένδειξη που ενδεχομένως να αξιοποιηθεί στη συζήτηση, θεωρώ ότι πρέπει να εκλάβουμε τη συσσώρευση γνώσης που εξυπακούει η άρθρωση των σημαϊόντων $S^1, S^2, S^3, \dots S^n$ του μαθημίου, ως την κατασκευή της φαντασίωσης. Δηλαδή κατασκευή της σχέσης του υποκειμένου με την απόλαυση ($\$ < \alpha$). Γεγονός που προϋποθέτει ότι η άρθρωση σημαϊόντων δεν έχει μόνο σημασιακά επιτελέσματα αλλά και απολαυσιακά. Αυτό που αρθρώνεται δεν είναι νόημα, αλλά απολαυσινόημα, *sens joui*. Όταν η απόλαυση περνάει στο λέγειν, το υποκείμενο την αποχωρίζεται. Η κατασκευή της φαντασίωσης οδηγεί στον αποχωρισμό από την απόλαυση. Είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για το τελικό βήμα.

---

⁸ Στο ίδιο, σ. 248.

Η ψυχανάλυση εξαρτάται από την επιστήμη : Η επιστημονική γνώση ως μια συνθήκη δυνατότητας της ψυχανάλυσης¹

Αργύρης Τσάκος

Σύμφωνα με τον Μιλέρ, υπάρχει η φιλοδοξία του Λακάν να δώσει στην ψυχανάλυση ένα καθεστώς εντός της επιστήμης. Για τον Λακάν, η επιστήμη είναι σύντροφος της ψυχανάλυσης, αφού σήμερα η θέση της επιστήμης είναι καθοριστική μέσα στον πολιτισμό. Η επιστήμη δεσπάζει στον σύγχρονο κόσμο ως διαμορφωτική βαθμίδα, μεταγγίζοντας το συμβολικό μέσα στο πραγματικό. Για τον Λακάν, η έλευση της επιστημονικής γνώσης αντικατέστησε και κατέστρεψε τον αρχαίο Κύριο.² Είναι αδιανόητο, μας λέει ο Λακάν, η ψυχανάλυση και το ασυνείδητο του Φρόιντ να είχαν βρει τη θέση τους πριν τη γέννηση της επιστήμης, αφού πριν τη γέννηση της επιστήμης επικρατούσαν η αυθεντία, η παράδοση και ο κοινός νους. Ο Καρτέσιος συγκροτεί το υποκείμενο απορρίπτοντας την έως τότε γνώση για να το θεμελιώσει, όχι στη γνώση, αλλά στο «είμαι». Η λειτουργία, λοιπόν, του υποκειμένου και η επιστήμη εισάγονται στην ιστορικά καθορισμένη στιγμή όπου ο Καρτέσιος εγκαινιάζει το «σκέπτομαι άρα υπάρχω/είμαι», το «*cogito ergo sum*»: αυτός είναι και ο λόγος που η ψυχανάλυση δείχνει ενδιαφέρον για την επιστήμη.³ Η Alice Delarue⁴ αναφέρει ότι ο Λακάν πράγματι έδειξε ότι η στιγμή της ανάδειξης του *cogito* αντιστοιχούσε σε μια καίρια μετάλλαξη της επιστήμης και σηματοδοτούσε την εμφάνιση ενός νέου υποκειμένου, που έχει την ιδιαιτερότητα να είναι προηγουμένως απαλλαγμένο από κάθε υποκειμενική γνώση, ώστε να μπορέσει να παραγάγει τη σίγουρη γνώση της επιστήμης. Παρότι, εδώ, πρόκειται για «μια ιδεολογία της κατάργησης του υποκειμένου»,⁵ συνεχίζει η

---

¹ Το κείμενο αφορά το άρθρο του Ζακ-Αλέν Μιλέρ, «Το πέρασμα της ψυχανάλυσης προς την επιστήμη: η επιθυμία γνώσης», στο *Κείμενα για τη Σχολή του Λακάν*, Εκκρεμές, 2013. Θα προσπαθήσουμε να σχολιάσουμε το απόσπασμα του εν λόγω άρθρου που τιτλοφορείται *Paradoxal* (σσ. 43-49 της ελληνικής μετάφρασης). Το εν λόγω άρθρο αποτελεί συμπύκνωση δύο παραδόσεων του μαθήματος του ZAM (της 6^{ης} και της 13^{ης} Ιουνίου 1990) με τίτλο «Συμπόσιο των αναλυτών». Το βρίσκουμε στο *Quarto* 56, σσ. 36-43. Το άρθρο του ZAM σχολιάζει το κείμενο του Λακάν «Σημείωμα προς τους Ιταλούς», στο *Κείμενα για τη Σχολή του Λακάν*, Εκκρεμές, 2013.

² Διαβάζουμε στο κείμενο του Μιλέρ : « Είναι σε σημείο που ο Λακάν μετατοπίζει ακόμα και τη διάγνωση του Φρόιντ για τη Δυσφορία μέσα στον πολιτισμό, θεωρώντας ότι αυτή η δυσφορία οφείλεται κυρίως στις συνέπειες του λόγου της επιστήμης »

³ Η σύγχρονη παραλλαγή του «σκέπτομαι, άρα είμαι/υπάρχω, είναι το «είμαι αυτό που λέω», σύμφωνα με τον Μιλέρ. Jacques-Alain Miller, Παρέμβαση κατά τη διάρκεια του « Question d'École », École de la Cause freudienne, Παρίσι, 22 Ιανουαρίου 2022, ανέκδοτο.

⁴ Εισαγωγικό Σημείωμα για την 52η Δημερίδα της Σχολής του Φρουϊδικού Αιτίου με τίτλο «είμαι αυτό που λέω», Παρίσι 19-20 Νοεμβρίου 2022.

⁵ Jacques Lacan, « Radiophonie », *Autres écrits*, Seuil, 2001, σ. 437.

Delarue, το υποκείμενο της επιστήμης είναι, παραδόξως, εκείνο στο οποίο μπορεί να δράσει η ψυχανάλυση, στον βαθμό που του είναι δυνατόν να αφεθεί να διχασθεί και να συγκατατεθεί να διαχωριστεί από τις διαισθήσεις του, τις πίστεις του, τα συναισθήματά του, τις ταυτίσεις του. Η καρτεσιανή συγκυρία είναι εκείνη που άνοιξε τον δρόμο για την επινόηση της ψυχανάλυσης και το αντικείμενό της την ασυνείδητη γνώση, με την οποία δεν ασχολείται καθόλου ο επιστημονικός λόγος.

Το υποκείμενο της ψυχανάλυσης

Οι σελίδες 36 και 37 του 11^{ου} Σεμιναρίου είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικές για σύγκλιση και την ασυμμετρία, την ομοιότητα και τη διαφορά, του Φρόντ από τον Καρτέσιο.⁶ Και ο Φρόντ στηρίζεται στην αμφιβολία για να θεμελιώσει τη βεβαιότητα: Εκεί που το υποκείμενο διηγείται το όνειρό του και αμφιβάλλει ή διστάζει, ο Φρόντ λέει ότι είναι βέβαιο ότι εκεί [που αμφιβάλλει το υποκείμενο] υπάρχει κάτι, δηλαδή μια ασυνείδητη σκέψη. Σε αυτήν ακριβώς τη θέση, της ασυνείδητης σκέψης που είναι απύσχα, θα κληθεί το «σκέφτομαι», όπου αποκαλύπτεται το υποκείμενο. Ενώ λοιπόν το καρτεσιανό υποκείμενο, το οποίο αμφιβάλλει, καταλήγει στη βεβαιότητα ότι είναι ένα σκεπτόμενο είναι, στον Φρόντ, αντίθετα, η βεβαιότητα ότι το ασυνείδητο βρίσκεται στα χάσματα του λόγου του αναλυόμενου δεν σημαίνει ότι το υποκείμενο οικειοποιείται την ασυνείδητη σκέψη. Σημαίνει μόνο ότι υπάρχει μια απύσχα σκέψη και ως τέτοια δεν μπορεί να προσδώσει ταυτότητα στο υποκείμενο.

Το πραγματικό της επιστήμης και το πραγματικό της ψυχανάλυσης

Σύμφωνα με τον Μιέρ, η επιστήμη για τον Λακάν συναρτάται με το θετικό αξίωμα «υπάρχει γνώση μέσα στο πραγματικό», μια γνώση η οποία πρέπει να επινοηθεί. Αυτό το αξίωμα αντιτίθεται στο αρνητικό αξίωμα «δεν υπάρχει σεξουαλική σχέση [μεταξύ των φύλων], σχέση που δύναται να αποδοθεί με γραπτό τύπο», το οποίο ο Λακάν παρουσιάζει εν προκειμένω σαν θεώρημα που αποδείχτηκε από την ψυχανάλυση. Βλέπουμε ότι το πραγματικό της επιστήμης «υπάρχει γνώση μέσα στο πραγματικό» δεν έχει σχέση με το πραγματικό της ψυχανάλυσης, στο οποίο βασιλεύει η τυχαιότητα /η ενδεχομενικότητα, στο βαθμό που λείπει ο φυσικός νόμος της σχέσης μεταξύ των φύλων. Με άλλα λόγια, η επιστήμη έχει σχέση με το καθολικό, μια κατάσταση που επάγει την

---

⁶ Ζακ Λακάν, *Το Σεμινάριο. Βιβλίο 11^ο*. Οι τέσσερις θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης, μτφρ. Α. Σκαρπαλέζου, Κέδρος, 1982, σσ. 53-54.

διάκλειση/τον αποκλεισμό του υποκειμένου, ενώ αντιθέτως η ψυχανάλυση αφορά το υποκειμενικό, το ενικό.

Η γνώση της ψυχανάλυσης

«Η γνώση είναι ένα αίνιγμα», αναφέρει ο Λακάν στο 20^ο Σεμινάριο, «το οποίο ενεστωπιοείται από το ασυνείδητο, έτσι όπως αποκαλύπτεται από τον ψυχαναλυτικό λόγο». ⁷ Αυτή η γνώση είναι η γνώση που υποθέτουμε ότι υπάρχει μέσα στον λόγο, μια γνώση όχι μέσα στο πραγματικό αλλά μέσα στο κείμενο. Αυτό το κείμενο έχει τη σημασία του ασυνειδήτου, σημαίνει δηλαδή «δεν ξέρω τι λέω». Αυτό το «μιλάω, αλλά δεν ξέρω τι λέω» είναι της τάξης του διφορούμενου. Εδώ, ο ψυχαναλυτής διαφοροποιείται ριζικά από τον επιστήμονα, ο οποίος ξέρει να διαβάσει τι είναι γραμμένο στο «βιβλίο της φύσης». Από την άλλη, η επιθυμία του αναλυτή δεν είναι «καθαρή/αμιγής επιθυμία», αλλά αφορά την επιθυμία να ανακαλύψει ο αναλυόμενος τον πυρήνα της απόλαυσής του, ώστε αυτός ο πυρήνας να αναδειχθεί.

Η ψυχανάλυση εξαρτάται από την επιστήμη

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι αν δεν υπήρχε η επιστήμη, δεν θα υπήρχε η ψυχανάλυση. Ο Λακάν θέλει την ψυχανάλυση «επιστημονική» για να αντιμετωπίζει το ζήτημα της αλήθειας του υποκειμένου με τα μέσα της επιστήμης. Η διδασκαλία του μαθημίου, που οφείλει να είναι αποδεικτική, απευθύνεται προς όλους – και εδώ η ψυχανάλυση συναντάει το Πανεπιστήμιο. ⁸ Η διδασκαλία του μαθημίου είναι ένας τρόπος να μεταδοθεί κάτι της τάξης της γνώσης που αφορά την ψυχανάλυση, προς όλους. Η υποκειμενική γνώση όμως μόνο εν μέρει μπορεί να «γίνει» επιστήμη και να μεταδοθεί. Στη Σχολή μεταδίδεται, μέσω της *rasse*, μια γνώση για τα ζωτικά και καίρια ζητήματα της ψυχανάλυσης. Υφίσταται λοιπόν ένα δίπολο: από την μια πλευρά υπάρχει το αδύνατο της ολοκληρωτικής μετάδοσης της ασυνείδητης γνώσης και της απόλαυσης (αφού η γνώση είναι μέσον απόλαυσης⁹) και από την άλλη μια γνώση που μπορεί να μεταδοθεί μέσω της διδασκαλίας η οποία απευθύνεται σε όλους. Η ψυχανάλυση δεν είναι μια καταγγελία της επιστήμης όπως η λόγια αμάθεια, αλλά αίρεται στο ύψος της επιστήμης, αντιμετωπίζοντας το ερώτημα της αλήθειας του υποκειμένου το

⁷ Ζακ Λακάν, *Το Σεμινάριο. Βιβλίο 20^ο. Ακόμη*, μτφρ. Βλ. Σκολίδης, Ψυχογιός, 2011, σ. 321.

⁸ Jacques-Alain Miller, *Prologue de Guitrancourt*, 15 Αυγούστου 1988. Να αναφέρουμε ότι στο 17^ο Σεμινάριο διαβάζουμε ότι το Πανεπιστήμιο είναι ο φύλακας της γνώσης του Κυρίου.

⁹ Ζακ Λακάν, *Το Σεμινάριο. Βιβλίο 17^ο. Το αντίστροφο της ψυχανάλυσης*, μτφρ. Ντ. Περτέση, Ν. Κατσογιάννη, Φ. Σιατίτσας, Μ. Φίλη, Δ. Βεργέτης, Ψυχογιός, 2014, σσ. 60-61.

οποίο διακλείεται από την επιστήμη. Ακόμη κι αν η ψυχανάλυση δεν είναι γνώση μέσα στο πραγματικό, επωφελείται από τη γνώση μέσα στο πραγματικό και ως προς αυτό μπορεί να μας κάνει να πιστέψουμε πως η παραγωγή των σημαινόντων μέσα στον ελεύθερο συνειρμό απαντά κατ' ανάγκη σε έναν νόμο και ότι αυτός ο νόμος μπορεί να αποκρυπτογραφηθεί. Όμως, η γνώση του ψυχαναλυτικού λόγου δεν είναι καθολική, δεν εμπίπτει στην κατηγορία του όλου, όπως συμβαίνει στην επιστημονική γνώση ή στο Λόγο του Πανεπιστημίου. Υπάρχει λοιπόν ασυμβατότητα του Πανεπιστημιακού – Επιστημονικού Λόγου και της Ψυχανάλυσης, αφού κάθε Λόγος είναι μια μορφή κυριαρχίας, εκτός από τον ψυχαναλυτικό Λόγο, ο οποίος δεν οργανώνει ένα σύμπαν ή έναν κόσμο και δεν δηλώνει μια σχέση εξουσίας. Το «αδύνατο» να μεταδοθεί η γνώση δεν ακυρώνει το «ενδεχόμενο» της μετάδοσής της. Το ερώτημα είναι πώς μπορούμε να τα καταφέρουμε με αυτό το «αδύνατο».

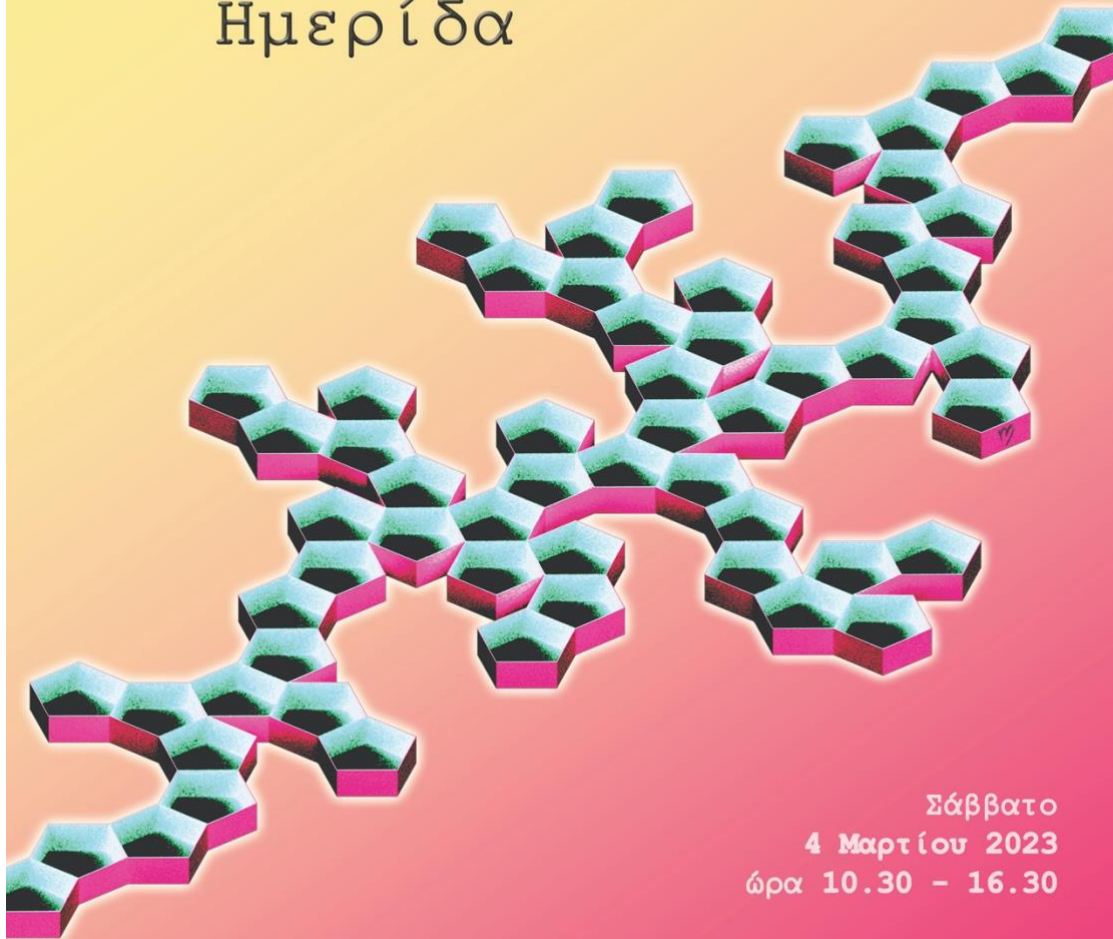

Διακαρτελική Ημερίδα 2023

ΝΕΑ ΛΑΚΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΟΡΡΟΜΕΙΟΣ ΚΟΜΒΟΣ

Διακαρτελική Ημερίδα

Σάββατο
4 Μαρτίου 2023
ώρα 10.30 - 16.30

Ρεθύμνου 5, 1ος όροφος

Είσοδος ελεύθερη

Τι είδους γνώση κυκλοφορεί μέσα σε ένα καρτέλ;

Νατάσα Κατσογιάννη

Η φροϋδική ανακάλυψη του ασυνείδητου αποτέλεσε μια ρηξικέλευθη επιστημολογική τομή και εγκαινίασε ένα νέο είδος λόγου, τον ψυχαναλυτικό λόγο. Επιφέροντας ένα καίριο πλήγμα στην κυρίαρχη ως τότε θεωρία της συνείδησης, το καρτεσιανό *cogito*, ο Φρόιντ άλλαξε αμετάκλητα τη σκέψη μας γύρω από τον άνθρωπο και τη σχέση του με τη γνώση. Κατέδειξε ότι τα λόγια και οι πράξεις του δεν βρίσκονται καθ' ολοκληρία υπό τον έλεγχό του, ότι διαφεύγουν της συνείδησής του. Μέσω της έννοιας του ασυνειδήτου ο Φρόιντ διεύρυνε λοιπόν το γνωσιολογικό πεδίο καθιστώντας σαφές ότι ο άνθρωπος κατέχει μια γνώση που αγνοεί, μια γνώση που του είναι εκ-σώτερη (*extime*), μια ασυνείδητη γνώση.

Η ψυχαναλυτική εμπειρία αποτελεί αναμφίβολα μια πρωτόγνωρη εμπειρία γνώσης. Προϋποθέτει την άρση της απώθησης, συνεπάγεται την απόρριψη μιας άρνησης γνώσης, ενός «δεν θέλω να ξέρω τίποτα για αυτό». Η υπόθεση ενός υποκειμένου που γνωρίζει, του αναλυτή, θέτει σε λειτουργία το μεταβιβαστικό ασυνείδητο και προκαλεί μια παραγωγή γνώσης: συνειρμούς, όνειρα, παραδρομές. Το υποκείμενο δεν ικανοποιείται πλέον από την άγνοιά του. Θέλει να μάθει κάτι για αυτό που του συμβαίνει, αυτό που το κάνει να απολαμβάνει, αυτό που το κάνει να υποφέρει.

Η ψυχαναλυτική εμπειρία αλλάζει λοιπόν αναμφίβολα τη σχέση του υποκειμένου με τη γνώση, δημιουργεί μια επιθυμία γνώσης. Για ποια γνώση πρόκειται ωστόσο; Και πώς αυτή μπορεί να αποκτηθεί; Σύμφωνα με τον Λακάν «αυτή τη γνώση δεν τη βρίσκουμε έτοιμη στο πιάτο μας, [αυτή η γνώση] πρέπει να επινοηθεί».¹ Εισάγοντας τη διάσταση της επινόησης, δηλαδή τη διάσταση του υποκειμένου, ο Λακάν αναδεικνύει το ιδιαίτερο, το ενικό, το ριζικά έτερο στοιχείο της γνώσης που κομίζει η ψυχανάλυση. Πρόκειται για μια γνώση της τάξης του «μη-όλου», της τάξης του «μια προς μια», έτσι όπως την εισάγει ο Λακάν στο 20^ο Σεμινάριο προκειμένου να αντιδιαστείλει στη φαλλική απόλαυση, μιαν Άλλη απόλαυση, την απόλαυση των γυναικών.

Η διάσημη φράση του Λακάν «*Η γυναίκα δεν υπάρχει*» έχει ασφαλώς επιπτώσεις στο επίπεδο της ψυχαναλυτικής γνωσιολογίας: διαρρηγνύει μια και καλή τη φαντασίωση μιας καθολικότητας της γνώσης, έτσι όπως την πρεσβεύει, για παράδειγμα, ο πανεπιστημιακός λόγος. Για την ψυχανάλυση η γνώση δεν είναι ποτέ ολόκληρη, συμπαγής, πλήρης. Για την ψυχανάλυση δεν μπορεί να ισχύσει το «για κάθε *x*» που θα επέτρεπε την οριοθέτηση μιας

---

¹ Ζακ Λακάν, «Σημείωμα προς τους Ιταλούς», στο *Κείμενα για τη Σχολή του Λακάν*, Εκκρεμές, 2013, σσ. 18-19.

περατής γνώσης που θα μπορούσε εν συνεχεία να μεταδοθεί από υποκείμενο σε υποκείμενο και να επικυρωθεί μέσω κάποιου τίτλου σπουδών.

Στο πλαίσιο της ψυχαναλυτικής γνωσιολογίας η γνώση ως «μη-όλη» επαναπροσδιορίζεται με βάση μια μη αναγώγιμη ριζική ετερότητα, με βάση κάτι το ενικό. Ε, αυτή την παράδοση, ενική, προς επινόηση γνώση προσπάθησε να θεσμοθετήσει ο Λακάν στο επίπεδο της Σχολής του εισάγοντας δυο διαδικασίες παραγωγής και μετάδοσης γνώσης: το πέρασμα και το καρτέλ. Σε μια ομιλία του με τίτλο «Η μετάδοση», εν έτει 1978, ο Λακάν υπογράμμισε σχετικά: «Η ψυχανάλυση είναι μη μεταδόσιμη [intransmissible]. Είναι ιδιαιτέρως ενοχλητικό. Κάθε αναλυτής εξαναγκάζεται – διότι οφείλει ασφαλώς να εξαναγκαστεί – να επινοήσει εκ νέου την ψυχανάλυση».² Είναι υπό αυτό το πρίσμα της ενικής, της προς επινόηση γνώσης, που σας προτείνω να στοχαστούμε τη δομή και τη λειτουργία των καρτέλ.

Υπογραμμίζοντας πως «κάθε αναλυτής οφείλει να επινοήσει εκ νέου την ψυχανάλυση», ο Λακάν επιφορτίζει τον αναλυτή με το έργο παραγωγής μιας νέας, μιας δικής του γνώσης που θα έρθει να εμπλουτίσει την προϋπάρχουσα. Είναι σε αυτή την προοπτική που στην *Ιδρυτική πράξη*, εν έτει 1964, μιλώντας για τα καρτέλ, ο Λακάν υπογραμμίζει την ενικότητα της εργασίας που οφείλει να προκύπτει στο πλαίσιο της συλλογικής επεξεργασίας, «την εργασία εκάστου», όπως τη χαρακτηρίζει. Η εργασία στο πλαίσιο ενός καρτέλ δεν είναι εργασία ούτε μοναχική, ούτε συλλογική. Είναι εργασία δι-υποκειμενική. Προϋποθέτει τον Άλλο, τη Σχολή, αλλά το προϊόν της είναι ιδιαίτερο, μοναδικό. Το 1980, τη στιγμή της διάλυσης της Φροϋδικής Σχολής του Παρισιού και της θέσμησης της νέας του σχολής, της Σχολής του Φροϋδικού Αιτίου, αυτή η υπογράμμιση γίνεται ακόμα πιο emphatic. Σας διαβάζω: «*Τέσσερις αλληλοεπιλέγονται, για να αναλάβουν μια εργασία που οφείλει να έχει το προϊόν της. Διευκρινίζω: προϊόν ιδιαίτερο του καθενός, και όχι συλλογικό*». Θα λέγαμε λοιπόν ότι η εργασία εντός του καρτέλ δεν είναι 4 συν 1, αλλά (1+1+1+1)+1.

Πώς μπορούμε να αντιληφθούμε εν προκειμένω τον ρόλο του συν-Ένα; Ο συν-Ένας δεν είναι ο κάτοχος της γνώσης, αλλά ένας προβοκάτορας, ένας υποκινητής.³ Όχι το υποκείμενο που υποτίθεται πως γνωρίζει, αλλά ένα υποκείμενο που ξέρει καλά πώς να προ(σ)καλεί. Στόχος της παρέμβασής του δεν είναι η ανα-παραγωγή της γνώσης, αλλά η πρό(σ)κληση για την επινόησή της, ενικά, μέσα από μια μεταβίβαση εργασίας. Για να το πετύχει ο συν-Ένας οφείλει να αποφεύγει τον σκόπελο τόσο του Λόγου του Κυρίου, όσο και του Λόγου του Πανεπιστημίου, μιας ηγεμονίας δηλαδή της γνώσης. Ο συν-Ένας

---

² Jacques Lacan, « La transmission », 9e Congrès de l'École Freudienne de Paris, στο *Lettres de l'École*, 1979, n° 25, vol. II, σσ. 219-220.

³ Ζακ-Αλέν Μιέρ, «Πέντε παραλλαγές του θέματος προκλητή επεξεργασία», μτφρ. Χ. Λάγιου, από την [ιστοσελίδα της Ελληνικής Εταιρείας της ΝΛΣ](#).

δεν πρέπει να μας στρώνει στη δουλειά (*mettre au travail*), γιατί έτσι παραμένει ακριβώς *maître*, αναπαράγει δηλαδή την προϋπάρχουσα γνώση.⁴

Σε ένα κείμενό του για τα καρτέλ ο Μιλέρ επεξηγεί: «Ο συν-Ένας οφείλει να έρθει με ερωτηματικά και, όπως μου έλεγε ένα υστερικό υποκείμενο που καυχιόταν γι' αυτό σαν να ήταν η υπέρτατη αποστολή του στον κόσμο, να κάνει τρύπες στα μυαλά. Αυτό προϋποθέτει ότι αρνείται να είναι ο Κύριος που στρώνει στη δουλειά, "ο ένας που ξέρει", ή ο ψυχαναλυτής μέσα στο καρτέλ. Και τούτο για να μπορέσει να λειτουργήσει ως προκαλών υποκινητής· θέση από την οποία προκύπτει διδασκαλία».⁵ Και συνεχίζει: «Ο συν-Ένας δεν οφείλει να εξαντληθεί στην ενσάρκωση της λειτουργίας του συν-Ένα. Ο συν-Ένας δεν είναι το υποκείμενο του καρτέλ. Ο ρόλος του είναι να εισάγει το επιτέλεσμα υποκειμένου στο καρτέλ, να παίρνει επάνω του τον υποκειμενικό διχασμό. Τα ανωτέρω με οδηγούν στη διευκρίνιση του όρου συν-Ένας μέσω του μείον-ένα: Ο συν-Ένας προστίθεται στο καρτέλ για να το ξεσυμπληρώσει, οφείλει να συναριθμείται εδώ αλλά και να λειτουργεί ταυτόχρονα μόνο ως έλλειψη».⁶

Ο συν-Ένας οφείλει λοιπόν να παίρνει τις αποστάσεις του από κάθε εγγύηση της γνώσης, να ενσαρκώνει το $S(\mathcal{A})$, να επερωτά την καθεστηκυία γνώση, να δημιουργεί οπές στη συνεκτικότητα ή στην καθολικότητά της. Μονάχα έτσι θα μπορέσει να υστερικοποιήσει τα μέλη του καρτέλ, να επιτρέψει δηλαδή την ανάδυση ενός προσωπικού ερωτήματος και την ανάληψη μιας επιθυμίας για εργασία. Να ανοίξει το δρόμο προς την υποκειμενοποίηση της γνώσης. Προς τη μετάφραση της γνώσης στη *lalangue* του κάθε υποκειμένου, για να υπενθυμίσω τη διατύπωση της Laura Sokolowski στη *Journée des Cartels* της NLS που έλαβε χώρα πριν από λίγο καιρό.

Εξετάζοντας τα καρτέλ υπό το πρίσμα της θεωρίας των τεσσάρων λόγων ο Μιλέρ αναφέρει ότι εάν σε ένα καρτέλ πρυτανεύει η λογική της κυριαρχίας (Λόγος του Κυρίου) δεν υπάρχει παραγωγή νέας γνώσης, παρά μονάχα αναπαραγωγή του κύριου σημαίνοντος, εάν πρυτανεύει η ακαδημαϊκή γνώση (Λόγος του Πανεπιστημίου) επέρχεται κρίση διότι ο άλλος δεν αναγνωρίζεται ως υποκείμενο αλλά αντικειμενοποιείται, ενώ εάν κυριαρχεί η αναλυτική διάταξη (Λόγος του αναλυτή) παράγεται μονάχα ελεύθερος συνειρμός. Καταλήγει λοιπόν πως η δομή που ανταποκρίνεται καλύτερα στα καρτέλ είναι η δομή του υστερικού λόγου. Πράγματι, παραγωγή νέας γνώσης έχουμε μόνον στην περίπτωση που κάποιος τοποθετείται στη θέση του διχασμένου υποκειμένου, έτσι όπως το αποτυπώνει ο Λακάν στο μαθήμιο του Λόγου της Υστερίας όπου το υποκείμενο επερωτά το κύριο σημαίνον προκειμένου να παράγει εντέλει μια νέα γνώση.

---

⁴ Στο ίδιο.

⁵ Στο ίδιο.

⁶ Στο ίδιο.

Η επιλογή του Λόγου της Υστερίας ως του πλέον αρμόζοντος να σκιαγραφήσει την παραγωγή γνώσης στο πλαίσιο της ψυχανάλυσης δεν μας εκπλήσσει δεδομένου ότι η ίδια η ψυχαναλυτική γνώση γεννήθηκε από την κλινική της Υστερίας. Αυτό είναι το επιστημολογικό μας παράδειγμα! Ούτε ο Λόγος του Κυρίου, ούτε ο Λόγος του Πανεπιστημίου! Ο Λόγος της Υστερίας, στο πλαίσιο του οποίου το υποκείμενο ταυτίζεται με ένα έλλειμμα γνώσης (δεν είναι ένα πλήρες, αλλά ένα διχασμένο υποκείμενο), γεγονός που έχει σαν αποτέλεσμα την επανεκκίνηση της επιθυμίας για γνώση, την παραγωγή νέας γνώσης. Πρόκειται για μια γνώση που πηγάζει από τη μη-γνώση. Για μια γνώση που οφείλει να διατηρεί το μη-όλον της γνώσης. Αυτός είναι και ο στόχος μας σήμερα! Μια διακαρτελική ημερίδα είναι μια συλλογή θραυσμάτων, αποσπασμάτων γνώσης. Γνώσης που παράχθηκε ενικά μεν, στο πλαίσιο μιας ιδιότυπης ομάδας «σκόρπιων αταίριαστων»⁷ που ακούει στο όνομα καρτέλ δε. Στόχος της είναι να μεταδώσει κάτι από την επιθυμία για γνώση που γεννήθηκε στο πλαίσιο αυτού του ιδιαίτερου λόγου, αυτού του ιδιαίτερου κοινωνικού δεσμού των «4 συν 1» που επινόησε ο Λακάν. Σε αυτή την προοπτική σας προσκαλώ να ακούσετε «μια προς μια» τις πολύ ενδιαφέρουσες εργασίες που ακολουθούν. Έχοντας δηλαδή κατά νου ότι μια διακαρτελική ημερίδα οφείλει να μη χορταίνει, αλλά να ανοίγει την όρεξη.

Καλή σας όρεξη!

---

⁷ Jacques Alain-Miller, « Préface à l'édition anglaise du Séminaire XI », *Autres Écrits*, Seuil, 2001, σ. 573.

Τοπολογία της μεταβίβασης και ατοπία του αναλυτή

Γιώργος Μητρόπουλος

Στο 7ο Σεμινάριο, *Η ηθική της ψυχανάλυσης*, ο Λακάν καταχώρισε το πραγματικό με βάση το *das Ding*, το Πράγμα, δηλαδή την ενόρμηση, ενώ στο φαντασιακό και το συμβολικό απέδωσε καθεστώς προσποιητού. Αυτό το πραγματικό, που για τον Φρόντ δεν ήταν παρά η βιολογία, για τον Λακάν, επισημαίνει ο Ζ.-Α. Μιλέρ, είναι τελικά η τοπολογία.¹

Στο ίδιο Σεμινάριο, ο Λακάν αποδίδει στον Φρόντ του *Entwurf* μια τοπολογία της υποκειμενικότητας ως επιφάνειας, εν προκειμένω επιφάνειας ενός οργανισμού.² Δύο χρόνια μετά, στο 9^ο Σεμινάριο, *Η Ταύτιση*, εισηγείται τα τοπολογικά σχήματα με πρώτο τον τόρο. Όμως, έχει προηγηθεί το 8ο Σεμινάριο, *Η Μεταβίβαση*, όπου ο Λακάν συνδέει ρητά την τοπολογία με το αντικείμενο της επιθυμίας.

Ο Λακάν διευκρινίζει ότι οι φροϋδικές τοπικές αναφορές δεν αναφέρονται σε κάτι οργανικό ή ανατομικό, αλλά σε κάτι εντελώς διαφορετικής τάξης (σ. 378).³ Επισημαίνει επιπλέον πως ενώ για την αναλυτική σκέψη έννοιες όπως εκείνη του εσωτερικού ή της ενδοβολής είναι θεμελιώδεις, οι τοπολογικές έννοιες παρέμειναν ανακριβείς, αυθαίρετες και απόλυτα ενδεχομενικές, ακριβώς επειδή η κλασική θεωρία απέτυχε να κάνει τη διάκριση συμβολικού και φαντασιακού (σσ. 375 και 377), την οποία προϋποθέτει η λακανική τοπολογία (σ. 162).

Η τοπολογία διαφοροποιείται ριζικά από αυτό που ο Λακάν ονομάζει «διαλεκτική της ολοποίησης». Πρόκειται εδώ για συνέχεια της προβληματικής του 7^{ου} Σεμιναρίου, όπου ο Λακάν είχε υποβάλει σε κριτική την πλατωνική έννοια του Ύψιστου Αγαθού. Οι έννοιες διαλεκτική της ολοποίησης, διαλεκτική του ωραίου και πλατωνική ιδέα του Ύψιστου Αγαθού διατρέχουν τις σελίδες του 8^{ου} Σεμιναρίου ως διαφορετικές πλην παρεμφερείς εκδοχές της «πλάνης» από την οποία, υποστηρίζει ο Λακάν, μας απαλλάσσει η αναλυτική τοπολογία.

Από την πλάνη αυτή μάς βγάζει επίσης ο μεθυσμένος Αλκιβιάδης, ο οποίος εισβάλλει στο Συμπόσιο για να πλέξει το εγκώμιο του Σωκράτη, και να πει τι; – ότι ο Σωκράτης «μοιάζει πολύ μ' εκείνους τους Σιληνούς που υπάρχουν στα εργαστήρια των γλυπτών, οι οποίοι όταν ανοιχτούν στη μέση φαίνεται ότι περιέχουν

---

¹Jacques-Alain Miller, « Progrès en psychanalyse assez lents », *La Cause freudienne*, 2011/2, N° 78, σ. 162. (Το άρθρο αυτό είναι μεταγραφή των πρώτων τεσσάρων παραδόσεων του σεμιναρίου « L'être et l'Un » (2010-2011)).

²J. Lacan, *Le séminaire. Livre VII. L'éthique de la psychanalyse*, Seuil, 1986, σ. 51, υπογράμμιση του συγγραφέα.

³Ζακ Λακάν, *Το Σεμινάριο. 8^ο Βιβλίο. Η μεταβίβαση*, μτφρ. Α. Πίγκου, Δ. Ανδροπούλου, Ρ. Χριστοπούλου, Ε. Μόλαρη, Εκκρεμές, 2020. Εντός παρενθέσεως οι σελίδες της ελληνικής μετάφρασης.

αγάλματα θεών» (215ab). Ο Λακάν διαπιστώνει εδώ μια ουσιώδη τοπολογική ένδειξη, μια μετατόπιση της έμφασης στο εσωτερικό και μια απόσπαση από τη διαλεκτική του ωραίου (σσ. 162-163).

Αν λοιπόν οι ίδιοι οι ψυχαναλυτές υπέπεσαν στη διαλεκτική της ολοποίησης εγκαταλείποντας την έννοια του μερικού αντικειμένου και μετατρέποντάς το σε «σε αντικείμενο επίπεδο, στρογγυλό, ολικό» (σσ. 169-170), ο Λακάν θα επιχειρήσει να διασώσει τη διάσταση της επιθυμίας και του αντικειμένου της ακριβώς στο πεδίο των τοπολογικών γεωμετρικών σχημάτων.⁴ Σε αντίθεση με μία σφαίρα, λέει ο Ζ.-Α. Μιλέρ, στη μέση ενός τόρου υπάρχει μια κεντρική τρύπα που αποτελεί μεταφορά για το αντικείμενο της επιθυμίας, ενώ γύρω από το κυλινδρικό σώμα που την περιβάλλει τυλίγονται και καταλήγουν να ενώνονται οι κύκλοι του αιτήματος.⁵

Στον *Τίμαιο*, η σφαίρα αποκλείει με την τελειότητα και την αυτάρκειά της πλήρως τον ευνουχισμό – ο Λακάν μιλάει για *Verwerfung* του ευνουχισμού. Στο Συμπόσιο όμως, η σφαίρα γελοιοποιείται από τον Αριστοφάνη, ο οποίος εισάγει εκείνο που, εξάλλου, είναι το ελατήριο του ίδιου του κωμικού: τον φαλλό (σσ. 109 και 113-115). Αν η σφαίρα ως σχήμα, λέει ο Λακάν, απεικονίζει τη διαλεκτική της ολοποίησης, απεικονίζει επίσης και τον έρωτα ως έρωτα δοτικό. Ο δοτικός έρωτας προϋποθέτει την ιδέα μιας προεγκατεστημένης αρμονίας και αντιστοιχεί σε μία σκέψη που αποκαλούμε περσοναλιστική. Η τελευταία επιδιώκει να συλλάβει τον άλλο όχι ως υποτιθέμενα ανταλλάξιμο «αντικείμενο», αλλά ως υποτιθέμενα μοναδικό «υποκείμενο». Σε τούτο ακριβώς το υποκείμενο απευθύνεται η «παράξενη λειτουργία της δοτικότητας», η οποία «βρίσκεται τάχα στα θεμέλια κάθε ερωτικής σχέσης». Ο Λακάν θεωρεί φανερό ότι, μέσα από τη δοτικότητα, επιζητούμε όχι τόσο την απόλαυση του άλλου, αλλά την τελειότητά του (σσ. 170-171 και 174).

Η τοπολογία, αντιθέτως, μας επιτρέπει να σκεφτούμε τον έρωτα ως μεταβιβαστικό. Ο μεταβιβαστικός έρωτας απευθύνεται σε κάποιον που απέχει πολύ από το να πληροί τις προϋποθέσεις του ωραίου, του Ύψιστου Αγαθού ή της ολότητας. Οι ίδιοι οι αναλυτές, όπως παρατηρεί ο Λακάν, «δεν διακρίνονται από κάποιο σωματικό χάρισμα», ενώ «η ανάλυση είναι η μόνη πράξις όπου η γοητεία αποβαίνει μειονέκτημα, η γοητεία θα διέλυε την γοητεία» (σσ. 25-26). Αλλά και για τον Σωκράτη ισχύει ότι δεν του κάνει «ούτε κρύο ούτε ζέστη» αν κάποιος είναι όμορφος. Τόσο ο εραστής/Αλκιβιάδης, όσο και ο ερώμενος/Σωκράτης βρίσκονται εκτός διαλεκτικής του ωραίου. Οι αναφορές του Αλκιβιάδη στη φρόνηση, τον χαρακτήρα και τη δύναμη της θέλησης του Σωκράτη (214a, 219c, 219d) είναι αξιοσημείωτες. Μήπως λοιπόν ο παροιμιωδώς άσχημος μεν,

---

⁴Βλέπε, D. Hilbert & S. Cohn-Vossen, *Geometry and imagination*, Chelsey Publishing Company, 1952. Πρόκειται για το βιβλίο από όπου, όπως μας πληροφορεί ο Μιλέρ, ο Λακάν αλίσυσε τα τοπολογικά του σχήματα με πρώτο τον τόρο (βλ. Jacques-Alain Miller, *Progrès en psychanalyse assez lents*, ό. π.).

⁵Jacques-Alain Miller, ό.π., σ. 164.

αγνός και άγιος δε Σωκράτης αποτελεί ένα πρότυπο για τον αναλυτή; Μήπως η Σωκρατική αρετή υποδεικνύει στον αναλυτή μια θέση αγιότητας;

Ο Λακάν απορρίπτει αυτή την υπόθεση. «Δεν εννοώ ασφαλώς ότι ο αναλυτής πρέπει να είναι ένας Σωκράτης, ένας τύπος αγνός ή άγιος», λέει. Όμως, οι εξερευνητές, οι αγνοί και άγιοι, εξηγεί, μας παρέχουν «κάποιες ενδείξεις» σχετικά με το πεδίο που μας ενδιαφέρει, δηλαδή σχετικά με «τις συντεταγμένες στις οποίες ο αναλυτής πρέπει να είναι ικανός να φτάσει, απλώς και μόνο για να λάβει τη θέση που του προσιδιάζει και που ορίζεται ως η θέση την οποία οφείλει να προσφέρει κενή στην επιθυμία του ασθενούς ώστε να πραγματωθεί ως επιθυμία του Άλλου» (σ. 127).

Στην κενή αυτή θέση ο αναλυόμενος εντοπίζει κάτι: ένα όχι οποιοδήποτε αντικείμενο, το «άγαλμα, μικρό α, αντικείμενο της επιθυμίας» (σ. 173). Σχολιάζοντας τα λόγια του Αλκιβιάδη (216e), ο Λακάν λέει για τα αγάλματα ότι όχι μόνο κανείς δεν ξέρει τι είναι αυτά, αλλά ότι, επιπλέον, επιφέρουν «μια υπαγωγή στις προσταγές του κατόχου τους». «Με αυτό το Τι θέλεις; [Che vuoi?], καταλήγει, «εγγίζουμε το κλειδί, την ουσιαστική αιχμή της τοπολογίας του υποκειμένου» (σ. 164).

Η αναλυτική συνάντηση είναι εντελώς ξένη προς τη «διυποκειμενικότητα» και τη λεγόμενη «σχέση γιατρού-ασθενή» (σ. 23 και 127). Το τι είναι αυτή η συνάντηση μπορεί να εξεταστεί μόνο σε συνάρτηση με τη θέση και την επιθυμία του αναλυτή, αναφορικά προς την οποία ο Λακάν καταφεύγει στον όρο ατοπία.

Ατοπία είναι η αδυνατότητα εντοπισμού και ταξινόμησης· αυτό ακριβώς ήταν «το σούσουρο των συγκαιρινών του Σωκράτη όταν αναφέρονταν σε αυτόν» (σ. 126). Η θέση την οποία εισάγει ο Σωκράτης απαντά ακριβώς σε μία ατοπία της επιθυμίας. Ποια είναι αυτή; ρωτά ο Λακάν. Η ατοπία της επιθυμίας συμπίπτει με την καθαρότητα του τόπου· με το γεγονός ότι στη θέση της επιθυμίας δεν βρίσκεται η επιθυμία, παρά μόνο η θέση της, «στο μέτρο που δεν είναι για τον Σωκράτη, παρά επιθυμία λόγου».

Α-σφαιρικότητα και ατοπία αποτελούν δύο προσεγγίσεις της επιθυμίας του αναλυτή. Το να σκέφτεται «α-σφαιρικά» συνιστά για τον αναλυτή ηθική απαίτηση και άσκηση, γράφει ο Πιερ Σκριαμπίν.⁶ Είναι, εν προκειμένω, χαρακτηριστικά τα λόγια που ο Αλκιβιάδης απευθύνει στον Σωκράτη: «Το συνηθίζεις να εμφανίζεσαι ξαφνικά εκεί που εγώ δεν θα περίμενα καθόλου να βρίσκεσαι» (213c).⁷ Η ατοπία του αναλυτή είναι το ακριβές σύστοιχο της τοπολογίας εκείνου που το υποκείμενο «οφείλει να βρει μέσα στην ανάλυση αντί αυτού που αναζητεί». Τι είναι αυτό, ο Λακάν το λέει σαφώς: «αυτό που θα βρει είναι αυτό που του λείπει» (σ. 84)

⁶P. Skriabine, «Lacan topologue», *La Cause freudienne*, vol. 79, no. 3, 2011, σσ. 259-271.

⁷Πλάτων, *Συμπόσιον (ή περί έρωτος)*, μτφρ. Η. Ανδρεάδη, Κάκτος, 1991.

Από το δεν θέλω να ξέρω στο αδύνατο να γνωρίζω

Άννα Σωτηράκου

«Αντιλήφθηκα ότι αυτό που συγκροτούσε τη διαδρομή μου ήταν της τάξης του δεν θέλω να ξέρω τίποτα γι' αυτό».¹ Με αυτή την εναρκτήρια φράση ο Lacan ανεβάζει την αυλαία του 20^{ου} Σεμιναρίου. Η εν λόγω φράση συναντά, λίγο αργότερα, μian άλλη, εξίσου δυσνόητη φράση: «Το ασυνείδητο δεν συνίσταται στο ότι το ον σκέφτεται, το ασυνείδητο συνίσταται στο ότι το ον, μιλώντας, απολαμβάνει, και, προσθέτω, δεν θέλει να γνωρίζει τίποτε περισσότερο».² Τι είναι αυτό το δεν θέλω να ξέρω, αυτή η ενεργητική στάση άγνοιας, αυτή η ροπή στην ιδιωτεία; Το δεν θέλω να ξέρω είναι για τον Lacan θεμελιακό. Δεν υπάρχει επιθυμία γνώσης, *Wissentrieb*.³ Υπάρχει αντίθετα το πάθος της άγνοιας για κάτι, που, απ' ότι διαφαίνεται ήδη, σχετίζεται με το καθεστώς της απόλαυσης.

Ο Lacan αναφέρει πολλές φορές την αρχική θέση άγνοιας του αναλυόμενου ως προς το ασυνείδητο του και το σύστοιχο της: την υπόθεση με την οποία ντύνει τον αναλυτή, ως αυτόν που μπορεί να ξέρει στη θέση του.⁴ Δεν υπάρχει είσοδος στην ανάλυση χωρίς μια συνάντηση με ένα πραγματικό το οποίο, μη μπορώντας να μεταβολιστεί, διαταράσσει το πάθος του υποκειμένου για άγνοια, αλλά και χωρίς μια συνάντηση με το υποκείμενο που υποτίθεται ως γνώση.

Η εναρκτήρια αυτή φράση του Lacan συνηχεί με αυτό που εκφράζει ο Freud μέσα από το ακόλουθο γράμμα.⁵

Αγαπητέ γιατρέ,

[...] Διαβάζοντας το βιβλίο σας,

βρέθηκα σε κάποιου είδους εναντίωση που δεν μου ήταν εύκολο να καταλάβω.

Ο λόγος ήταν ότι δεν μου αρέσουν αυτοί οι ασθενείς,

εκνευρίζομαι να τους αισθάνομαι τόσο απόμακρους από μένα και απ' ό,τι είναι ανθρώπινο. [...]

[...]

---

¹ Ζακ Λακάν, *Το Σεμινάριο. 20^ο Βιβλίο. Ακόμη*, μτφρ. Βλ. Σκολίδης, Ψυχογιός, 2011, σ. 25.

² Στο ίδιο, σ. 247.

³ Στο ίδιο.

⁴ Camilo Ramírez, « De l'ignorance, en veux-tu en voilà ! », *L'Hebdo-Blog* 249, 26-9-2021.

⁵ Jacques-Alain Miller, « L'orientation lacanienne. Choses de finesse en psychanalyse », διδασκαλία στο πλαίσιο του τμήματος ψυχανάλυσης του Πανεπιστημίου Παρίσι 8, 30^ο μάθημα της 26^{ης} Νοεμβρίου 2008, ανέκδοτο.

Μήπως η στάση μου είναι συνέπεια της ολοένα και πιο ξεκάθαρης τοποθέτησής μου υπέρ της υπεροχής του νου, έκφραση της εχθρότητάς μου απέναντι στο Εκείνο;

[1928 απόσπασμα από γράμμα που έστειλε ο Freud στο Istvan Hollos, ψυχίατρο σε ένα άσυλο με ψυχιατρικούς ασθενείς της Βουδαπέστης].

Στο Σεμινάριό του Εκλεπτυσμένα πράγματα στην Ψυχανάλυση ο Miller, παίρνοντας σαν έναυσμα το εξομολογητικό γράμμα του Freud, πραγματεύεται τη θέση του «δεν θέλω να ξέρω» και το αναλυτικό καθήκον που συνιστά η επίγνωση της. Τι είναι αυτό το δεν θέλω να ξέρω του Freud που εμμένει παρόλο το άνοιγμα του προς το ασυνείδητο; Σε μια πρώτη απόπειρα ερμηνείας, το συνδέει με την αποστροφή του ως προς την ψύχωση και τη βαθμίδα του *Ça*/Εκείνο.

Στο κείμενο του *Το εγώ και το Αυτό*,⁶ ο Freud γράφει ότι το ασυνείδητο δεν συμπίπτει με το απωθημένο, ότι όλα τα απωθημένα είναι ασυνείδητα, αλλά οτιδήποτε ασυνείδητο δεν είναι απωθημένο. Δηλαδή ότι υπάρχει στο ασυνείδητο και κάτι άλλο πέραν του συμβολικού, υπάρχει και η αντίσταση, το πραγματικό της αντίστασης και της επανάληψης που εδράζεται στο Εκείνο, στον τόπο των ενορμήσεων. Το ασυνείδητο είναι αλήθεια και το Εκείνο ενόρμηση.⁷

Το ασυνείδητο είναι ο τόπος της απωθημένης αλήθειας που περιμένει να ειπωθεί και το εκείνο ο τόπος των ενορμήσεων, ο τόπος της απόλαυσης, ο τόπος του σώματος στον βαθμό που απολαμβάνεται, αυτός ο τόπος για τον οποίο ο Freud εξομολογείται την αποστροφή του.

Ο Freud, σημειώνει ο Miller,⁸ εξακολουθεί να αποκρυπτογραφεί το ασυνείδητό του, όπως έκανε καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας του, προσκρούοντας σε διάφορα εμπόδια. Ένα ερώτημα που προκύπτει είναι αν η αγάπη του Freud για το ασυνείδητο και την ερμηνεία του, φτάνει στη γνώση της βαθμίδας του πραγματικού ως εκτός νόηματος, όχι πια ως *Ça parle* (Εκείνο μιλάει), αλλά ως *se jouit* (απολαμβάνεται) ή τελικά αποτελεί εμπόδιο. Χωρίς αμφιβολία, εκεί που μιλάει απολαμβάνεται, δηλαδή οι ενορμήσεις είναι η αντήρηση του λεγομένου στο σώμα αλλά απολαμβάνεται και εκεί που δεν μιλάει, εκεί που δεν βγάζει νόημα.⁹

Ο ψυχαναλυτής της πρώτης τοπικής και του πρώτου Lacan είναι αυτός που μπορεί να κάνει το ασυνείδητο να μιλήσει. Είναι αυτός του *Ça parle*, του συμβολικού, του μεταβιβαστικού ασυνειδήτου. Στο σεμινάριο του *Το ένα*

⁶ Sigmund Freud, *Το εγώ και το αυτό*, μτφρ. Δ. Παναγιωτοπούλου, Πλέθρον, 2008, σ. 34.

⁷ Jacques-Alain Miller, « L'orientation lacanienne. L'Un tout seul », διδασκαλία στο πλαίσιο του τμήματος ψυχανάλυσης του Πανεπιστημίου Παρίσι 8, 13^ο μάθημα της 18^{ης} Μαΐου 2011, ανέκδοτο.

⁸ Jacques-Alain Miller, « L'orientation lacanienne. Choses de finesse en psychanalyse », ό.π., 30^ο μάθημα της 26^{ης} Νοεμβρίου 2008.

⁹ Pierre-Gilles Guéguen, « Encore : belvedere sur la jouissance », θεωρητικό σεμινάριο στο Κλινικό Παράρτημα της Ρεν, 2012-2013, σ. 79.

ολομόναχο [βλ. υποσημείωση 7], ο Miller θα πει: «Αν το ασυνείδητο είναι συμβολικό όλα είναι δυνατά. Μια ατμόσφαιρα ενός κόσμου δίχως το πραγματικό, ενός κόσμου δίχως το Εκείνο για το οποίο ο Φρόυντ δεν θέλει να ξέρει τίποτα».¹⁰

Όταν λειτουργούμε ως ψυχαναλυτές, είναι πολύ σημαντικό να διατηρούμε επαφή με το δικό μας δεν-θέλω-να-ξέρω-τίποτε-γι'-αυτό, το οποίο δεν εξαντλείται ποτέ, σημειώνει ο Miller.

Ένα από τα ονόματα με τα οποία ο Freud βαφτίζει αυτό το οποίο δεν εξαντλείται ποτέ είναι ο ομφαλός του ονείρου, έννοια την οποία εισάγει με αφορμή το όνειρο της «ένεσης της Ίρμα» το οποίο εξετάζει στο πλαίσιο της αυτοανάλυσης του.¹¹

Ο ομφαλός του ονείρου είναι μια τρύπα, λέει ο Lacan το 1975.¹² Αντιστοιχεί στην πρωταρχική απώθηση, στη ρίζα της γλώσσας, στο σημείο που το συμβολικό βρίσκει το όριο του, το όριο του να πει και να υποκειμενικοποιήσει το θάνατο και το αίνιγμα του φύλου. Είναι αυτό που δεν μπορεί να ειπωθεί, το σημάδι ότι το ομιλόν βρίσκεται αποκλεισμένο από την ίδια του την προέλευση αλλά και η απαραίτητη συνθήκη για την σύσταση του ασυνειδήτου.

Ο ομφαλός του ονείρου και η πρωταρχική απώθηση καταδεικνύουν για τον Freud κάτι από το μη αναγνωρισμένο, *Unerkannt*, από το μη ολοκληρωμένο.

Η φροϊδική αρχή του απείρου διαπνέει επίσης το κείμενό του Freud *Περατή και μη περατή ανάλυση*. Ο φθόνος του πέους για τη γυναίκα και η αντίσταση έναντι της θηλυκής στάσης στον άντρα, συνιστούν δυο εκδοχές της απόρριψης της θηλυκότητας, δυο ονόματα για τον βράχο του ευνουχισμού. Αυτό που το υποκείμενο δεν θέλει να ξέρει αφορά στον ευνουχισμό του. Και για αυτό ο Freud καλεί από καιρού εις καιρόν να επιστρέφει κάποιος στην ανάλυση για να μάθει και κάτι ακόμη γύρω από την αζεπέραστη σχέση του με τον ευνουχισμό.

Ομφαλός του ονείρου, πρωταρχική απώθηση, βράχος του ευνουχισμού: τρεις έννοιες που στον Freud καθιστούν την ανάλυση μη περατή. Ο Freud μοιάζει, σχεδόν μέχρι το τέλος, να παραμένει, να παραμένει *Ακόμη*, δέσμιος της ανολοκλήρωτης γνώσης.

Ο Lacan επιχειρεί να λύσει το ζήτημα του βράχου του ευνουχισμού μέσω της διάσχισης της φαντασίωσης, ενώ σύμφωνα με τον Laurent Dupont κάθε φαντασίωση είναι φαντασίωση αρρενωπότητας, δηλαδή μια φαλλική φαντασίωση¹³. Η απόρριψη της θηλυκότητας είναι μια άμυνα απέναντι στην

¹⁰ Jacques-Alain Miller, « L'orientation lacanienne. L'Un tout seul », ό.π., 6^ο μάθημα της 9^{ης} Μαρτίου 2011.

¹¹ Σίγκμουντ Φρόυντ, *Η ερμηνεία των ονείρων*, μτφρ. Λ. Αναγνώστου, Επίκουρος, 1995, σ. 120, υποσημείωση 113.

¹² Jacques Lacan, « L'ombilic du rêve est un trou. Jacques Lacan répond à une question de Marcel Ritter », *La Cause du Désir*, 2019/2 (N° 102), σσ. 35-43.

¹³ Laurent Dupont, « Le fantasme et au-delà », *Ironik! 23*, Απρίλιος 2017.

τρύπα του γυναικείου και η αρρενωπότητα μια φαντασίωση που ψάχνει να βουλώσει τον ευνουχισμό με το αντικείμενο α.¹⁴

Ο Lacan της διάσχισης της φαντασίωσης εξετάζει την επίπτωση της πτώσης του αντικειμένου α μικρό, δηλαδή την αποκόλληση του υποκειμένου από το παράθυρο μέσα από το οποίο βλέπει το πραγματικό.¹⁵ Η αποκάλυψη της αλήθειας έχει μια επίπτωση σε αυτό που δίνει σημασία στο πραγματικό, στο φαντασιωσικό σενάριο και τα μερικά αντικείμενα της απόλαυσης αλλά όχι στο ίδιο το πραγματικό. Κάτι λοιπόν παραμένει πέραν της φαντασίωσης, πέραν της επίλυσης της σχέσης με το αντικείμενο α. Μια απόλαυση πέραν του φαλλού, που αποκλείει το νόημα, δεν αρνητικοποιείται από το σημαίνον και εμμένει ως το πραγματικά αδύνατο.

Ο Lacan, έκανε τα πάντα για μια μεγάλη περίοδο για να σπιτώσει την απόλαυση στο επίπεδο της φαντασίωσης, να αποδείξει ότι το σώμα δεν απολαμβάνεται παρά εφόσον σωματωθεί με σημαίνοντα τρόπο.¹⁶ Ήθελε όλα να τα ανάγει στην σημαίνουσα άρθρωση και τα απολαυσιακά της παράγωγα. Μοιάζει σαν αυτό να είναι η εκδοχή του δικού του δεν-θέλω-να-ξέρω-τίποτα-γι' αυτό, της δικής του άμυνας απέναντι στο πραγματικό το οποίο εξομολογείται με το καλημέρα σας στην έναρξη του Encore.

Στο γράμμα προς τον Hollos, ο Freud ίσως τελικά να εκφράζει μια αποστροφή για αυτή την εμμένουσα απόλαυση για την οποία ο πολυαγαπημένος πατέρας δεν έχει λειτουργήσει εξανθρωπιστικά, μια απόλαυση που καταδικάζει τους ασυλικούς ασθενείς να βρίσκονται συχνά, μοναχικοί, εκτός κοινωνικού δεσμού.

---

¹⁴ Jacques-Alain Miller, *ό.π.*

¹⁵ Στο ίδιο.

¹⁶ Ζακ Λακάν, *Το Σεμινάριο. 20^ο Βιβλίο. Ακόμη*, μτφρ. Βλ. Σκολίδης, Ψυχογιός, 2011, σ. 69.

Χέγκελ και Λακάν, περί επιθυμίας και αγάπης

Χαρά Τσάκατου

«Σε επιθυμώ ακόμη κι αν δεν το γνωρίζω!»,¹ αυτή η παράξενη, αντιφατική πρόταση μας προκαλεί να την αποκωδικοποιήσουμε! Περί τίνος πρόκειται λοιπόν; Πρόκειται για τον αφορισμό που εκφώνησε ο Λακάν, αρχικά στο μάθημα της 21ης Νοεμβρίου του 1962, στο πλαίσιο του Σεμιναρίου για το Άγχος, και ξανάπιασε δέκα χρόνια αργότερα, το 1972, για να το συμπεριλάβει αυτούσιο στην ομιλία του στη Λουβέν.

Ο Λακάν αντιπαραθέτει αυτόν τον αφορισμό, στη φράση που θα είχε υποστηρίξει ο Χέγκελ, αν είχε μεταφέρει τη διαλεκτική του Κυρίου και του Δούλου στο πεδίο της αγάπης.

Ο Χέγκελ, στη *Φαινομενολογία του Πνεύματος*² και πιο συγκεκριμένα στη διαλεκτική του Κυρίου και του δούλου, υποστηρίζει ότι κάθε συνείδηση επιζητά τον Άλλο, προκειμένου να λάβει την απαραίτητη αναγνώριση και να υπάρξει ως τέτοια. Εξού και η βίαιη και ατέρμονη αντιπαλότητα μεταξύ των δυο, για το ποιος θα επικρατήσει, ώστε να καταλάβει τη θέση του Κυρίου και ποιος θα υποταχθεί ως δούλος. Φαίνεται ότι ο Κύριος ρίχνεται σε αυτή την πάλη με όλες του τις δυνάμεις, αψηφώντας εντελώς ακόμη και την ίδια του τη ζωή, αλλά με αυτόν τον τρόπο κατορθώνει να κερδίσει την αυτοσυνείδησή του. Ο δούλος αντιθέτως, από φόβο μήπως χάσει τη ζωή του, υποκύπτει, παραιτείται και δέχεται να γίνει δούλος, με τίμημα να μην οδηγηθεί ποτέ στην αυτοσυνείδηση.

Τι θα γινόταν άραγε αν μεταφέραμε στο πεδίο της αγάπης τη διαλεκτική του Κυρίου και του Δούλου; Θα βρισκόμασταν μπροστά στην ίδια συνθήκη: στο «Σ' αγαπώ ακόμη κι αν δε θέλεις». Η μόνη εκδοχή θα ήταν μια συγκρουσιακή σχέση μεταξύ δύο παρτενέρ, όπου ο ένας θα προσπαθούσε να κυριαρχήσει επί του άλλου με στόχο να τον καθυποτάξει.

Στον Χέγκελ η επιθυμία είναι, λοιπόν, επιθυμία αναγνώρισης από τον Άλλο και ο Άλλος είναι απαραίτητος προς τούτο. Η επιθυμία για αναγνώριση είναι τόσο αναγκαία για το υποκείμενο, ώστε εκείνο πορεύεται μέχρι να την πετύχει, δεν σταματά μπροστά σε τίποτε, τη διεκδικεί μέχρι θανάτου. Και ίσως με βάση αυτό το χαρακτηριστικό της, μπορούμε να αναρωτηθούμε αν αυτή η

---

¹Jacques Lacan, *Le Séminaire. Livre X. L'angoisse*, Seuil, σ. 38, δεν έχει μεταφραστεί στα ελληνικά.

² Γκέοργκ Χέγκελ, *Φαινομενολογία του πνεύματος*, Τόμος Α', μτφρ. Δ. Τζωρτζόπουλος, Δωδώνη, 1993, σσ. 327-345.

επιθυμία για αναγνώριση στον Χέγκελ σχετίζεται τελικά περισσότερο με τη λακανική απόλαυση παρά με τη λακανική επιθυμία.

Άλλωστε ο Λακάν διαφωνεί σε αυτό ακριβώς το σημείο. Υποστηρίζει δηλαδή ότι η επιθυμία του υποκειμένου δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να προσδιοριστεί ως τέτοια, διότι αποτελεί κάτι άγνωστο, ένα μαύρο κουτί που η γνώση του έρχεται μόνο εκ των υστέρων. Τη στιγμή ακριβώς που έχει «εκπληρωθεί» και ως εκπληρωμένη έχει χάσει την αίγλη της, την ίδια στιγμή, μετατοπίζεται σε κάτι άλλο, προκειμένου να συνεχισθεί ο κύκλος της. Διαφαίνεται ότι η επιθυμία, σύμφωνα με τον Λακάν, επέχει περισσότερο θέση κινητήριας δύναμης στη ζωή ενός υποκειμένου, που το ωθεί προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση, χωρίς ποτέ να «εκπληρώνεται» ολοκληρωτικά καθώς είναι συνυφασμένη με την έλλειψη, με κάτι το άπιαστο. Πρόκειται, δηλαδή, πάντα για κάτι που αναζητά κανείς, όμως δεν μπορεί να το συναντήσει ποτέ, επειδή το χαμένο αντικείμενο είναι αδιαπέραστο εκ της δομής του. Άρα η επιθυμία ποτέ δεν εκπληρώνεται με τον τρόπο που επιθυμεί και θα περίμενε το υποκείμενο. Απεναντίας, κάθε φορά που το υποκείμενο βρίσκεται ενώπιον του αντικείμενου μικρό *α*, κάθε φορά που η έλλειψη κινδυνεύει να «πληρωθεί», όλως παραδόξως, το υποκείμενο βρίσκεται εκτεθειμένο μπροστά σε ένα «αδικαιολόγητο» άγχος.

Το «*Σε επιθυμώ ακόμη κι αν δεν το γνωρίζω*» είναι μια ακαταμάχητη έκφραση, η οποία, όπως επισημαίνει ο Λακάν, δεν μπορεί να λεχθεί, εντούτοις μπορεί να αρθρωθεί. Εξ αρχής, από αυτή την αντίφαση καταλαβαίνουμε ότι πρόκειται εδώ για κάτι δύσκολο, για κάτι της τάξεως του απροσπέλαστου βάσει του συμβολικού, βρισκόμαστε στο πεδίο του πραγματικού.

Η εν λόγω διατύπωση, αναφέρει ο Λακάν, είναι αζελέραστη, σίγουρης επιτυχίας, σε περίπτωση που την ξεστομίσουμε σε κάποιον παρτενέρ. Εξηγεί συγκεκριμένα ο Λακάν: «Ας υποθέσουμε ότι μπορεί να ειπωθεί. Τι λέω με τούτο εδώ; Λέω στον άλλο ότι, εγώ που επιθυμώ, αναμφίβολα χωρίς να το γνωρίζω, πάντα χωρίς να το γνωρίζω, τον παίρνω για το άγνωστο σε εμένα αντικείμενο της επιθυμίας μου. Δηλαδή, στη δική μας θεώρηση της επιθυμίας, σε ταυτίζω, εσένα στον οποίο μιλάω, με το αντικείμενο που σου λείπει. Δανειζόμενος αυτή την υποχρεωτική διαδρομή για να προσεγγίσω το αντικείμενο της επιθυμίας μου, πετυχαίνω ακριβώς για τον άλλο ό,τι ψάχνει. Εάν, αθώα ή όχι, ακολουθήσω αυτή την οδό, ο άλλος, εδώ αντικείμενο...της αγάπης μου, θα πέσει οπωσδήποτε στα δίχτυα μου».³

---

³Jacques Lacan, *ό, π.*, σ. 38.

Ο Λακάν υποστηρίζει λοιπόν ότι αν μπορούσε να ειπωθεί η συγκεκριμένη φράση θα ήταν σαν να έλεγε ένα υποκείμενο σε κάποιο άλλο, από τη θέση του Άλλου της γνώσης που επιθυμεί, ότι το ταυτίζει με το αντικείμενο της επιθυμίας του, το άγνωστο αντικείμενο της επιθυμίας του, με το αντικείμενο που του λείπει, με το αντικείμενο μικρό *a* που αποτελεί το αίτιο της επιθυμίας του. Και το αποτέλεσμα θα ήταν μάλλον επιτυχές, επειδή με αυτό τον τρόπο είναι σαν να λέμε στον άλλο ότι τον ταυτίζουμε με το αντικείμενο που λείπει και στον ίδιο, είναι δηλαδή σαν να τον βγάζουμε από τον κόπο να ψάξει αυτό που του λείπει, σαν να του δίνουμε απάντηση στο ερώτημα που ταλανίζει κάθε υποκείμενο, δηλαδή ποια θέση καταλαμβάνει για τον Άλλο.

Εκ των πραγμάτων, λέει ο Ζακ-Αλέν Μιλέρ,⁴ η αυθεντική επιθυμία είναι η επιθυμία που δε γνωρίζει το αντικείμενο στο οποίο στοχεύει, δε γνωρίζει, δηλαδή, το αίτιο της. Η επιθυμία ως αίτιο επιθυμίας, είναι απωθημένη, ασυνείδητη. Η επιθυμία λοιπόν είναι επιθυμία του Άλλου, άγνωστη και άπιαστη για το υποκείμενο, στο βαθμό που το αίτημα στον Άλλο ή το αίτημα του Άλλου δεν απαντιέται ποτέ. Κατ' αυτόν τον τρόπο σχετίζεται πάντα με την έλλειψη. Κι από αυτή την έλλειψη με την οποία έρχεται αντιμέτωπο το υποκείμενο αναδύεται η επιθυμία. Από το αίτημα δηλαδή φτάνουμε στην επιθυμία και επειδή η επιθυμία δεν ικανοποιείται ποτέ ολοκληρωτικά ξαναφτάνουμε στο αίτημα, που είναι ουσιαστικά αίτημα αγάπης. Πίσω από κάθε κατοπτρικό αντικείμενο όσο ελκυστικό ή μη κι αν εμφανίζεται, πίσω από κάθε αντικείμενο-στόχος υπάρχει πάντα ένα άλλο αντικείμενο, το αντικείμενο μικρό *a*. Πρόκειται για ένα αντικείμενο που δύσκολα ορίζεται, κι όταν φευγαλέα πάει να πληρωθεί η θέση εκείνη που «θα καταλάμβανε», ενώ κανονικά πρέπει να παραμένει κενή, έχουμε ανάδυση άγχους, ενός άγχους που βιώνεται στο σώμα, του άγχους που δεν εξαπατά, όπως το σημαίνον ή το συναίσθημα, γιατί είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το αντικείμενο μικρό *a* που σχετίζεται με το πραγματικό.

Γιατί τελικά, θα εξηγήσει ο Λακάν, στα επόμενα κεφάλαια του Σεμιναρίου για το Άγχος, το αντικείμενο της επιθυμίας δεν ταυτίζεται με το αντικείμενο αγάπης. Το αντικείμενο της επιθυμίας είναι κάτι άγνωστο, άπιαστο, αδιευκρίνιστο, ανείπωτο, δεν είναι ορατό ούτε κατοπτρικό, είναι όμως το αίτιο της επιθυμίας, αυτό δηλαδή που προκαλεί την επιθυμία, κάτι της τάξεως της έλλειψης που κινητοποιεί το υποκείμενο με στόχο την πλήρωσή της.

Για τον λόγο αυτό ο Μιλέρ υποστηρίζει ότι το αντικείμενο της επιθυμίας «δεν είναι ποτέ αυτό» (που δήθεν αναζητούσε το υποκείμενο), για να καταδείξει ακριβώς το γεγονός ότι υπάρχει κάτι το άπιαστο στο πεδίο της επιθυμίας. Πρόκειται για μια αναζήτηση που είναι καταδικασμένη σε αποτυχία. Το χαμένο

---

⁴Jacques-Alain Miller, « Introduction à la lecture du Séminaire *L'angoisse de Jacques Lacan* », *La Cause freudienne*, 2005/1 (N° 59), σσ. 65-103.

αντικείμενο της επιθυμίας θα παραμείνει για πάντα χαμένο και ουδέποτε το υποκείμενο θα μπορέσει να το συναντήσει. Παρά ταύτα, θα εξακολουθήσει να το αναζητά διαρκώς. Και ίσως τελικά αυτό να είναι το ζητούμενο.

Η φοβία του μικρού Χανς υπό το φως της μεταφοράς και της μετωνυμίας

Γιώργος Στεφανίδης

Η περίπτωση του μικρού Χανς, ενός πεντάχρονου αγοριού που πάσχει από φοβία για τα άλογα, αποτέλεσε πρόσφορο έδαφος για τη διατύπωση του δικού μου ερωτήματος: πώς μπορούμε να διαβάσουμε τη γέννηση της φοβίας με τη βοήθεια των κατηγοριών της μεταφοράς και της μετωνυμίας.

Επιχειρώντας να δώσουμε έναν προκαταρκτικό ορισμό, μπορούμε να εξετάσουμε την παρατήρηση του Λακάν στο 4^ο Σεμινάριο: «Η μεταφορά είναι εκείνη η λειτουργία που πορεύεται αξιοποιώντας τη σημαίνουσα αλυσίδα, όχι μέσα από τη διασυνδετική της διάσταση στην οποία εγκαθίσταται κάθε μετωνυμική χρήση, αλλά μέσα από τη διάσταση υποκατάστασης».¹ Διαπιστώνουμε ότι η μεταφορά και η μετωνυμία συνιστούν τις βασικές λειτουργικές διαστάσεις της σημαίνουσας αλυσίδας, του συνόλου των σημαινόντων στην αλληλοσύνδεσή τους. Στο πλαίσιο της λακανικής διδασκαλίας όμως, η μετωνυμία δεν αποτελεί απλώς και μόνο μία από τις λειτουργίες της σημαίνουσας αλυσίδας αλλά την πεμπτούσια της.² Ο Λακάν ριζοσπαστικοποιεί τη δομική οπτική του Γιάκομπσον, σύμφωνα με την οποία η γλώσσα χωρίζεται σε σχέσεις σημαινόντων που συνδέονται είτε μέσω υποκατάστασης, είτε μέσω συνάφειας: στην πρώτη περίπτωση κυριαρχεί η ομοιότητα, ενώ στη δεύτερη περίπτωση η παρατακτικότητα και η συντακτική σύνδεση.³ Η μεν μεταφορά συμπίπτει με τη μεταβίβαση νοήματος από ένα σημαίνον σε ένα άλλο στη βάση της ομοιότητας, κατά την οποία συγκροτείται η διαφορά μεταξύ ενός πρωτογενούς και ενός δευτερογενούς σημαίνοντος. Η δε μετωνυμία συμπίπτει με τη διάσταση της άρθρωσης και της αλληλοσύνδεσης που καθιστά δυνατή οποιαδήποτε μεταβίβαση νοήματος. Με βάση το παράδειγμα για το δεμάτι του Βοόζ από το 3^ο Σεμινάριο η μεταφορά εξυπακούει τη λειτουργία ενός όπως, δηλαδή *Το δεμάτι του δεν ήταν φειδωλό ούτε μοχθηρό όπως ο Βοόζ δεν ήταν φειδωλός ούτε μοχθηρός*. Μπορούμε να συλλάβουμε τη μεταφορά ως τη στατική πλευρά του σημαίνοντος που μεταθέτει τον μετωνυμικό χαρακτήρα της γλώσσας στο υπόβαθρο. Υπό αυτή τη σκοπιά, η μετωνυμία δεν είναι παρά η δυναμική πλευρά της, η απαράγραπτη διαφορά που πυροδοτεί την παραγωγικότητα του σημαίνοντος.

Εξετάζοντας την ανάλυση του μικρού Χανς, ο Φρόιντ συσχετίζει ρητά τη φοβία με το άγχος. Η φοβία εμφανίζεται σε μια στιγμή κατά την οποία ο Χανς

¹Ζακ Λακάν, Το Σεμινάριο. 4^ο Βιβλίο. Η σχέση αντικειμένου, μτφρ. Α. Αθανασιάδου, Ν. Δουβουνιώτου, Ρ. Χριστοπούλου, Ι. Καράλη, Ψυχογιός, 2021, σ. 368.

²Ζακ Λακάν, Το Σεμινάριο. 3^ο Βιβλίο. Οι ψυχώσεις, μτφρ. Β. Σκολίδης, Ρ. Χριστοπούλου, Ψυχογιός, 2005, σσ. 253-261.

³Βλ. Roman Jakobson, Δοκίμια για τη γλώσσα της λογοτεχνίας, μτφρ. Α. Μπερλής, Εστία, 2009, σσ. 31-54.

βιώνει έντονη διέγερση στο γεννητικό του όργανο, επιδιδόμενος σε πράξεις αυνανισμού και αποπλάνησης που αφορούν τόσο τους μικρούς του φίλους όσο, πρωτίστως, τη μητέρα του. Κατά την περιγραφή του ιστορικού υπάρχει μια στιγμή που η μητέρα αρνείται να αγγίξει το πέος του Χανς λέγοντας ότι πρόκειται για κάτι χυδαίο.⁴ Κατά την ίδια χρονική περίοδο αλλά και στο διάστημα που θα ακολουθήσει εμφανίζεται η ανησυχία ότι η μητέρα θα φύγει, γεγονός που εκλύει έντονο άγχος στον Χανς. Τότε η λίκμπιντο που μετατράπηκε σε άγχος προσκολλάται στο αντικείμενο *άλογο*.⁵ Με άλλα λόγια, η φοβία δεσμεύει ψυχικά το απελευθερωμένο άγχος λειτουργώντας προστατευτικά. Η φοβία έχει καθεστώς συμπτώματος που απαντά στην αδυναμία του σημαίνοντος να νοηματοδοτήσει ικανοποιητικά τον μετασχηματισμό που γνωρίζει ο κόσμος του Χανς. Ο σχηματισμός της φοβίας θα επιτρέψει στον Χανς να αρθρώσει και να επεξεργαστεί αναδρομικά το πρόβλημα της μητρικής επιθυμίας, βάζοντας στην εξίσωση τόσο τον πατέρα όσο και τη μικρή του αδερφή στο βαθμό που διαταράσσουν την αποκλειστική σχέση του με τη μητέρα.

Η πορεία της φοβίας διέρχεται τρεις βασικούς σταθμούς που αντιστοιχούν σε τρεις μετασχηματισμούς του φοβικού αντικειμένου. Πρώτον, *φοβάμαι το άλογο που δαγκώνει*. Δεύτερον, *φοβάμαι το άλογο που πέφτει*. Τρίτον, *φοβάμαι το άλογο που είναι βαρυφορτωμένο όπως και τις άμαξες που κινούνται, είτε ξαφνικά είτε γρήγορα*.⁶ Το άλογο παραμένει η σταθερά της φοβίας, τρόπον τινά το υποκείμενο μιας κατηγορηματικής σύνταξης που δίνεται να υποκατασταθεί ανάλογα με την εκάστοτε ερμηνεία. Π.χ. το άλογο είναι το «πουλάκι», καθώς το άλογο δαγκώνει όπως το «πουλάκι» (Es beißt). Το άλογο είναι ο πατέρας, καθώς το άλογο πέφτει όπως ο πατέρας. Η βαρυφορτωμένη άμαξα είναι η μητέρα, καθώς η άμαξα είναι βάρια όπως η εγκυμονούσα μητέρα. Σε όλες αυτές τις προτάσεις το φοβικό αντικείμενο αρθρώνεται με ένα κάθε φορά διαφορετικό σημαίνόμενο που υποδεικνύεται εν είδει ερμηνείας από τον πατέρα του Χανς (που εκτελεί χρέη αναλυτή), τον Φρόιντ ή ακόμα και τον ίδιο τον Χανς. Σε όλες τις περιπτώσεις υφίσταται η ισοδυναμία μιας μεταφοράς που επιτρέπει τη μεταβίβαση νοήματος μεταξύ των σημείων, χάρη σε μια σημασιολογική ομοιότητα του κατηγορήματος και τη θεσιακή συνάφεια του υποκειμένου (βλ. Γιάκομπσον). Το άλογο αποδεικνύεται ένα ιδιαίτερα πλαστικό σημαίνον που υποδηλώνει διαφορετικά σημαίνόμενα αποτελώντας παραδειγματική έκφραση της συμπύκνωσης, σύμφωνα με τη φροϊδική ορολογία. Η γέννηση της φοβίας ισοδυναμεί με την εδραίωση μιας μεταφοράς ως συμπτωμικής οργάνωσης του άγχους. Από την άλλη πλευρά, όλες οι παραπάνω προτάσεις παραπέμπουν σε διαφορετικά συμπλέγματα ευχαρίστησης και επιθυμίας του

---

⁴ Βλ. Sigmund Freud, *Ο μικρός Χανς. Η ανάλυση της φοβίας ενός πεντάχρονου αγοριού*, μτφρ. Β. Πατσογιάννης, Πλέθρον, 2021, σ. 27.

⁵ Στο ίδιο, σσ. 32-33.

⁶ Στο ίδιο, σσ. 33, 56.

Χανς λειτουργώντας ως οι μετωνυμικές εκδοχές τους. Έτσι, το άλογο που δαγκώνει συνιστά μετωνυμία της απαγορευμένης αυνανιστικής ικανοποίησης· το άλογο που πέφτει συνιστά μετωνυμία της επιθετικότητας προς τον πατέρα· η βαρυφορτωμένη άμαξα συνιστά μετωνυμία του τραυματικού γεγονότος που υπήρξε η γέννηση της αδερφής του. Από μια ορισμένη οπτική, όλοι οι μετασχηματισμοί του φοβικού αντικειμένου συνιστούν σημαίνουσες παραγωγές ενός αδιεξόδου, του ανεπανόρθωτου κλονισμού που υφίσταται η απολαυσιακή σχέση με τη μητέρα.

Μολονότι η μεταφορική λειτουργία του αλόγου οργανώνει τον κόσμο του σημαίνοντος, το άλογο αποκτά το καθεστώς του φοβικού αντικειμένου αμιγώς μετωνυμικά. Κάποια στιγμή ο Χανς εξιστορεί ένα επεισόδιο από το παιχνίδι με τους φίλους του που εκθέτει την ουσία της μετωνυμικής άρθρωσης. Τα παιδιά παίζουν τα άλογα, δηλαδή ανεβαίνουν το ένα στη ράχη του άλλου και τρέχουν πέρα δώθε. Τότε συμβαίνει ένα μικρό ατύχημα, ένας φίλος του Χανς χτυπά το πόδι του πέφτοντας και ματώνει. Όλοι επαναλαμβάνουν τη φράση *wegen dem Pferd* (= εξαιτίας του αλόγου) δημιουργώντας το υπόστρωμα μιας μετωνυμικής εκφοράς για το αδιέξοδο του Χανς.⁷ Με άλλα λόγια, η γέννηση της φοβίας δεν προκύπτει μέσω κάποιας προδιαμορφωμένης σημασιολογικής ομοιότητας του αλόγου με τη μητέρα, τον πατέρα, την αδερφή ή το «πουλάκι». Η μεταφορά δεν έχει την πρωτοκαθεδρία, διότι έτσι θα υπολίπταμε σε λήψη ζητούμενου. Το άλογο δεν έρχεται στη θέση του χάρη στο γεγονός ότι μπορεί να δαγκώνει, να πέφτει και να μετακινείται, αλλά στο γεγονός ότι καταλαμβάνει τη θέση του σημαίνοντος που λείπει από τη σημαίνουσα αλυσίδα. *Γιατί (μου) συμβαίνει όλο αυτό; Εξαιτίας ...; Εξαιτίας του αλόγου.* Στο συμβάν του ατυχήματος συναντούμε αναμφίβολα τα σημαίνοντα της πτώσης (βλ. του τραυματισμού), της φορτωμένης άμαξας (βλ. της γέννησης) (το *wegen*=εξαιτίας είναι ομόηχο του *Wägen*=άμαξες)⁸, αλλά πάνω από όλα διακρίνουμε μια λανθάνουσα αιτιότητα που προετοιμάζει το καθεστώς συμπτώματος του αλόγου, στηριζόμενη στη συντακτική συνάφεια. Έτσι ερμηνεύει ο Λακάν την εμφάνιση του φοβικού αντικειμένου *άλογο*.⁹ Το αδιέξοδο του Χανς μετατίθεται και καθηλώνεται στο επόμενο σημείο της σημαίνουσας αλυσίδας μεταμφιέζοντας μετωνυμικά το άγχος σε φοβία. Η κενή θέση μετά το *wegen* καταλαμβάνεται από το *Pferd*, η φοβία προσπορίζει το σημαίνον που λείπει. Με άλλα λόγια, η φοβία ενσαρκώνει την πεμπτουσία του σημαίνοντος ως μετωνυμίας: να είναι ό,τι δεν είναι.

Εν κατακλείδι, η μεταφορά και η μετωνυμία συνιστούν διαφορετικές απαντήσεις στο ερμηνευτικό ερώτημα: *Γιατί το άλογο;* Η έμφαση στη μία ή στην άλλη φωτίζει τη γέννηση και την εξέλιξη της φοβίας από διαφορετικά

---

⁷ Στο ίδιο, σσ. 68-69.

⁸ Στο ίδιο, υποσημείωση 17, σσ. 69-70.

⁹ Ζακ Λακάν, *Το Σεμινάριο. 4^ο Βιβλίο. Η σχέση αντικειμένου*, ό.π., σ. 313.

σημεία. Η πληρέστερη κατανόηση της λειτουργικής τους συνάφειας μετατίθεται στην εργασία ενός άλλου καρτέλ.

21^ο Συνέδριο της Νέας Λακανικής Σχολής – Δυσφορία και άγχος στην κλινική και στον πολιτισμό – 20^η και 21^η Μαΐου 2023 [διαδικτυακά]

XXI Congrès International NLS
NLS International Congress

Malaise et angoisse
dans la clinique
et dans la civilisation

Discontent and Anxiety
in the Clinic and in Civilisation

20th-21st May
2023
VIDEO-CONFERENCE
English / French

20-21
mai
2023

VISIO-CONFÉRENCE
Français / Anglais

www.amp-nls.org

Nouvelle École Lacanienne de Psychanalyse
New Lacanian School of Psychoanalysis

Illustration & graphique: Antonio Morganti, Uberti & Gabler, Trospold

Το άγχος, ένα αναγκαίο συναίσθημα

Ντόσια Αβδελίδη

Στο Σεμινάριο XVII, ο Λακάν δίνει στο άγχος μια απολύτως ουσιαστική θέση. Το θεωρεί θεμελιώδες συναίσθημα και υποστηρίζει ότι είναι «το κεντρικό συναίσθημα, αυτό γύρω από το οποίο οργανώνονται τα πάντα».¹

Το λακανικό άγχος είναι ένας τρόπος πρόσβασης στο πραγματικό, ένας τρόπος πρόσβασης σε αυτό που δεν μπορεί να διευθετηθεί από το σημαίνον. Στη σελίδα 49 του Σεμιναρίου X, ο Λακάν αναρωτιέται: «Γιατί είμαστε τόσο πρόθυμοι να διατηρήσουμε τη διάσταση του άγχους; Πρέπει να υπάρχει κάποιος λόγος γι' αυτό».² Για να κατανοήσουμε το άγχος από αυτήν την οπτική, θα είναι αναγκαίο να το διαχωρίσουμε από τη δυσφορία και να το αντιμετωπίσουμε ως ένα συναίσθημα απαραίτητο για τη συγκρότηση του υποκειμένου. Το ζητούμενο είναι να προσεγγίσουμε το άγχος όχι ως διαταραχή που πρέπει να εξαλειφθεί αλλά ως λειτουργία.

Στο Σεμινάριο X, ο Λακάν τοποθετεί το άγχος ανάμεσα σε επιθυμία και απόλαυση: «Το άγχος είναι επομένως ένας ενδιάμεσος όρος ανάμεσα στην επιθυμία και την απόλαυση, στο βαθμό που η επιθυμία συγκροτείται όταν υπερβαίνεται το άγχος, εδράζεται στον χρόνο του άγχους».³ Το άγχος προηγείται της επιθυμίας, είναι λογικά προγενέστερο, εμφανίζεται πριν από την επιθυμία. Είναι μάλιστα απαραίτητο για την εμφάνιση της επιθυμίας. Ο Λακάν ανέπτυξε τη συγκρότηση της επιθυμίας στο Σεμινάριο XI. Πρόκειται για τους μηχανισμούς της αιτιογένεσης του υποκειμένου, την αλλοτρίωση και τον αποχωρισμό. Το άγχος αποτελεί μια λογικά αναγκαία στιγμή για τη συγκρότηση του υποκειμένου. Δηλαδή, χωρίς άγχος, δεν μπορεί να υπάρξει υποκείμενο.

«Στο άγχος, το αντικείμενο α είναι αυτό που εκπίπτει από το υποκείμενο»,⁴ λέει ο Λακάν στη μοναδική συνεδρία του σεμιναρίου *Τα Ονόματα-του-Πατρός*. Το αντικείμενο α ως στήριγμα της επιθυμίας δεν μπορεί να τοποθετηθεί στο πεδίο του Άλλου χωρίς άγχος. Αν δεν υπάρχει άγχος, δεν υπάρχει παραγωγή του αντικειμένου α. Στη σελίδα 204 του Σεμιναρίου X διαβάζουμε: «Ο χρόνος της άγχους δεν απουσιάζει από τη συγκρότηση της επιθυμίας, έστω και αν αυτός ο χρόνος είναι αποσιωπημένος και μη εντοπίσιμος».

Στο Σεμινάριο X, το άγχος δεν αποτελεί διαταραχή, δεν τίθεται ζήτημα να το θεραπεύσουμε, αλλά να του δώσουμε τη θέση του. Αρκεί να ανατρέξουμε

¹ Jacques Lacan, *Le séminaire. Livre XVII. L'envers de la psychanalyse*, Seuil, 1991, σ.168.

² Jacques Lacan, *Le séminaire. Livre X, L'angoisse*, Seuil, 2004.

³ Στο ίδιο, σ. 205.

⁴ Jacques Lacan, « Introduction aux Noms-du-Père », *Des Noms-du-Père*, Seuil, 2005, σ. 71.

στον Φρόντ και σε αυτό που λέει στο Αναστολή, σύμπτωμα και άγχος: Το άγχος είναι κινητήρας της απώθησης. Χωρίς άγχος, δεν υπάρχει απώθηση. Αυτό που προκαλεί την απώθηση είναι το άγχος ευνουχισμού. Και ο Λακάν, μας λέει ο Μιλέρ, μεταφράζει τον κινητήρα της απώθησης ως αίτιο της επιθυμίας. Η επιθυμία είναι πάντα απωθημένη επιθυμία, είναι μια επιθυμία που δεν γνωρίζει το αντικείμενο αίτιο της.⁵

Ο Μιλέρ μας λέει ότι «μόνο το άγχος μετατρέπει την απόλαυση σε αντικείμενο αίτιο της επιθυμίας».⁶ Το λακανικό άγχος είναι παραγωγικό στο βαθμό που παράγει το αντικείμενο αίτιο.

Το άγχος παράγει το αντικείμενο *a* ως χαμένο αντικείμενο. «Γι' αυτό μπορούμε να το ορίσουμε ως αντικείμενο του άγχους μόνο περνώντας από την άρνηση: "δεν είναι χωρίς αντικείμενο". Αυτό που πρέπει να είναι σαφές είναι ότι δεν υπάρχει το αντικείμενο και μετά η απώλειά του, αλλά ότι το αντικείμενο *a* συγκροτείται ως τέτοιο μέσα στην ίδια την απώλειά του. Χωρίς χαμένο αντικείμενο, δεν υπάρχει επιθυμία»,⁷ διευκρινίζει ο Μιλέρ.

---

⁵ Jacques-Alain Miller, « Introduction à la lecture du Séminaire de *L'angoisse* de Jacques Lacan », *La Cause freudienne, Nouvelle revue de psychanalyse*, n° 59, Navarin, 2005.

⁶ Στο ίδιο, σ.76.

⁷ Jacques-Alain Miller, « Angoisse constituée, angoisse constituante », Intervention aux journées de l'ECF pour présenter le Congrès de l'AMP en 2006, διαθέσιμο στο διαδίκτυο.

Εκεί όπου ήταν το άγχος πρέπει να έρθει το σύμπτωμα

Γιώργος Β. Μητρόπουλος

Σύμφωνα με τον Φρόιντ, στη ρίζα του άγχους βρίσκεται η ανάδυση μιας ενορμητικής απαίτησης [*Triebanspruch*], η οποία γίνεται αντιληπτή ως ενορμητικός κίνδυνος [*Triebgefahr*], και προκαλεί μια αντίδραση άγχους.¹ Ο Φρόιντ προσθέτει ότι «η ενορμητική απαίτηση είναι κάτι πραγματικό» και ότι «οι πραγματικοί κίνδυνοι και οι ενορμητικές απαιτήσεις συγκλίνουν».² Αντιμέτωπο με τον κίνδυνο, το υποκείμενο εκτιμά τις δυνάμεις του και παραδέχεται την ανημπόρια του· σε αυτήν την κατάσταση ανημπόριας, η «αοριστία και η έλλειψη αντικειμένου» προσδίδουν διαστάσεις τραύματος.³ Όμως, στο 11^ο Σεμινάριο, Οι τέσσερις θεμελιώδεις έννοιες της ψυχανάλυσης, ο Λακάν θα συνδέσει την έννοια της ενόρμησης με εκείνη του αντικειμένου, ταυτίζοντας έτσι την ενορμητική απαίτηση με την παρουσία του αντικειμένου α σε ένα μέρος όπου κανονικά δεν θα έπρεπε να βρίσκεται. Αυτή η παρουσία, παρατηρεί ο Ζακ-Αλέν Μιλέρ, «εισάγει αφ' εαυτής ένα ελάττωμα εντοπισμού που είναι παράγοντας άγχους».⁴

Μολονότι το ενορμητικό αντικείμενο είναι φυσικό αντικείμενο με σωματικές ρίζες, μπορεί να αντικατασταθεί από ένα τεχνητό αντικείμενο, δηλαδή αντικείμενο του πολιτισμού.⁵ Ο κόσμος μας είναι, σύμφωνα με το λακανικό λογοπαίγνιο, ένας *im-monde*/βρόμικος κόσμος,⁶ που τον χαρακτηρίζει η πανταχού παρουσία άμεσα υποκαταστάσιμων τεχνητών αντικειμένων. Πρόκειται για έναν θαυμαστό νέο κόσμο εμπύθισης στην απόλαυση, όπου τα άτομα αισθάνονται ανημπόρια που γίνεται αντιληπτή ως άγχος.

Ο Ζακ-Αλέν Μιλέρ λέει ότι στην καρδιά του πολιτισμού βρίσκεται μια αέναη κίνηση ανακύκλωσης απορριμμάτων, ένα αληθινό κύκλωμα του υπερεγώ.⁷ Το τελευταίο κάποτε περιοριζόταν από τον λόγο του Κυρίου, ο οποίος εισήγαγε μία ρήξη ανάμεσα στο διχασμένο υποκείμενο και την απόλαυση. Όμως, η ανάδυση του καπιταλισμού αποκατέστησε εκ νέου το κύκλωμα μεταξύ α και S.⁸ Το αποτέλεσμα είναι ότι η «πλεονάζουσα απόλαυση» τείνει να γίνει σήμερα «εκείνο που υποστηρίζει την πραγματικότητα ως τέτοια»·

---

¹ Sigmund Freud, *Αναστολή, σύμπτωμα και άγχος*, μτφρ. Χ. Καρβούνης, Μεταίχμιο, 2007, σ. 169.

² Στο ίδιο, σ. 170.

³ Στο ίδιο, σ. 167-168.

⁴ Jacques-Alain Miller, « Introduction à la lecture du Séminaire L'angoisse de Jacques Lacan, *La Cause freudienne* », 2005/1 N° 59, σ. 95.

⁵ Στο ίδιο, σ. 101.

⁶ Jacques Lacan, *La Troisième*, Navarin Éditeur, 2021, σ. 39. Ο Λακάν μιλάει για « *malaise dans l'immonde* » (δυσφορία στον βρόμικο κόσμο) εξισώνοντας *immonde* και σύγχρονο πολιτισμό.

⁷ Jacques-Alain Miller, « Jouer la partie », *La Cause du Désir*, No. 105, 2020, σ. 23.

⁸ Στο ίδιο, σσ. 26-27.

πρόκειται ουσιαστικά για «μια πραγματικότητα που έχει γίνει φαντασίωση».⁹ Σύμφωνα με τη Ντομινίκ Λοράν, καθώς ο κόσμος μας «φείδεται ολοένα περισσότερο του νοήματος για να εξηγήσει την ανθρώπινη υποκειμενικότητα», η σχέση του ανθρώπου με το «σύμπτωμα ως ίχνος απώθησης» μειώνεται και καθώς ο κόσμος «εξωθεί στην απόλαυση», συμβαίνει «η σχέση του ανθρώπου με το άγχος του [να] μεγαλώνει».¹⁰ Στα γραφεία μας αντιμετωπίζουμε μια πραγματική επιδημία άγχους, μια νέα εκδοχή της δυσφορίας στον πολιτισμό.

Η ψυχανάλυση ως οδός του ελεύθερου συνειρμού σχεδιάστηκε από τον Φρόιντ προκειμένου ακριβώς να «χαλαρώσει τη λαβή του υπερεγώ».¹¹ Η επιθυμία του αναλυτή είναι ένα εμπόδιο στη εγκατάσταση αυτού του κυκλώματος· θέτοντας έναν φραγμό ανάμεσα στο S_1 και στο S_2 , ο λόγος του αναλυτή «υποδηλώνει την περατότητα της αναλυτικής διαδικασίας».¹² Για τη Ντομινίκ Λοράν, έργο της ψυχανάλυσης είναι να εισαγάγει τον αναλυόμενο «στη συμπτωματοποίηση του άγχους του, ούτως ώστε να τον οδηγήσει στη μέγιστη συμπτωμική συνεκτικότητα». Ακολουθώντας τον Λακάν, η Γαλλίδα ψυχαναλύτρια εξηγεί ότι η φοβία του μικρού Χανς «παρουσιάζεται ως συμπτωματοποίηση του άγχους, στο βαθμό που επιτυγχάνει μια σημαίνουσα αναδιάρθρωση, απομονώνοντας ένα σημαίνον που παρέχει ένα αντικείμενο, το οποίο καθ' αυτό είναι ένα σήμα του επερχόμενου φόβου, από τον οποίο το υποκείμενο μπορεί να προστατευτεί». Έτσι, μπορούμε κατ' επέκταση να δούμε την αναλυτική θεραπεία ως μια «κατευθυνόμενη φοβία».¹³ Χρειάζεται κάτι που, κατά την έκφραση του Ντανιέλ Ρουά, θα μπορέσει να «αποξηράνει την άγρια απληστία του υπερεγώ» και αυτό είναι η πεπερασμένη διαδικασία της ψυχανάλυσης: μια σημαίνουσα αναδιάρθρωση που στοχεύει στη συνεκτικότητα του συμπτώματος και εισάγει την επιθυμία ως το μέσο εκείνο που θα «εξουδετερώσει [τις ενορμήσεις] ως πηγές κατάρτας».¹⁴

«Εκεί όπου ήταν το αυτό πρέπει να έρθει το εγώ», γράφει ο Φρόιντ και αμέσως προσθέτει: «Αυτό είναι έργο του πολιτισμού όχι διαφορετικό από την αποξήρανση της λίμνης Zuyder».¹⁵ Η λίμνη Zuyder στην Ολλανδία αποξηράνθηκε την εποχή του Φρόιντ και μετατράπηκε σε στεριά, όπου χτίστηκε μια κατοικημένη περιοχή, δείγμα του έργου του πολιτισμού. Αυτή η εικόνα μπορεί να προσφέρει μια απεικόνιση της ψυχαναλυτικής αποξήρανσης του άγχους. Η αυξανόμενη εμβύθιση του ανθρώπου στον *im-monde*/βρόμικο

---

⁹ Στο ίδιο, σ. 28.

¹⁰ Dominique Laurent, « Inhibition, symptôme et angoisse, aujourd'hui », *La Cause Freudienne*, No. 58, 2004, σ. 58.

¹¹ Jacques-Alain Miller, « Jouer la partie », ό.π., σ. 24.

¹² Στο ίδιο, σ. 28.

¹³ Dominique Laurent, ό.π., σσ. 57-58.

¹⁴ Daniel Roy, *Malaise et angoisse dans la clinique et dans la civilisation*. Εισαγωγή στο Συνέδριο NLS 2023. Διαθέσιμο στην [ιστοσελίδα της Νέας Λακανικής Σχολής](#)

¹⁵ Σίγκμουντ Φρόιντ, *Νέα σειρά των παραδόσεων για την εισαγωγή στην ψυχανάλυση*, μτφρ. Κλ. Τρικεριώτη, Επίκουρος, 1977, σ. 81 (μετάφραση τροποποιημένη).

κόσμο τον φέρνει αντιμέτωπο με μια ενορμητική απαίτηση που προκαλεί όλο και περισσότερο άγχος, συγκρίσιμο με μια μη αποξηραμένη λίμνη Zuider. Ίσως θα μπορούσαμε λοιπόν κι εμείς να παραφράσουμε τον Φρόιντ, και να πούμε ότι, εκεί όπου ήταν το άγχος πρέπει να έρθει το σύμπτωμα.

Το ακατονόμαστο αντικείμενο του άγχους

Μάρω Μπέλλου

Το άγχος είναι μια από τις πιο αινιγματικές έννοιες που εισάγει ο Λακάν στη διδασκαλία του. Και είναι αινιγματική τόσο εξαιτίας της διαφοροποίησής της από την φροϊδική έννοια του άγχους, όσο και εξαιτίας της σχέσης της με αυτό που ο Λακάν αποκαλεί «πραγματικό». Το ερώτημα που τίθεται είναι: Τι είναι αυτό που με οδηγεί, σε τελική ανάλυση, στο πραγματικό; Μια απάντηση είναι το άγχος. Προκειμένου να τη διαφωτίσουμε θα επιστρέψουμε στην σχέση αντιπαράθεσης του Κίρκεγκωρ με τον Χέγκελ, ένα ζήτημα που θέτει ρητά ο Λακάν στην τελευταία παράδοση του ομότιτλου 10^{ου} Σεμιναρίου: «Δεν ξέρω αν έχει εκτιμηθεί επαρκώς η τόλμη του Κίρκεγκωρ όταν συνεισέφερε αυτόν τον όρο [την έννοια της αγωνίας]. Διότι τι άλλο μπορεί να σημαίνει, αν όχι ότι το αληθινό μέσο σύλληψης του πραγματικού είναι είτε η λειτουργία της έννοιας κατά τον Χέγκελ, δηλαδή η συμβολική σύλληψη, είτε το μέσο που μας προσφέρει η αγωνία, η μόνη τελική αντίληψη και ως τέτοια η αντίληψη κάθε πραγματικότητας – και ότι μεταξύ των δύο πρέπει κανείς να επιλέξει;»¹

Η αγωνία παίζει ουσιώδη ρόλο στην σκέψη του Κίρκεγκωρ. Δεν είναι τυχαίο ότι την ίδια εποχή που έγραψε την *Επανάληψη*, έγραψε και το *Φόβος και Τρόμος* και έναν χρόνο αργότερα συνέχισε με το βιβλίο με τίτλο η *Έννοια της Αγωνίας*. Πρόκειται για ένα στοιχείο που του επιτρέπει να απομακρυνθεί από την φιλοσοφία του Χέγκελ. Για τον Χέγκελ «το πραγματικό είναι έλλογο και το έλλογο είναι πραγματικό». Αυτό σημαίνει ότι τα πάντα είναι διαυγή, δεν υπάρχει κανένα υπόλειμμα ή κάτι που να διαφεύγει της κατανόησης, κάτι που να ανάγεται στην τύχη. Θα μπορούσαμε να μεταφράσουμε εδώ με λακανικούς όρους ότι στον Χέγκελ υπάρχει μια πλήρης ταύτιση μεταξύ συμβολικού και πραγματικού. Όπως παρατηρεί ο Ζαν Βαλ, σε σχέση με τον Χέγκελ, «μέσα σε μια φιλοσοφία της πλησμονής του Είναι και της σαφήνειας του Είναι, δεν υπάρχει τόπος για το φαινόμενο που γι' αυτόν ουσιαστικά είναι αμφίσημο αφενός και συνδέεται με το μηδέν αφετέρου».² Και τότε είναι που εμφανίζεται ο Κίρκεγκωρ: «Αν Λόγος και πραγματικό ταυτίζονται, εγώ τότε γιατί αγωνιώ;». Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αγωνία για τον Κίρκεγκωρ δηλώνει το αδύνατο της ταύτισης μεταξύ συμβολικού και πραγματικού, πρόκειται για το πάθος του πραγματικού. Ας επιστρέψουμε τώρα στο 10^ο Σεμινάριο. Ο Λακάν αντιπαράθετεί εκεί την έννοια στον Χέγκελ και την αγωνία στον Κίρκεγκωρ ως δύο εντελώς διαφορετικούς δρόμους προς τη σύλληψη του πραγματικού, μεταξύ των οποίων δεν μπορούμε παρά να διαλέξουμε. Η ριζική διαφορά των δύο αυτών δρόμων έγκειται στο γεγονός ότι στον Χέγκελ η λειτουργία της έννοιας στοχεύει σε μια καθαρά συμβολική σύλληψη του πραγματικού, ενώ στον Κίρκεγκωρ η αγωνία στρέφεται στο πραγματικό χωρίς τη διαμεσολάβηση της συμβολικής τάξης. Ο Λακάν βλέπει στον Κίρκεγκωρ μια έξοδο κινδύνου από την ολοκληρωτική απορρόφηση του πραγματικού από το συμβολικό, όπως την βλέπουμε να συμβαίνει στον Χέγκελ.

¹ Jacques Lacan, *Le Séminaire. Livre X. L'angoisse*, Seuil, 2004, σ. 385.

² Ζαν Βαλ, *Εισαγωγή στις φιλοσοφίες του υπαρξισμού*, Δωδώνη, 1970, σ. 184.

Δεν πρέπει όμως να μας διαφύγει ότι ο Λακάν, αναφερόμενος στην αγωνία στο 17^ο Σεμινάριο, παίρνει σαφή απόσταση και από τον Κίρκεγκωρ, το βιβλίο του οποίου, όπως σημειώνει με έμφαση ο Λακάν, τιτλοφορείται *Η Έννοια της αγωνίας*.³ Για τον Λακάν, δηλαδή, ο Κίρκεγκωρ στην προσπάθειά του να διαφύγει από την σκέψη του Χέγκελ μένει τελικά στα μισά του δρόμου γιατί συνεχίζει να αντιλαμβάνεται την αγωνία ως έννοια. Ο Λακάν μάς καλεί να διανύσουμε το δεύτερο μισό της διαδρομής, δηλαδή να συλλάβουμε το άγχος χωρίς αναφορά στη συμβολική τάξη. Μόνο τότε το άγχος μπορεί να αποτελέσει την οδό σύλληψης του πραγματικού.

Ο Λακάν επανέρχεται στο 17^ο Σεμινάριο στο άγχος επισημαίνοντας ότι πρόκειται για ένα «θεμελιακό συναίσθημα». Ο Λακάν δηλώνει την αντίθεσή του με τον κλασικό ψυχιατρικό ορισμό σύμφωνα με τον οποίο ο φόβος αναφέρεται σε ένα αντικείμενο ενώ το άγχος είναι χωρίς αντικείμενο. Ο Λακάν επαναλαμβάνει: «το άγχος δεν είναι δίχως αντικείμενο».⁴ Όμως για ποιο αντικείμενο πρόκειται ακριβώς; Διότι το αντικείμενο περί του οποίου πρόκειται στην περίπτωση του άγχους δεν μπορεί να είναι το ίδιο με το αντικείμενο του φόβου. Στην πραγματικότητα εισάγει μια διάσταση αντικειμένου παράδοξου και παράξενου μπροστά στο οποίο κάθε λέξη σταματά: «Είναι πολύ συγκεκριμένα το... δεν μπορώ να πω το όνομα, διότι δεν πρόκειται, ακριβώς, για ένα όνομα. Είναι η υπεραπόλαυση, αλλά δεν γίνεται να κατονομαστεί, έστω και αν προσεγγιστικά κατονομάζεται και μεταφράζεται έτσι». Με άλλα λόγια, το αντικείμενο του άγχους είναι ακατονόμαστο, υπάρχει ως το ακατονόμαστο, και μόνο κατά προσέγγιση μπορεί να (μη) δηλωθεί με την λέξη υπεραπόλαυση. Πρόκειται για την απόλαυση που είναι αδύνατο να ονομαστεί και κάνει την επανάληψη εξίσου ανέφικτη και ατέρμονη. Και εδώ ακριβώς διακρίνουμε, σε ένα πεδίο που η συμβολική τάξη δεν ασκεί πλέον καμία δικαιοδοσία, τα δύο ίχνη της παρουσίας-απουσίας του πραγματικού: το αδύνατο της επανάληψης και το ακατονόμαστο της απόλαυσης.

---

³ Soren Kierkegaard, *Η έννοια της αγωνίας*. Απλή ψυχολογική μελέτη με αναφορά στο δογματικό πρόβλημα του προπατορικού αμαρτήματος, Δωδώνη, 2013.

⁴ Ζακ Λακάν, *Το Σεμινάριο*. Βιβλίο 17^ο. Το αντίστροφο της ψυχανάλυσης, μτφρ. Ν. Περέτση, Ν. Κατσογιάννη, Φ. Σιατίτσας, Μ. Φίλη, Δ. Βεργέτης, Ψυχογίος, 2014, σ. 167.

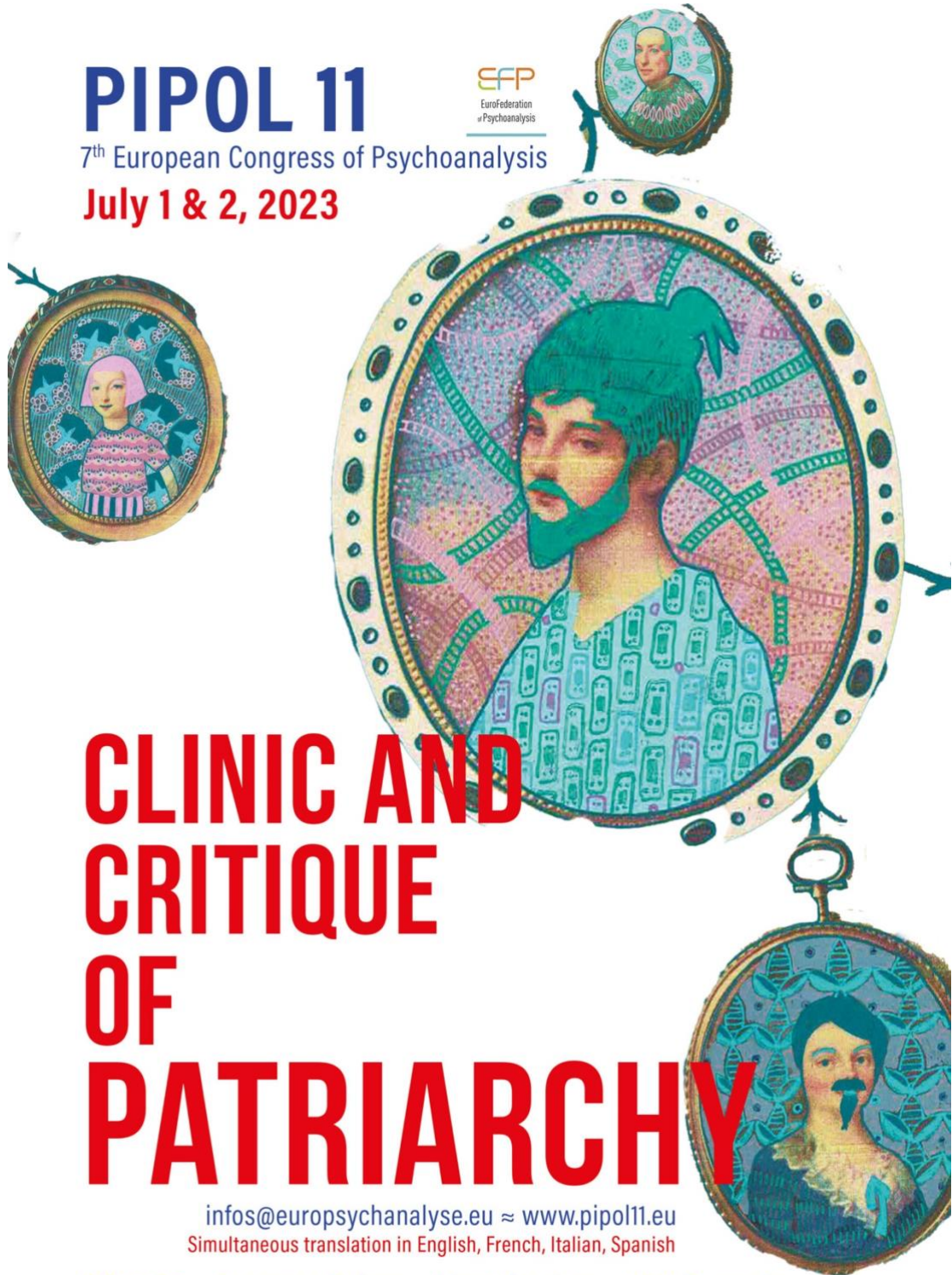
7^ο Ευρωπαϊκό Συνέδριο Ψυχανάλυσης – PIPOL 11 – Κλινική και Κριτική της Πατριαρχίας – 1^η και 2^η Ιουλίου 2023 – Βρυξέλλες

PIPOL 11

7th European Congress of Psychoanalysis

July 1 & 2, 2023

EFPP
EuroFederation
of Psychoanalysis

CLINIC AND CRITIQUE OF PATRIARCHY

infos@europsychanalyse.eu ~ www.pipol11.eu
Simultaneous translation in English, French, Italian, Spanish

SQUARE ~ Congress Palace ~ Mont des Arts ~ 1000 Brussels

©C. Hensmans ~ graphics: Eva Van Rumst

Εισαγωγή στην Ημερίδα RIPOI «Κριτική και κλινική της πατριαρχίας»

Ντόρα Περέτση

Θυμάμαι, ότι βρέθηκα, όταν ήμουν φοιτήτρια, ένα καλοκαίρι για διακοπές στη Μάνη, φιλοξενούμενη σε φίλους. Το πρωί βγήκα μόνη μου για καφέ, ήταν Αύγουστος, της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος... Πίνοντας τον καφέ μου έπιασα κουβέντα με μια απλή γυναίκα – σύζυγο αυτού που είχε το καφενείο. Μου έλεγε, λοιπόν, ότι σήμερα, τότε δηλαδή, ήταν μεγάλη γιορτή, γιόρταζαν τον Σωτήρη και το χωριό είχε πολλούς με αυτό το όνομα, και είχε και τη φερώνυμη εκκλησία και θα γινόταν πανηγύρι... Συμπλήρωσα τότε με αφέλεια – *Και οι Σωτηρίες γιορτάζουν, επίσης.*

Έλαβα την εξής απάντηση που με άφησε άφωνη:

— *Τις γυναίκες κόρη μου δεν τις γιορτάζουμε, μόνο τους άντρες γιορτάζουμε.*

Η αλήθεια είναι ότι εκείνη την εποχή πληγώθηκα...

« Ο πατέρας, αυτή η πληγή/μάστιγα είχε την τιμητική της, είναι πλέον παρωχημένη », θα πει ο Μιλέρ σε μια εισαγωγή που κάνει με τίτλο «Δεν αντέχουμε άλλο τον πατέρα»,¹ επ' ευκαιρία της έκδοσης του βιβλίου της Κριστίν Ανγκό [Christine Angot] «Μια εβδομάδα διακοπών».² Σκέφτηκα, λοιπόν, να πω δυο λόγια για τον πατέρα ως πληγή.

A) Ο πραγματικός πατέρας ως πληγή

Γκουγκλάρω και διαβάζω τις 20 πρώτες σελίδες του βιβλίου της Ανγκό σε βερσιόν Pdf. Δεν είναι ακριβώς στιλ Σαντ, αλλά πλησιάζει κατά πολύ ως προς την ρεαλιστικότητα της περιγραφής, χωρίς ωστόσο να είναι τόσο ωμό και επαναληπτικό. Επίσης, σε αντίστιξη με τους σαδικούς ήρωες, οι βασικοί πρωταγωνιστές του διηγήματός της Ανγκό είναι απρόσωποι, απλώς παρουσιάζονται με το Αυτή και το Αυτός. Δεν ξέρουμε απολύτως τίποτα γι' αυτούς. Πρόκειται για ένα ζευγάρι και στο τέλος αντιλαμβανόμαστε ότι το εν

---

¹ Jacques-Alain Miller, « Nous n'en rounons plus du père ! », *La règle du jeu*, 26 Απριλίου 2013, διαθέσιμο στο διαδίκτυο : www.laregledujeu.org.

² Christine Angot, *Une semaine de vacances*, Flammarion, 2012.

λόγω μικρό διήγημα αφορά την αιμομικτική σχέση ενός πατέρα με την κόρη του.

Το Αυτή και το Αυτός, το no name, το γεγονός δηλαδή ότι δεν έχουν όνομα ανάγει και στο ακατανόμαστο του πραγματικού, δεν ξέρουμε πράγματι ποιος είναι το υποκείμενο, ποιος είναι το αντικείμενο. Μάλλον είναι και οι δυο αντικείμενα διότι εκείνο που βιώνουν είναι της τάξεως της απρέπειας, πολύ πέραν της ντροπής.

Ιδού ένας πατέρας της τάξης του πραγματικού, ένας πατέρας σκέτη πληγή....

B) Ο συμβολικός πατέρας ως πληγή

Σε μια συνέντευξη της στο περιοδικό Horizon η Angot τονίζει ότι, γράφοντας, εκείνο που την ενδιαφέρει είναι το εξής: «Όλες οι φράσεις που μου έρχονται στο μυαλό, όχι φυσικά, αλλά με την κοινωνική έννοια φυσικά, αναδεικνύουν την αδιαντροπιά και με αυτή την έννοια η αδιαντροπιά είναι το να έχουμε προδοθεί ».

Με αυτήν τη λογική το κοινώς αποδεκτό μέσω της γλώσσας, η κοινωνική γλώσσα που λέμε, τα κλισέ, οι ετοιμοπαράδοτες φράσεις, οι λέξεις που σχεδόν στερούνται προσωπικού νοήματος ή βιώματος, ο κενός λόγος θα συμπληρώσουμε, είναι γι' αυτήν λόγος προς εξοστρακισμό. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι αυτός ο κοινός λόγος, συνιστά απόρροια των κοινωνικών συμβάσεων, του κοινωνικού Άλλου, ενός Άλλου που, εν τέλει, φέρνει το στίγμα, του Ονόματος - του - Πατέρα ή μιας πατρικής λειτουργίας η οποία – πέραν των γαληνευτικών επιτελεσμάτων της – θα μπορούσε να συνιστά και μια πληγή διότι μας αποξενώνει από την ενικότητά μας, από την ηδυόγλωσσα του καθενός κλπ. Ας ξεφορτωθούμε λοιπόν λίγο αυτόν τον πατέρα, όχι τελείως...

Γ) Ο φαντασιακός πατέρας ως πληγή

Στο 4^ο Σεμινάριο Η σχέση αντικειμένου,³ ο Λακάν δίνει – μεταξύ άλλων – έναν ορισμό του φαντασιακού πατέρα ως εξής: «...κάθε στιγμή με αυτόν έχουμε να κάνουμε. Σε αυτόν είναι που αναφέρεται συνηθέστερα όλη η διαλεκτική, αυτή της επιθετικότητας, αυτή της ταύτισης, αυτή της εξιδανίκευσης μέσω των οποίων το υποκείμενο έχει πρόσβαση στην ταύτιση με τον πατέρα. Εάν τον καλούμε

---

³ Ζακ Λακάν, Το Σεμινάριο. Βιβλίο 4^ο. Η σχέση αντικειμένου, μτφρ. Α. Αθανασιάδου, Ν. Δουβουνιώτου, Βλ. Σκολίδης, Ρ. Χριστοπούλου, Ψυχογίος, 2021.

φαντασικό, είναι ασφαλώς επειδή ενσωματώθηκε στη φαντασική σχέση που μορφοποιεί το ψυχολογικό στήριγμα των σχέσεων με τον όμοιο... Πρόκειται για τον φοβερό πατέρα του νευρωτικού».

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ένας φαντασικός πατέρας ως πληγή είναι ένας πατέρας που έχει καταστεί πολύ παγιδευτικός εγκλωβίζοντας το υποκείμενο/ παιδί σε μια σχέση φαντασικής υπερβολής είτε προς την πλευρά της απαγόρευσης είτε προς την πλευρά της προστασίας και με αυτήν τη λογική πλήττει το παιδί ως υποκείμενο, το εγκλωβίζει - τόσο στην υστερία, όσο επίσης και στην ψυχαναγκαστική νεύρωση - αφήνω έξω την ψύχωση.

Από το Όνομα - του - Πατέρα στην πληθυντικοποίησή του, στην εγγραφή του ως συνάρτηση ΝΠ (χ), και κατόπιν, στην υποκατάστασή από οποιοδήποτε ηγεμονικό σημαίνον S_1 , τέλος, στο RSI – βορρόμεια κλινική – σε καθεστώς συμπτώματος, τι άλλο θα απομείνει από αυτόν;

Πιθανοί άνδρες, ενδεχόμενες γυναίκες: ο πατέρας και το χειρότερο

Γιώργος Β. Μητρόπουλος

Ο πατέρας είναι μια λειτουργία, λειτουργία μετάδοσης εκείνου που ονομάζουμε έλλειψη. Μια εκπολιτιστική λειτουργία, που προϋποθέτει, όπως αναπτύσσει ο Λακάν στο 19^ο Σεμινάριο, ... *ou pire*, την αντίφαση ανάμεσα στην αναγκαιότητα και στην πιθανότητα, δηλαδή ανάμεσα στο εκτός ευνουχισμού του μυθικού πατέρα και στον ευνουχισμό κάθε πιθανού άνδρα, μια λογική διαδρομή λοιπόν από το αναγκαίο στο πιθανό, από τον έναν στους όλους.¹ Χωρίς αυτό το αναγκαίο, οι ανθρώπινες σχέσεις, λέει ο Λακάν, είναι απολύτως αδιανόητες· δεν ξέρουμε γιατί, είναι απλώς μια αναλυτική εμπειρία.²

Από την άλλη πλευρά, έχουμε τη μη αποφάνσιμη σύνδεση του ενδεχόμενου με το αδύνατο, δηλαδή της μη-όλης στον ευνουχισμό ενδεχόμενης γυναίκας με την αδύνατη ούτε-μία εκτός ευνουχισμού. Εκείνο που συνδέει τις δύο πλευρές, που οδηγεί από το πιθανό της μίας πλευράς στο ενδεχόμενο της άλλης, είναι το αντικείμενο-αίτιο της επιθυμίας, αντικείμενο *a*. Είναι αυτό με το οποίο σχετιζόμαστε, λέει ο Λακάν, και, συγχρόνως, ό,τι συνδέει τις δύο πλευρές, την πλευρά του πιθανού άνδρα με την πλευρά της ενδεχόμενης γυναίκας.³

Αυτή η μη-σχέση τίθεται ως μία αλήθεια, αλήθεια της πρότασης «δεν υπάρχει διάφυλη σχέση». Αλήθεια που δεν σηκώνει συζήτηση: «αν βγείτε από εκεί, ό,τι πείτε θα είναι χειρότερο».⁴ Ή αυτό λοιπόν ή χειρότερα [*pire*]. Ως αλήθεια όμως, μόνο να μισο-ειπωθεί μπορεί. Αυτό το ρήμα μισο-λέγω [*mi-dire*] ο Λακάν θα το μετατρέψει σε μία κενή θέση, σε μία μεταβλητή *x*, καθώς το κενό «είναι ο μόνος τρόπος να πεις κάτι με τη βοήθεια της γλώσσας».⁵ Πώς το κάνει αυτό; Βάζοντας στη θέση του τρεις τελείες: ... . Η πρόταση παίρνει λοιπόν τη μορφή: ... ή χειρότερα. Ο αινιγματικός τίτλος του σεμιναρίου υπονοεί επομένως ένα: «μισο-λέγω ή χειρότερα» [*mi-dire ou pire*]. Μισο-λέγω ή, ακριβέστερα, ... , δηλαδή λέγω για αυτό που (δεν) υπάρχει ανάμεσα στον πιθανό άνδρα και στην ενδεχόμενη γυναίκα, λέγω επίσης κάτι για το αίτιο της επιθυμίας. Αλλά πρέπει εξάπαντος να παραμείνουμε εντός των ορίων του μισο-, του ... : διότι, προειδοποιεί ο Λακάν, «το άλλο μισό λέει χειρότερα».⁶

Ο «διάφυλος λόγος», λέει ο Λακάν, «στο βαθμό που είναι αδύνατος είναι το πέρασμα του πραγματικού».⁷ Ο Ερίκ Λοράν εξηγεί αυτή τη δυσνόητη φράση. Αδύνατος διάφυλος λόγος, δηλαδή αδύνατο της διάφυλης σχέσης μέσα στον λόγο. Και πέρασμα του πραγματικού, δηλαδή όπως λέμε «το πέρασμα ενός

¹ Jacques Lacan, *Le Séminaire, Livre XIX, ... ou pire*, Seuil, 2011, σσ. 208-209.

² Στο ίδιο.

³ Στο ίδιο.

⁴ Στο ίδιο, σ. 12.

⁵ Στο ίδιο, σ. 11.

⁶ Στο ίδιο, σ. 12.

⁷ Στο ίδιο, σ. 17.

τυφώνα».⁸ Η μισόλογο, λοιπόν, για τον τυφώνα ή χειρότερα. Τι είναι αυτό, λοιπόν, που θα επέτρεπε να παραμείνουμε ασφαλώς εντός της εμβέλειας του ... ;

Επιστρέφουμε στον πατέρα. Ποια είναι η λειτουργία του σε σχέση με το μισόλογο; Αν και ο πατέρας ως συνώνυμο της πατριαρχικής τάξης ήταν, όπως λέει ο Ζακ-Αλέν Μιλέρ, βουτηγμένος στις αμαρτίες του και, συγκεκριμένα, στη σεξουαλική κατάχρηση, από την άλλη «η έξοδος από τη φρίκη της πατριαρχίας δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση εγγύηση ευτυχίας».⁹ Και είναι γεγονός ότι, ήδη από την εποχή του Φρόντ, ο πατέρας περνάει κρίση, έχει χάσει την αίγλη του, «δεν μας εντυπωσιάζει πια», λέει ο Λακάν.¹⁰ Όμως, οφείλει να το κάνει, συνεχίζει ο Λακάν, διότι αν δεν το κάνει αυτός θα το κάνει κάποιος άλλος, καθότι πρόκειται για μια αναγκαία λειτουργία. Ποια ήταν λοιπόν η λειτουργία του πατέρα σε σχέση με το μισόλογο; Ήταν άραγε εκείνος που το συντηρούσε;

Ο πατέρας, λέει ο Λακάν στο 22^ο Σεμινάριο, είναι λειτουργία συμπτώματος, είναι η διάσταση κάποιου πράγματος που δεν λέγεται (*non-dire*), όπου «επιτέλους, δεν βλέπουμε αμέσως περί τίνος πρόκειται μέσα σε αυτό που δεν λέει».¹¹ Επιπλέον, ο πατέρας αξίζει τον σεβασμό και την αγάπη μόνο ως πατροδιαστροφή (*père-version*) που καθιστά μια γυναίκα το αντικείμενο *a* που αιτιοδοτεί την επιθυμία του.¹² Απέναντι στο συντριπτικό πέρασμα του τυφώνα, ο πατέρας ως λειτουργία διανοίγει τη διάσταση μιας ποιητικής λύσης, ανάλογης με την λύση των τροβαδούρων. Προσποιητά, μισόλογο, σχέση με το αντικείμενο - αίτιο της επιθυμίας είναι μερικές βαθμίδες της λειτουργίας εντυπωσιασμού του πατέρα.

Η έξοδος από το μισόλογο περί διάφυλης σχέσης οδηγεί στο χειρότερο, προειδοποιεί ο Λακάν, και ο Ζ.-Α. Μιλέρ, απηχώντας και τη διάσημη τελευταία φράση της λακανικής *Télévision*,¹³ διαπιστώνει ότι δεν βρισκόμαστε πια στην εποχή του πατέρα, αλλά μάλλον στην εποχή του χειρότερου κι από τον πατέρα.¹⁴ Πρόκειται, για την ακρίβεια, για «μια διολίσθηση προς το χειρότερο, χρωματισμένη από κυνισμό».¹⁵ Αυτό το χειρότερο το διαπιστώνουμε στις διάφορες εκδοχές του, στις διάφορες, ας τις πούμε κι εμείς, *père-versions*, που

---

⁸ Éric Laurent, « Biopolitique de la norme trans », *Lacan Quotidien*, No 932, σ. 13.

⁹ Jacques-Alain Miller, « Conversation d'actualité avec l'école espagnole du champ freudien, 2 mai 2021 (I) », *La Cause du désir*, n° 108, Ιούλιος 2021, σσ. 54-55.

¹⁰ Jacques Lacan, *ό.π.*, σ. 208. Αυτολεξεί, το λογοπαίγνιο του Λακάν στη γαλλική γλώσσα εδώ είναι: « Bref, l'é-pater ne nous épate plus ».

¹¹ Jacques Lacan, *Le Séminaire, livre XXII, « R.S.I. », leçon du 21 janvier 1975, Ornicar ?*, n°3, Μάιος 1975, σ. 108.

¹² Στο ίδιο.

¹³ Jacques Lacan, « Télévision », *Autres Écrits*, Seuil, 2001, σ. 545.

¹⁴ Jacques-Alain Miller, *ό.π.*, σ. 54. Ο Μιλέρ αξιοποιεί, όπως και ο Λακάν, την γλωσσική ομοιότητα που έχουν στα Γαλλικά οι λέξεις πατέρας και χειρότερο, λέγοντας: « *l'époque du père - pire que le père* ».

¹⁵ Στο ίδιο, σ. 55.

είναι εκδοχές εξαναγκασμού του διάφυλου λόγου. Ο εξαναγκασμός αυτός μπορεί να στραφεί είτε στον εαυτό είτε στον άλλο. Προς τον εαυτό: ο Λακάν μιλάει για το «πάθος» του τρανσέξουαλ να «εξαναγκάσει» [forcer] τον διάφυλο λόγο στο ίδιο του το σώμα με χειρουργικά μέσα.¹⁶ Εδώ, λέει ο Λοράν, έχουμε προσπάθεια να θεραπευτεί το πέρασμα του πραγματικού με ένα πέρασμα στο πραγματικό.¹⁷ Προς τον άλλο: Η λύση εδώ δίνεται από ένα πέρασμα στη διάπραξη: ένας πιθανός άνδρας αποπειράται να «εξαναγκάσει» μια ενδεχόμενη γυναίκα να γίνει πιθανή, ή, με άλλα λόγια, να κάνει Τη γυναίκα υπαρκτή, το Όλες-οι-γυναίκες¹⁸ δυνατό, και τούτο με τον φόνο μιας γυναίκας. Ψυχαναλυτικά, οι λεγόμενες γυναικοκτονίες είναι πράγματι εγκλήματα πάθους, του πάθους να εξαναγκαστεί να γίνει δυνατός ο αδύνατος διάφυλος λόγος. Πάθη, λοιπόν, της εποχής μετά τον πατέρα, του οποίου η παρακμή μας αφήνει άοπλους μπροστά στη λογική του όλου, σπλίζοντας συγχρόνως το χειρότερο.

Ζούμε σε εποχή αντιφάσεων: ενώ η ρευστότητα των φύλων γίνεται πλέον αποδεκτή ως κανόνας, οι μισογυνικές δομές και νοοτροπίες καλά κρατούν. Και, ενώ ο επιστημονικός λόγος παράγει έναν θαυμαστό καινούριο κόσμο τεχνολογικών επιτευγμάτων, την ίδια στιγμή δεν αφήνει χώρο για το ποιητικό μισόλογο: αντί για το μισο-, μάς προσφέρεται το μετα- και το ιστα-. Αλλά, επίσης, το gender ως νέα ρευστή ταυτότητα μιας νέας αδελφότητας σωμάτων ερήμην του πατρικού όχι.¹⁹ Αξίζει να ερευνήσουμε πώς, στην υπερμοντέρνα εποχή, ευνοείται η άρνηση του ασυνειδήτου και η διάκλειση του μη-όλου το οποίο εισάγει η γυναικεία απόλαυση. Αυτή η λογική του όλου διολισθαίνει εύκολα στο μίσος, το οποίο, λέει ο Λακάν, είναι το πάθος που βρίσκεται πιο κοντά στο είναι του ανθρώπου: «τίποτα δεν συγκεντρώνει πιο πολύ μίσος από τη ρήση, το λέγειν όπου εντοπίζεται η εξ-ιστάμενη ύπαρξη [ex-istance]».²⁰

---

¹⁶ Jacques Lacan, *Le Séminaire, Livre XIX, ... ou pire*, ό.π., σ. 17.

¹⁷ Éric Laurent, ό.π.

¹⁸ Jacques Lacan, *Le Séminaire, livre XXII, « R.S.I. », leçon du 21 janvier 1975*, ό.π.

¹⁹ Éric Laurent, *Performative Jouissance and Analytic Act [1]*, *Lacanian Review Online* 368 [προσβάσιμο ηλεκτρονικά].

²⁰ Ζακ Λακάν, *Το Σεμινάριο. Βιβλίο 20^ο. Ακόμη*, μτφρ. Βλ. Σκολίδης, Ψυχογιός, 2011, σ. 283.

Η απόλαυση δίχως S_1

Ντόσια Αβδελίδη

Το 1970, ο Λακάν υποστήριξε ότι πάντα ήθελε κάποιος να ανοίξει μια τρύπα στην πατρική μεταφορά. Ο ίδιος είχε κάνει αυτή την προσπάθεια λίγα χρόνια νωρίτερα, πληθυντικοποιώντας το Όνομα-του-Πατρός, αλλά του «έκλεισαν το στόμα»,¹ όπως το έθεσε. Παρά το γεγονός αυτό, ο Οιδίποδας γίνεται για τον Λακάν ένας υπολειμματικός μύθος, ένας μύθος που δεν θα αντέξει, ένα όνειρο του Φρόντ, κάτι που χωλαίνει. Από τα Οικογενειακά συμπλέγματα² μέχρι το τέλος της διδασκαλίας του, παρατηρούμε αυτήν τη διάσταση του Οιδίποδα.

Στο Σεμινάριο *R.S.I.*, ο Λακάν είχε προσπαθήσει να τα βγάλει πέρα χωρίς το Όνομα-του-Πατρός. Είχε υποστηρίξει λοιπόν ότι για να κάνουμε την οικονομία του Οιδιπόδειου συμπλέγματος, το πραγματικό πρέπει να υπερβεί το συμβολικό σε δύο σημεία. Διευκρινίζει: «Δεν πρόκειται για μια αλλαγή τάξης, μια αλλαγή επιπέδου, μεταξύ του πραγματικού και του συμβολικού – πρόκειται απλώς για ένα ζήτημα που αφορά το διαφορετικό δέσιμό τους. Διότι, το να δένονται διαφορετικά είναι αυτό που κάνει το ουσιώδες του οιδιπόδειου συμπλέγματος, και είναι σε αυτό που λειτουργεί η ανάλυση».³

Ωστόσο, όχι μόνο δεν διευκρινίζει σε τι συνίσταται αυτό το διαφορετικό δέσιμο, αλλά στο τέλος του σεμιναρίου, λύνει το συμβολικό και το πραγματικό για να τα δέσει με το Όνομα-του-Πατρός.

Σε αυτό το σεμινάριο βλέπουμε διάφορες επεξεργασίες σχετικά με το ζήτημα του πατέρα. Το πατρικό καθολικό τίθεται υπό αμφισβήτηση. «*Η κανονικότητα δεν είναι η κατ' εξοχήν πατρική αρετή*»,⁴ υποστηρίζει. Έτσι, θα αναφερθεί στη πατρο-διαστροφή. Αυτή η πατρική εκδοχή είναι γι' αυτόν η μόνη εγγύηση της λειτουργίας του πατέρα, η οποία δεν είναι άλλη από τη λειτουργία του συμπτώματος.

Πατρο-διαστροφή και σύμπτωμα είναι δύο κύρια χαρακτηριστικά που αποδίδει στη λειτουργία του πατέρα. Ο Λακάν αντιλαμβάνεται τη λειτουργία του συμπτώματος ως μια μαθηματική διατύπωση: $F(x)$. Στη θέση του x μπορούν να τοποθετηθούν διάφορα στοιχεία. Το x , «είναι αυτό που από το ασυνείδητο μπορεί να μεταφραστεί με ένα γράμμα»,⁵ διευκρινίζει.

---

¹ Ζακ Λακάν, *Το Σεμινάριο. Βιβλίο 17^ο. Το αντίστροφο της ψυχανάλυσης*, μτφρ. Ν. Περτέση, Ν. Κατσογιάννη, Φ. Σιατίτσας, Μ. Φίλη, Δ. Βεργέτης, Ψυχογιός, 2014, σ. 126.

² Jacques Lacan, « *Les Complexes familiaux dans la formation de l'individu* », *Autres écrits*, Seuil, 2001, σσ. 23-84.

³ Jacques Lacan, *Le Séminaire. Livre XXII. « R.S.I. »*, μάθημα της 14^{ης} Ιανουαρίου 1975, *Ornicar ?*, n°3, 1975, σ. 103.

⁴ Στο ίδιο, Μάθημα της 21^{ης} Ιανουαρίου 1975, σ. 108.

⁵ Στο ίδιο, σ. 107.

Το σύμπτωμα είναι κάτι στο οποίο πιστεύουμε. Καταφεύγει κανείς στην ανάλυση ακριβώς επειδή πιστεύει ότι το σύμπτωμα σημαίνει κάτι, ότι πρέπει να αποκρυπτογραφηθεί. Ομοίως, ο πατέρας είναι θέμα πίστης. Προϋποθέτει την πίστη. Στο Σεμινάριο Από έναν Άλλο στον άλλο, ο Λακάν αναφέρει: «Η ουσία και η λειτουργία του πατέρα ως Όνομα, ως άξονας του λόγου, έγκειται ακριβώς σε αυτό, ότι τελικά δεν μπορούμε ποτέ να ξέρουμε ποιος είναι ο πατέρας. Πάντα το ψάχνουμε, είναι ζήτημα πίστης».⁶

Στο σεμινάριο *Το Σίνθωμα*, μας καλεί να χρησιμοποιήσουμε το Όνομα-του-Πατρός χωρίς να πιστέψουμε σε αυτό.⁷ Το Όνομα-του-Πατρός αποκτά ένα λειτουργικό καθεστώς πρόσδεσης. Η πρόκληση είναι τώρα να το χρησιμοποιήσουμε πραγματιστικά, χωρίς να το πιστεύουμε θεωρητικά.

Να ξεπεράσουμε το Όνομα-του-Πατρός υπό τον όρο ότι το χρησιμοποιούμε αποτελεί υποτίμηση του Ονόματος-του-Πατρός. Σύμφωνα με τον Ζακ-Αλέν Μιέρ, αυτή η υποτίμηση είναι μια υποτίμηση «στον επίπεδο ενός πραγματιστικού εργαλείου»,⁸ το οποίο αποτελεί το κλειδί της κλινικής. Μπορούμε να μην πιστεύουμε στο Όνομα-του-Πατρός, αλλά μπορούμε να συνεχίσουμε να το χρησιμοποιούμε για να επιλύσουμε την αδιαφανή απόλαυση του συμπτώματος. Για να την επιλύσουμε, είναι απαραίτητο, λέει ο Μιέρ, να παραμυθιαστούμε από τον πατέρα.⁹

Το Όνομα-του-Πατρός είναι ένα S_1 που κάνει την απόλαυση αναγνώσιμη. Αλλά το βήμα που μας καλεί να κάνουμε είναι να σκεφτούμε την απόλαυση δίχως το S_1 . Πρόκειται για μια αδιαφανή απόλαυση, μια ακατονόμαστη απόλαυση. Αυτή είναι τελικά η ουσία της απόλαυσης.

---

⁶ Jacques Lacan, *Le Séminaire. Livre XVI. D'un Autre à l'autre*, Seuil, 2006, σ. 152.

⁷ Jacques Lacan, *Le Séminaire. Livre XXIII. Le Sinthome*, Seuil, 2005, σ. 136.

⁸ Jacques-Alain Miller, « L'orientation lacanienne. Tout le monde est fou », διδασκαλία στο πλαίσιο του παραρτήματος ψυχανάλυσης του Πανεπιστημίου Παρίσι 8, μάθημα της 14^{ης} Μαΐου 2008, ανέκδοτο.

⁹ Στο ίδιο.

Εκ-κενώνοντας τη δυαδική μονομέρεια του φύλου

Εύη Γαβρά

Ένας Λόγος (Discours) μπορεί να γίνει κυρίαρχος μέσω της επιβολής της ομοιογένειας και της καθολικότητας, απεμπολώντας την εξαίρεση, όπως και οτιδήποτε παρεκκλίνει από το κανονικό. Η πατριαρχία, ως ιεραρχικό σύστημα εξουσίας, παράγει έναν λόγο οικουμενικής αλήθειας, που δεν επικεντρώνεται μόνο στην ανδρική κυριαρχία, αλλά διευρύνεται για να εμπεριέχει κάθε λόγο που θεμελιώνεται στη βάση ενός αδιαμφισβήτητου κυρίου σημαίνοντος.¹ Η δυαδική μονομέρεια του φύλου, επιτάσσει τη συρρίκνωση της διαφοράς και την υπαγωγή της σε αυτή, ως τη μόνη αφήγηση. Ενώπιον αυτής της «αλήθειας» που βασίζεται στην εγγενή, βιολογική διαφορά των δύο φύλων, προτάσσουμε το μερικό και το μοναδικό, διαβρώνοντας τη λογική της ενότητας και της ολότητας.

Ως εκ τούτου, το παρόν κείμενο πραγματεύεται την εμφυλοποίηση από τη σκοπιά της λακανικής θεωρίας, η οποία δεν επιζητά την υπεροχή του Ενός φύλου. Αντίθετα, διατρέχει την ολότητα με τέτοιο τρόπο, ο οποίος αναδεικνύει το οικουμενικό ως κενό σύνολο, το οποίο με τη σειρά του πολλαπλασιάζει τις σημασίες του.

Ανάμεσα στις ποικίλες θεωρίες που αντιμάχονται τη λογική του Ενός, η λακανική ψυχανάλυση δύναται να λάβει ιδιαίτερη θέση, καθότι η θεωρία της περί υποκειμενικής δόμησης στηρίζεται στην τομή. Το υποκείμενο συγκροτείται ως τομή, μέσω της επίπτωσης του σημαίνοντος στο σώμα και με αυτόν τον τρόπο τοποθετείται στο επέκεινα του βιολογικού και της φαινομενολογίας. Το ενορμητικό σώμα δομείται γύρω από τις οπές του, τις σχισμές του σώματος όπου περιστρέφεται η λιβιδινική ενέργεια, σχηματίζοντας τις ερωτογενείς ζώνες. Όμως, η ενότητα του οργανισμού στη λακανική θεωρία δεν υπάρχει, παρά μόνο ως φαντασιακή κατασκευή, ως μια «τοπολογική ενότητα αυτών των επίμαχων χασμάτων»² του σώματος. Το υποκείμενο που διχάζεται από το σημαίνον, στερείται ταυτότητας και μέσω της αλλοτριωτικής ταύτισης με τον άλλο – στο στάδιο του καθρέφτη – πασχίζει να τα βγάλει πέρα με την έλλειψη-του-είναι. Συνεπώς, η διάσταση της έλλειψης στην υποκειμενική συγκρότηση αγκαλιάζει την απροσδιοριστία της πραγματικότητας, δίνοντας χώρο στο ενδεχομενικό και τη διαφορά.

---

¹ Jacques-Alain Miller, Όλος ο κόσμος είναι τρελός, μτφρ. Ι. Καράλη, AMP 2004, ιστοσελίδα: <https://vorroneios-komvos-nls.gr>

² Jacques-Alain Miller, « Une lecture du Séminaire D'un Autre a l'Autre », La Cause Freudienne n° 64, 2006/3, σ. 155, « l'unité topologique des béances en jeu », επίσης: Ζακ Λακάν, Το Σεμινάριο, 11^ο Βιβλίο, Οι τέσσερις θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης, μτφρ. Α. Σκαρπαλέζου, Κέδρος, 1982, σ. 232.

Στην ίδια λογική, η ανάληψη του φύλου δεν αποτελεί ταυτότητα αλλά ταύτιση, η οποία συμβαίνει μέσα στη γλώσσα. Συνεπώς, το ενδιαφέρον στρέφεται γύρω από το σημαίνον φαλλός που ορίζει την εντοπισμένη εμφάνιση μιας διαφοράς,³ μέσω της εναλλαγής παρουσίας ή απουσίας του. Ο Λακάν, εδώ, χρησιμοποιεί την αναπαράσταση του ανδρικού γεννητικού οργάνου, ως προσποιητό [semblant], για να ορίσει τη διαφοροποίηση των δύο φύλων, με το πρόσχημα πως, λόγω της ανατομίας του, μπορεί να καταστεί διακριτό σημείο της απόλαυσης. Ταυτόχρονα όμως θα καταλήξει να πει πως πρόκειται για ένα κατ' επίφαση, καθότι το φαλλικό σημαίνον νοείται ως αποκλειόμενο για όλα τα υποκείμενα.⁴ Αυτό εξηγείται από το γεγονός πως, ο φαλλός είναι στοιχείο της γλώσσας – και όχι όργανο της φυσιολογίας – που δείχνει τη γενική εξάρτηση του σημαινόμενου από το σημαίνον, μιας και ο ίδιος ως σημαίνον δεν δύναται να οριστεί νοηματικά επακριβώς.⁵ Αντίθετα προσδιορίζεται ως σημείο μιας έλλειψης και με αυτόν τον τρόπο δεν καθιστά δυνατή τη συγκρότηση ταυτότητας. Άλλωστε στην ψυχανάλυση, η μόνη ταυτότητα εξασφαλίζεται από το σύμπτωμα,⁶ τη σφραγίδα του υποκειμένου. Οτιδήποτε άλλο αστοχεί να δώσει μια συνεκτική σημασία στο είναι του υποκειμένου. Κατά αυτόν τον τρόπο, οι έμφυλες θέσεις δεν μπορούν πάρα να σηματοδοτηθούν από την έλλειψη αυτή και να αποτελέσουν τις κενές μήτρες που καταλαμβάνονται από τα σημαινόμενα της εκάστοτε κοινωνικό-ιστορικής εποχής.

Αναπτύσσοντας περαιτέρω τη θεωρία του, στο 20ο σεμινάριο *Ακόμη*, ο Ζακ Λακάν επικεντρώνεται στην ενσώματη απολαυσιακή υπόσταση του υποκειμένου. Το φύλο, σε αυτό το σημείο της διδασκαλίας, είναι ένα προσποιητό [semblant] που αφορά την επιλογή του πως απολαμβάνει κανείς το σώμα του και με το σώμα του. Η απόλαυση ορίζεται ως συμβάν στο σώμα και τοποθετείται στις ερωτογενείς ζώνες. Με την παρουσία παρτενέρ ή άνευ, η απόλαυση είναι πρωταρχικά αυτοερωτική για όλους, γεγονός που επιβεβαιώνει την αδύνατη σχέση των δύο φύλων. Μονάχα η φαντασίωση επιτρέπει στα ομιλούντα όντα να έχουν πρόσβαση σε αυτήν.

Σε ετούτη την αντίληψη της έμφυλης κατανομής, εγκαταλείπεται η ιδέα της συμπληρωματικότητας ή της συμβατότητας των σεξουαλικών απολαύσεων. Όλα τα όντα που υπόκεινται στη γλώσσα τοποθετούνται στην ονομαζόμενη φαλλική απόλαυση. Ωστόσο, υπάρχει και η άλλη απόλαυση, η “επιπλέον” της φαλλικής, που τοποθετείται στη θηλυκή πλευρά της έμφυλης

---

³ Samuel Weber, *Επιστροφή στον Φρόιντ. Η μετα-τόπιση της ψυχανάλυσης από τον Ζακ Λακάν*, Σμίλη, 2021, σ. 183.

⁴ Ζακ Λακάν, *Το Σεμινάριο. Βιβλίο 17ο. Το αντίστροφο της ψυχανάλυσης*, μτφρ. Ν. Περτέση, Ν. Κατσογιάννη, Φ. Σιατίτσας, Μ. Φίλη, Δ. Βεργέτης, Ψυχογιός, 2014, σ. 91.

⁵ Στο ίδιο, σ. 183.

⁶ Jacques-Alain Miller, « *Le symptôme : savoir, sens et réel* », *Le Symptôme-charlatan, textes réunis par la fondation du Champ freudien, Seuil, coll. Champ Freudien, 1998, σ. 55*, « *Jacques-Alain Miller affirme ainsi à propos du symptôme qu'il n'est rien d'autre que « l'identité la plus assurée » de quelqu'un* ».

κατανομής, στο μη-όλο, στο μερικό. Αυτή η μη-ολότητα μετατοπίζει το όριο στον φαλλικά διατεταγμένο κόσμο του Ενός και θέτει το ερώτημα του έτερου, αυτού που είναι ριζικά άλλο από το Ένα. Κάθε ομιλούν ον μπορεί να εγγραφεί – προικισμένο ή μη, με τα γνωρίσματα της αρρενωπότητας ή της θηλυκότητας, τα οποία δεν παύουν να επαναπροσδιορίζονται διαρκώς.⁷

Ως εκ τούτου, στη λακανική θεωρία η έννοια του φύλου ξεφεύγει από την κλασική δυαδική μονομέρεια. Κάθε υποκείμενο επιλέγει φύλο με βάση τον μοναδικό τρόπο απόλαυσης του σώματός του, ο οποίος ονοματοδοτείται μέσα από τα πολλαπλά κύρια σημαίνοντα που εφευρίσκει ο εκάστοτε Λόγος της εποχής (heterosexual, ΛΟΑΤΚΙ ή LGTBQIA2S+, κλπ.) – διαδικασία που έρχεται σε ρήξη με την οντολογική ταυτότητα φύλου που επιβάλλουν τα συστήματα κυριαρχίας. Αντίθετα, διατηρεί κενή τη θέση του οικουμενικού και δίνει πρόσβαση στην ενικότητα. Άλλωστε, η ίδια η αναλυτική θέση τείνει να είναι κενή από κάθε υποκειμενικότητα, αποτελώντας «τη θέση της καμίας ή του κανενός»,⁸ δηλαδή της καμίας σημασίας.⁹ Ίσως η εκκένωση των νοημάτων και η λογική του επιμέρους, να οδηγήσουν στη διαρκή μέριμνα για τη διαφορά, και την ετερογένεια του απολαμβάνειν του κάθε ομιλ-όντος.

---

⁷ Ζακ Λακάν, *Το Σεμινάριο. Βιβλίο 20^ο. Ακόμη*, μτφρ. Βλ. Σκολίδης, Ψυχογιός, 2011, σ. 191.

⁸ Jacques-Alain Miller, « L'orientation lacanienne. Le tout dernier Lacan » (2006-2007), διδασκαλία στο πλαίσιο του τμήματος Ψυχανάλυση στο πανεπιστήμιο Paris 8, μάθημα 9^{ης} Μαΐου 2007, ανέκδοτο, « *la place de plus personne* ».

⁹ Marie-Hélène Brousse, *Mode de jouir au féminin*, Navarin Éditeur, 2020, σ. 55.

Συζήτηση των μελών της Εταιρείας Βορρόμειος Κόμβος της ΝΛΣ
στην Ελλάδα

Τα νέα μέλη και η Σχολή
Πέμπτη 22/6/23

20:30 Εισαγωγή:
Ντόρα Περτέση

20:35 Ένα ερώτημα για τη Σχολή στην υπερμοντέρνα εποχή:
Σωκράτης Γιαννόπουλος

**20:45 Διαχωρισμός Κέντρου Ψυχαναλυτικών Ερευνών-Εταιρείας
Βορρόμειου Κόμβου. Διαχωρισμός Σχολής-Εταιρείας Βορρόμειου Κόμβου**
Ποια είναι η σχέση του μέλους του ΒΚ με την ΝΛΣ;
Τι περιμένεις από τη Σχολή;
Τι προσφέρεις στη Σχολή;
Μαρίνα Φραγκιαδάκη, Χαρά Τσάκατου

21:00 Πρακτικά ζητήματα σε σχέση με τη Σχολή. Αναγκαιότητα της Σχολής.
Πώς γίνεται κανείς μέλος της Σχολής;
Ποιες είναι οι υποχρεώσεις ενός μέλους προς τη Σχολή; Και ποια τα
δικαιώματα του βάσει καταστατικού;
Τι σημαίνει βασιμότητα αιτήματος;
Τι σημαίνει συνδεδεμένη ομάδα;
Τι είναι το μέλος υπό προϋποθέσεις;
Δημήτρης Αναγνώστου, Χαρά Τσάκατου, Αρχοντούλα Μοράκη, Μαρία
Σπανού Χαρίκλεια Δουσεμετζή, Χάρης Ράπτης

21:30 Τι Άλλος είναι η Σχολή;
Η Σχολή είναι Άλλος του Αιτήματος ή Άλλος της επιθυμίας;
Η συμμετοχή, οι τοποθετήσεις και οι αποφάσεις ακολουθούν κάποια
ιεραρχία ανάλογη του εκπαιδευτικού;
Άννα Σωτηράκου, Δημήτρης Τσερπέλης

**21:45 Πολιτική της Σχολής για τους νέους και διάδοση του ψυχαναλυτικού
λόγου:**
Χάρης Ράπτης

22:00 Εκπαίδευση του αναλυτή:
Θάνος Ξαφένιας (συστηματική μελέτη κειμένων προς το συνέδριο)
Μαρία Παπαδάκη (προβληματισμός γύρω από προκαταρκτικές συνεδρίες)
Δέσποινα Μπουγιούκα (ερωτήματα αναφορικά με την εποπτεία)

22:20 Εντυπώσεις και σχόλια για το συνέδριο της ΝΛΣ
Συντονισμός της συζήτησης: Ντόσια Αβδελίδη

Τα νέα μέλη και η Σχολή

Ντόρα Περτέση

Καλωσορίζοντας όλους και όλες σε αυτήν τη διαδικτυακή συνάντηση με θέμα «Τα νέα μέλη και η Σχολή» πιάνομαι από αυτά τα δυο σημαίνοντα α) «Νέα μέλη» και β) «Σχολή» για να κάνω μια μικρή εισαγωγή.

Όσον αφορά τα Νέα μέλη ασφαλώς και οι περισσότεροι από εσάς είστε νέοι, κάτι που με χαροποιεί ιδιαίτερω..., είστε εδώ λοιπόν με τα ερωτήματά σας, τις απορίες σας ή, για να το πούμε στην γλώσσα μας, διχασμένοι, ίσως...

Βεβαίως, βρίσκεται εδώ και η παλαιά γενιά, όπως επίσης και η μέλλουσα, η εν δυνάμει, η ακόμη πιο νέα γενιά, εξού και σκεφτήκαμε, σε μια συνάντηση στο γραφείο, να προσκαλέσουμε αφενός όσους και όσες λαμβάνουν μέρος στην Κλινική Ομάδα, αφετέρου και κάποιους που έχουν περάσει από το Πρόγραμμα Ψυχαναλυτικής Εκπαίδευσης του ΚΨΕΑ παλαιότερα. Οι νέοι και οι νέες – ιδού το μέλλον της Ψυχανάλυσης λακανικού προσανατολισμού στη σχέση τους με τη Σχολή:

Όσον αφορά τη Σχολή τώρα: τι δεν είναι μια Σχολή;

Θα ξεκινήσω αρνητικά λοιπόν και θα πω ότι αυτή δεν είναι ένας Τειρεσίας με πολλά μαστάρια...αναφέρομαι στον τίτλο του θεατρικού έργου του Απολλιναιρ¹ – δηλαδή η Σχολή δεν έχει ατέλειωτο γάλα που ρέει από τους μαστούς της, αλλά τα νέα μέλη έχουν με τη σειρά τους να την τροφοδοτήσουν με την επιθυμία τους. Συγκινούμαι αφάνταστα, λοιπόν, όταν μαθαίνω για πρωτοβουλίες των νέων μελών, για δραστηριότητες, για καινοτόμες δημιουργίες συναντήσεων, προτάσεις, όπως αυτή που είναι δική σας, τροφοδοτώντας ως νέα μέλη κάτι: την εν προκειμένω συνάντηση σε μια συγκυρία η οποία εφάπτεται τρόπον τινά, με μια προβληματική και πολιτική που, στο πλαίσιο της Σχολής, έχει σημαντική σημασία.

Τι είναι, τώρα, μια Σχολή; Θα κάνω μια πρώτη αναφορά στην Πράξη θεμελίωσης της Σχολής² από τον Λακάν το 1961, όπου εκεί λέει ότι «μια Σχολή εκπροσωπεί τον οργανισμό όπου οφείλει να εκπληρωθεί μια εργασία, ένα έργο...». Με άλλα λόγια δεν εισερχόμαστε στη Σχολή για να επαναπαυθούμε – η Σχολή δεν είναι σχόλη, προσοχή στον τόνο – δεν εισερχόμαστε στη Σχολή για να έχουμε έναν τίτλο ως κλινικοί, αλλά για να εργαστούμε, προσφέροντας κάτι νέο, υπάρχει λοιπόν μια μεταβίβαση εργασίας.

Συνεχίζοντας, θα πω λοιπόν ότι η Σχολή απαρτίζεται από αποφασισμένους εργάτες ως προς την επιθυμία τους, την επιθυμία τους σε πράξη [en acte], έτοιμους να προσφέρουν, να εκτεθούν, να υπερασπιστούν, ομαδικά ή ατομικά, την ψυχανάλυση και αυτό σημαίνει να πάρουν το ρίσκο... πόσο μάλλον που ζούμε σε μια εποχή όπου ο λόγος της επιστήμης κυριαρχεί έχοντας σαν παρτενέρ τον καπιταλιστικό λόγο· και οι δυο συνηγορούν στη

¹ Guillaume Apollinaire, *Οι μαστοί του Τειρεσία*, Αιγόκερως, 1996.

² Jacques Lacan, « Acte de fondation », *Autres écrits*, Seuil, 2001, σ. 229.

διάκλειση του υποκειμένου. Αναφέρθηκα λοιπόν σε εργάτες και σε έργο. Εξού και ο Μιλέρ θα φτάσει να πει ότι μπαίνοντας στη Σχολή αυτή δεν αναγνωρίζει καν τους αναλυτές, αναγνωρίζει όμως μια εργασία, ένα έργο – αυτό είναι βαρύνουσας σημασίας.

Η Σχολή διαπλάθει ψυχαναλυτές, μέσα από τη δική τους, ενική επιθυμία, όχι προς ένα ιδανικό στη σχέση τους με έναν μαιτρ ή ακόμη και με τη Σχολή ως Ιδανικό, αλλά, αυτοί, έχοντας γνωρίσει κάτι από το αίτιον της επιθυμίας τους και έχοντας πάρει αποστάσεις από τα ιδανικά μπορούν πλέον να έχουν μια άλλη σχέση Ιδανικού ως προς τη Σχολή, μια σχολή που είναι επίσης η Σχολή του περάσματος.

Επιπλέον, και τελειώνω, χρειάζεται να σκεφτούμε για το υποκείμενο της Σχολής, σύμφωνα με τον Μιλέρ – και εδώ αναφέρομαι στη θεωρία του Τορίνου – δηλαδή για τη Σχολή ως αποτέλεσμα που παράγεται, κάτι λοιπόν δυναμικό και όχι στατικό, κάτι που εξελίσσεται πέραν της νομικής της σύστασης. Εξού και μιλάμε για ερμηνεία του υποκειμένου Σχολή μέσω των πράξεων της Σχολής κλπ.

Ίσως η σημερινή συνάντηση να είναι μια πρώτη συνάντηση και, ανάλογα με εσάς, μπορεί να ακολουθήσουν και άλλες, και γιατί όχι, να το κάνουμε κάτι σαν έναν τόπο συνάντησης με διαφορετικές κάθε φορά συντεταγμένες.

Ένα ερώτημα για τη σχολή στην υπερμοντέρνα εποχή

Σωκράτης Γιαννόπουλος

Τι είναι μια εποχή; Τι είναι αυτό που μας επιτρέπει να λέμε, χωρίς πολύ σκέψη και χωρίς ποτέ να εγείρονται ενστάσεις, «εμένα στην εποχή μου» ή «σε εκείνη την εποχή»; Πρόκειται για το δεδομένο μια χωρικής και χρονικής ενδεχομενικότητας. Τα ομιλόντα γεννιούνται περιτριγυρισμένα από τους λόγους της εποχής τους κι αντιμέτωπα με ένα πραγματικό που αν και απολύτως ενικό φέρει το ίχνος της συγκυρίας του. Είναι, άραγε, το σημαίνον εποχή ένας τρόπος να δημιουργήσουμε την αίσθηση του ορίζοντα μιας εμπειρίας που θα βρισκόταν στην καρδιά μιας ορισμένης συγκυρίας;

Υπάρχει σίγουρα κάτι που προσπαθούμε να μεταδώσουμε μιλώντας για εποχή. Όταν ο Λακάν υπογραμμίζει την άνοδο του αντικειμένου *a* στο κοινωνικό ζενίθ αποτυπώνει μια συνθήκη που αποτελεί έναν ορισμένο ορίζοντα για την εμπειρία των σύγχρονων ομιλούντων. Πρόκειται για κάτι με το οποίο καλούνται να τα βγάλουν πέρα και το οποίο με τον έναν ή τον άλλο τρόπο αφήνει το ίχνος του.

Αν καλούμαστε να μιλήσουμε για τα νέα μέλη και τη σχέση τους με τη σχολή, είναι άραγε επειδή η σχέση αυτή έχει υποστεί κάποια μετάλλαξη; Η AMP¹ ερευνώντας το θέμα κατέληξε σε ένα συμπέρασμα – οι σχολές μας γερνάνε. Τι είναι αυτό που κάνει τις σχολές να γερνάνε; Μπορούμε να μιλήσουμε για μια διστακτικότητα των νέων κλινικών στη σχέση τους με τη σχολή; Μια τάση αναμονής και παρατήρησης; Αν κάνουμε μια τέτοια διαπίστωση σίγουρα δεν καταλήγουμε σε κάτι πρωτότυπο. Η εν λόγω τάση φαίνεται να χαρακτηρίζει τη στάση των νέων ανθρώπων γενικότερα απέναντι σε οτιδήποτε παραπέμπει σε θεσμούς και μεγάλες οργανωμένες συλλογικές δομές. Είναι ένα χαρακτηριστικό της εποχής.

Πρόκειται βεβαίως για ένα φαινόμενο σύνθετο που δεν θα αναλύσω διεξοδικά εδώ. Υπάρχει όμως εδώ κάτι που μας αφορά. Μια πτυχή του ζητήματος που είναι κρίσιμη για την υπόθεση της σχολής και της ψυχανάλυσης. Θα συνόψιζα τον προβληματισμό μου με το εξής ερώτημα: Πώς η σχολή δεν θα εμφανίζεται ως ένας πλήρης Άλλος;

Για να ψηλαφήσουμε τις παραμέτρους με τις οποίες μας τίθεται αυτό το ερώτημα είναι κρίσιμο να στραφούμε σε αυτή τη συνθήκη που χαρακτηρίζει μια ολόκληρη εποχή. Ξεκινώντας από το περιβόητο «τέλος της ιστορίας» στη σημερινή ακραία και ισοπεδωτική κυριαρχία της θανατοπολιτικής, ο τόπος του Άλλου εμφανίζεται όλο και περισσότερο δίχως διχασμούς και αντιθέσεις, ενιαίος, αδιάτρητος, μονολιθικός. Μπορούμε να πούμε ένας Άλλος της

---

¹ Η Παγκόσμια Εταιρεία Ψυχανάλυσης που ίδρυσε ο Ζακ-Αλέν Μιλέρ.

απόλαυσης. Όπως πολύ χαρακτηριστικά σημειώνει ο Ζακ-Αλέν Μιλέρ, «από τη μια η υπεραπόλαυση διατάζει, από την άλλη το υποκείμενο εργάζεται, από την άλλη πάλι οι ταυτίσεις πέφτουν αντικαθιστάμενες από την ομοιογενή αξιολόγηση των ικανοτήτων»². Τα σύγχρονα υποκείμενα καλούνται να εργαστούν υπό την «τυραννική», όπως τη χαρακτηρίζει ο Μιλέρ, προϋπόθεση μιας αξιολόγησης που ανά πάσα στιγμή μπορεί να τους πετάξει στο περιθώριο μιας και όλοι είμαστε πλέον αναλώσιμοι.

Είναι κρίσιμο σε αυτό το σημείο να κατανοήσουμε ότι δεν αναφερόμαστε πλέον στα κράτη, στους διακρατικούς θεσμούς, στους πολιτικούς, στα κόμματα ούτε καν στους εκάστοτε ισχυρούς. Στον τόπο του Άλλου βρίσκεται πλέον το δαιδαλώδες, απρόσωπο και απρόσιτο κατασκεύασμα που ονομάζεται οικονομία. Για την οικονομία είμαστε όλοι αναλώσιμοι. Πάει να πει τα πράγματα λειτουργούν και χωρίς εσένα δηλαδή χωρίς την ενικότητα του εκάστοτε υποκειμένου. Η ενικότητα σου είναι για πέταμα. Πρόκειται για μια συνθήκη που προσδίδει ένα ασύγκριτο απορηματικό βάρος στα σύγχρονα ομιλόντα, στοιχείο που έχω την αίσθηση διαπιστώνουμε διαρκώς και στην κλινική.

Χρειάζεται όμως στο σημείο αυτό να κάνουμε άλλο ένα βήμα. Η ενικότητα δεν είναι για πέταμα έτσι γενικά κι αόριστα. Ο σύγχρονος λόγος εξυμνεί την ενικότητα. Πρόκειται για μια ιδιαίτερη συνθήκη. Η ενικότητα είναι θαυμάσια στον βαθμό που δεν απαιτεί την εγγραφή της στο πεδίο όπου παίζεται το παιχνίδι, στον τόπο όπου το πράγμα λειτουργεί. «Έτσι είναι τα πράγματα», «έτσι λειτουργούν» κι αυτή η συνθήκη είναι αδύνατο να διαταραχτεί. Το «είστε όλοι αναλώσιμοι» βρίσκεται υπό την ηγεμονία του «έτσι είναι τα πράγματα». Που σημαίνει ότι δεν μπορεί να είναι αλλιώς. Δεν υπάρχει διχασμός, αμφιβολία, αμφιταλάντευση, διακύβευμα.

Πώς αγγίζουν όλα αυτά τη σχέση της σχολής με τα νέα μέλη; Μα η σχέση αυτή είναι επικαθορισμένη από την εποχή. Είναι η σχέση της σχολής με τα νέα μέλη στη δεδομένη συγκυρία. Θα μπορούσε, μάλιστα, κανείς να αναρωτηθεί αν είναι και η σχέση της σχολής με την εποχή την ίδια, με τον σύγχρονο υπερμοντέρνο πολιτισμό. Και είναι αναγκαίο η σχολή να λάβει υπόψη της αυτή τη συνθήκη καθώς της θέτει ένα μεγάλο ερώτημα. Πώς κρατάει η σχολή εκτός της την ηγεμονία αυτού του «έτσι είναι τα πράγματα»; Πώς δεν μετατρέπεται σε μια δομή που παράγει θαυμάσιες επεξεργασίες αλλά σε αυτήν την παραγωγή δεν διακυβεύεται τίποτα; Πώς δεν θα έχουν οι νέοι κλινικοί την αίσθηση ότι το να μπουν στην σχολή δεν αλλάζει τίποτα; Πώς δεν καταλήγουμε αν θέλετε σε μια οικονομία της σχολής; Συνέδρια, εκδηλώσεις, παρουσιάσεις, εργασίες, καρτέλ. Κι άλλη δουλειά, περισσότερη δουλειά, περισσότερη παραγωγή. Και βέβαια περισσότερα νέα μέλη ή περισσότεροι ΑΕ, ΑΜΕ κλπ. Δεν θα ήταν αδύνατο να φανταστούμε τον ψυχαναλυτικό λόγο να διευρύνεται και σε αυτήν τη διεύρυνση να μην διακυβεύεται τίποτα.

---

² Miller J.-A., « Une fantaisie », Mental, n° 15, Φεβρουάριος 2005.

Τι είναι όμως αυτό που διακυβεύεται; Μετά από όλα αυτά τα ερωτήματα θα προσπαθήσω να θέσω ως υπόθεση μια απάντηση. Αυτό που διακυβεύεται είναι το τι είναι η ψυχανάλυση· τι είναι η πρακτική μας, τι είναι ένας ψυχαναλυτής. Και μάλιστα τι είναι σήμερα, στη δική μας εποχή. Ειδικά σήμερα που παίζεται η ερωτηματικότητα η ίδια. Το να τολμάμε να επερωτάμε, να κρατάμε το ερώτημα ανοιχτό. Απέναντι στη θανατερή επίπτωση της υπερκινητικής νηνεμίας του «έτσι είναι τα πράγματα», η σχολή καλείται να στραφεί προς τη ζωντάνια ενός διχασμού. Ενός τόπου όπου η επερώτηση παραμένει στοιχείο αναγκαίο και ζωτικό, όπου ποτέ μια λέξη δεν είναι η τελευταία. Άλλωστε, όπως έλεγε ο Λακάν, αν μείνουμε στην τελευταία λέξη βρισκόμαστε στην παράνοια.

Υπάρχει βέβαια εδώ μια δυσκολία. Δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε ότι οι ψυχαναλυτές είναι «σκόρπιοι, αταίριαστοι» και πως η σχέση με το ψυχαναλυτικό αίτιο είναι αυστηρά υποκειμενική. Δεν μπορεί παρά να παραπέμπει σε μια μοναξιά που ο καθένας και η καθεμιά μας καλείται να επωμιστεί για τον εαυτό του και την εαυτή της. Η ψυχανάλυση μας μαθαίνει κάτι για τη σχέση μας με το τίποτα. Και έτσι μαθαίνουμε πως σε όλα αυτά πράγματι διακυβεύεται τίποτα.

Αυτό φαίνεται να είναι ένα στοίχημα για τη σχολή στην υπερμοντέρνα εποχή. Όπως αναφέρει η Christiane Alberti, στην ανακοίνωση της AMP για τη «νέα πολιτική για τους νέους/νέες», απαιτείται ένας τζόγος στη νεότητα. Τζόγος σημαίνει να μείνει ανοιχτό το ενδεχόμενο για μια χασούρα. Σημαίνει να ρισκάρουμε μια μεταβολή που θα κλονίσει κάποια παγιωμένα πράγματα. Ίσως, το τζογάρισμα είναι να τεθεί το ερώτημα «τι είναι η ψυχανάλυση σήμερα;», από μια γενιά ανθρώπων που φέρουν το ίχνος αυτού του «έτσι είναι τα πράγματα» ανεξίτηλο στο σώμα τους.

Προσεχείς εκδηλώσεις της Νέας Λακανικής Σχολής (ΝΛΣ)

22^ο Συνέδριο της Νέας Λακανικής Σχολής - Κλινική του
βλέμματος - 11^η και 12^η Μαΐου 2024 - Δουβλίνο

New Lacanian School
of Psychoanalysis
*Nouvelle Ecole Lacanienne
de Psychanalyse*

11 & 12
MAY/MAI

Dublin
2024

CLINIC OF THE GAZE
CLINIQUE DU REGARD

www.amp-nls.org

CONGRES INTERNATIONAL NLS • NLS INTERNATIONAL CONGRESS
NLS CONGRESS
XXII
CONGRES NLS

Saint Lucy, detail, c. 1473, Francisco del Cosma

14^ο Συνέδριο της Παγκόσμιας Εταιρείας Ψυχανάλυσης – Όλος ο κόσμος είναι τρελός – 22-25 Φεβρουαρίου 2024

«Τρέλα, δεν είσαι πλέον το αντικείμενο του αμφιλεγόμενου εγκωμίου όπου ο σοφός έχει διαμορφώσει το απόρθητο λαγούμι του φόβου του. Αν αυτός τελικά δεν στεγάζεται και τόσο άσχημα εκεί, είναι επειδή ο υπέρτατος φορέας που ανέκαθεν σκάβει τις στοές και τους δαιδάλους της είναι η ίδια η λογική, είναι ο ίδιος ο Λόγος που υπηρετεί».

Ζακ Λακάν, Γραπτά, σελ. 526

«Ενώπιον του τρελού, ενώπιον αυτού που παραληρεί,
μην ξεχνάς ότι είσαι, ή ότι υπήρξες, αναλυόμενος,
και ότι επίσης και εσύ, μιλούσες γι' αυτό που δεν υπάρχει»

Ζακ-Αλέν Μιλέρ, Ειρωνική Κλινική

Association Mondiale
de Psychanalyse

TOUT LE MONDE EST FOU

XIVe CONGRÈS DE L'AMP

Du 22 au 25 février 2024
congresamp2024.world

ΚΟΜΒΟΙ

ηλεκτρονικό α-περιοδικό λακανικής ψυχανάλυσης
Τεύχος Πρώτο, Οκτώβριος 2023

Το περιοδικό της Εταιρείας Βορρόμειος Κόμβος (ΕΒΚ) της Νέας Λακανικής
Σχολής Ψυχανάλυσης (ΝΛΣ)

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Ντόρα Περτέση, pertesi@otenet.gr

Ντόσια Αβδελίδη, dosia.avdelidi@yahoo.gr

Φρίξος Μαραβέλιας, frimmar@yahoo.gr

Γιώργος Μητρόπουλος, geobmitro@yahoo.gr

Αποστολή κειμένων: Calibri, μέγεθος 12, διάστιχο 1,15,

ΘΕΜΑ ηλεκτρονικού μηνύματος: Περιοδικό ΚΟΜΒΟΙ + Ονοματεπώνυμο +
τίτλος (του κειμένου σας)

Για να αποκτήσετε πρόσβαση στην ιστοσελίδα της Εταιρείας Βορρόμειος
Κόμβος, κάνετε **κλικ εδώ**.